

T. C.

**BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ**

**AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ**  
**SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**  
**AVRUPA BİRLİĞİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**AB-TÜRKiYE İLİŞKİLERİNDE ÇİFTE**  
**STANDARTLARIN VE “ÖZEL” ADAYLIK**  
**STATÜSÜNÜN ANATOMİSİ:**  
**FARKLILIKTA BİRLEŞEMEME**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**TEZ DANIŞMANI**

**DOÇ. DR. ZUHAL YEŞİLYURT GÜNDÜZ**

**HAZIRLAYAN**

**CİHAN AYDIN**

**ANKARA - 2011**

T. C.

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ

AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ  
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI  
AVRUPA BİRLİĞİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

AB-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE ÇİFTE  
STANDARTLARIN VE “ÖZEL” ADAYLIK  
STATÜSÜNÜN ANATOMİSİ:  
FARKLILIKTA BİRLEŞEMEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. ZUHAL YEŞİLYURT GÜNDÜZ

HAZIRLAYAN

CİHAN AYDIN

ANKARA - 2011

Cihan Aydın tarafından hazırlanan,

“AB-Türkiye İlişkilerinde Çifte Standartların ve “Özel” Adaylık Statüsünün Anatomisi: Farklılıkta Birleşememe” adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Kabul (sınav) Tarihi: 03 / 02 / 2011

İmzası

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Birgül DEMİRTAŞ COŞKUN .....

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Nalan SOYARIK ŞENTÜRK .....

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Zuhâl YEŞİLYURT GÜNDÜZ .....

**(Tez Danışmanı)**

## ÖZET

Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) üyelik serüveni yarım yüzyıllık süreci aşmıştır. Ortaklık ile başlayan ilişkiler, üyeliğe ehil olmaya kadar ilerlemiş, 42 yıl gibi uzun bir süreden sonra nihayetinde Türkiye üyelik için müzakere edilebilir bir konuma ulaşmıştır. Müzakerelerin başlaması ise mutlu sona yaklaşmayı değil, dondurulan ve ilerlenemeyen süreçte daha zorlu mücadelelerin başlangıç temellerini oluşturmuştur.

Uluslararası İlişkilerde sadece bölgesel değil, küresel düzeyde de Türkiye'nin AB üyeliği en çok tartışılan konular arasındadır. Konunun küresel düzeydeki önemine atfen, bu tez çalışması inşa edilmeye çalışılan AB örgütlenmesinde ve genişlemesinde Türkiye'nin konumunu incelemektedir. AB genişleme dinamiklerinin Türkiye ile uyumu ve zıtlıklarını bazı üye ülkelerle karşılaştırılmalı açılardan değerlendirilen bu çalışmada; süreçte üyelik için alışıl gelmiş biçimde konumlandırılmayan Türkiye tablosu çizilmeye çalışılmıştır.

Ekonomik ve siyasi kriterler, Avrupalılık, kültürel ve tarihsel yaklaşımlar, hazmedebilme vb. gibi daha sayılabilecek birçok etmen Türkiye'nin üyelik sürecinde bütünsel açıdan rol oynamakta ve süreçte Türkiye diğer üye ülkelerden farklılaşmaktadır. Bu çalışmada, süreçte farklı konumlandırılan Türkiye'nin üyelik sorunu ve nedenleri incelenmeye çalışılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Avrupa Birliği, Genişleme, Türkiye

## **ABSTRACT**

The adventure of Turkey's European Union (EU) membership has been lingering for almost half a century. The relationship that began with association progressed until eligibility for membership, and after 42 years long process eventually, finally, Turkey's position has reached to negotiations for membership. The onset of the negotiations was not approaching Turkey to happy end, but on the contrary it was the formation of more challenges considering the frozen and unprogressed negotiations.

Turkey's membership issue is among one of the most hotly debated topics in International Relations, not only regionally but also globally. As an attribution to the global importance of this topic, this master thesis scrutinizes Turkey's position in the process of organizing and expanding the EU. This thesis, which evaluates the accordance and the disharmony of Turkey regarding EU widening dynamics through a comparative angle with some member states, tries to draw a picture of Turkey that is not positioned in the classical form of membership during the process.

Economic and political criteria, being European, cultural and historical approaches, absorption of EU etc. and many other conditions play a crucial role for Turkey's membership process in a holistic perspective, which also differentiates Turkey from other member states. In this thesis the differentiated position of Turkey's membership and its reasons are tried to be analyzed.

**Key Words:** European Union, Enlargement, Turkey

## İÇİNDEKİLER

<b>ÖZET</b> .....	iv
<b>ABSTRACT</b> .....	v
<b>GİRİŞ</b> .....	9
<b>BÖLÜM I: AVRUPA BİRLİĞİ'Nİ ANLAMAK</b> .....	13
<b>1. 1. AB'nin Kuruluş Felsefesi, Nedenleri ve Gelişim Süreci</b> .....	13
<b>1. 2. Örgütlenmenin Yapısal Arayışları</b> .....	15
<b>1. 3. AT'ye Alternatif Arayışlar: EFTA'nın kurulması ve Britanya Faktörü</b> .....	19
<b>BÖLÜM II: GENİŞLEYEN VE DERİNLEŞEN AB'DE GELİŞTİRİLEN POLİTİKALAR VE YAKLAŞIMLAR</b> .....	24
<b>2. 1. Hukuksal Yapı ve Genişleme</b> .....	24
<b>2. 2. Genişleyen ve Derinleşen AB'de Yapısal Durum</b> .....	27
<b>2. 3. Genişleme Politikalarına Kuramsal Yaklaşımlar</b> .....	30
<b>2. 4. Genişleme Sürecinde Yunanistan ve Türkiye</b> .....	36
<b>BÖLÜM III: GENİŞLEME'DE TÜRKİYE ÖZELİ</b> .....	40
<b>3. 1. Algı Farklılıkları</b> .....	40
<b>3. 2. Türkiye'nin AT'ye Üyelik Başvurusuna Uzanan Zorlu Yol</b> .....	48
<b>3. 3. Soğuk Savaş Sonrası Dönem: Ötekileştirmenin Farklı Etmenlerle Devam Etmesi</b> .....	60
<b>3. 4. 'Müzakarelere' Başlama</b> .....	70

<b>BÖLÜM IV: TÜRKİYE'YE GENİŞLEYEMEYEN AB .....</b>	<b>87</b>
<b>4. 1. AB- Türkiye: Bit(e)meyen Bir İlişki? .....</b>	<b>87</b>
<b>4. 2. AB'nin Türkiye'yi İçselleştirememesinin Nedenleri .....</b>	<b>88</b>
<b>4. 3. Türkiye Üyeliği İçin Ekonomik ve Siyasi Kriterlerin Yeterliliği</b>	<b>93</b>
<b>BÖLÜM V: DEĞERLENDİRME, BULGULAR VE SONUÇ.....</b>	<b>103</b>
<b>KAYNAKÇA.....</b>	<b>116</b>



## GİRİŞ

Avrupa Birliği (AB) değişken yapısı itibariyle anlaşılması pek de kolay olmayan bir örgütlenmedir. Kurumları, işleyişi, yapısı hatta ismi dahi çoğu zaman karışıklığa ve anlaşılma sorunlarına neden olabilmektedir. Günümüzdeki ismiyle AB, 1957’de Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ismi ile kurulmuş, ardından kısaltılarak Avrupa Topluluğu (AT) adını almıştır. Daha sonrasında 1993’te Maastricht Antlaşması ile Topluluk’tan Birlik olma sürecine geçilmiş ve AB ismi doğmuştur.<sup>1</sup> Günümüzdeki AB çalışmalarının doğrultusu ise göstermektedir ki; bu isim ve hatta yapının da gelecekte değişmesi olasılık dahilinde görülmektedir.

Her ne kadar değişken ve sürekli hareket halinde olan bir örgütlenmeye net bir tanımlama yapılabilmesi zor olsa da AB’nin ne olduğunu anlamlandırabilmek için tanımlamaya bir yerden başlamak gerekmektedir. Bu noktada başlangıç olarak basitçe bir tanım yapmak gerekirse AB; ülkeler arası sistematik bir örgütlenme olarak kabul edilebilir.<sup>2</sup> Basit tanımı bu şekilde yapılabilse de, detaylara girildiğinde çok daha karmaşık bir yapı ve işleyiş olduğu gözlemlenebilmektedir. Benzer uluslararası ya da bölgesel örgütlenmelerle karşılaştırıldığında ise AB’nin benzerlerinden farklılaştığı görülebilmektedir. Bu nedenle AB’nin ülkeler arası basit bir örgütlenmeden çok daha fazlasını ifade ettiğini söyleyebiliriz.

---

<sup>1</sup> Elizabeth Bomberg ve Alexander Stubb, “Introduction,” *The European Union: How Does it Work?* içinde, derl., Elizabeth Bomberg ve Alexander Stubb, (New York: Oxford University Press, 2005), ss. 3-4.

<sup>2</sup> Age, s. 3.

Özellikle 1990'lardan sonra daha fazla önemle atıfta bulunulmaya başlanılan “Avrupalılık” kavram(lar)ı göstermektedir ki AB; ekonomik, siyasi ve güvenlik gibi konular bir yana aynı zamanda kültürel (sosyal) anlamda da inşa edilmeye çalışılan bir oluşumu yansıtmaktadır. Literatürde kimlik, tarih, kültür mirası gibi konular üzerine çalışmaların yoğunluğu AB'nin kültürel boyutunun önemli göstergelerindedir.<sup>3</sup>

Kültürel konuların ekonomi gibi sayısal verilere dayalı analizlerle ölçülememesi, AB tanımlamalarında yukarıda da değinilmeye çalışıldığı gibi çoğunlukla anlaşılma zorluklarına neden olabilmektedir. Bu noktada daha önce de belirtildiği gibi AB'nin değişken ve sürekli hareket halinde olması ise var olan karmaşık durumu daha da ilginçleştirebilmektedir. Özellikle AB genişlemesi var olan karmaşık yapının zaman zaman daha çok karışmasına, tanımlamaların ise bir noktadan sonra kifayetsiz kalmasına yol açabilmektedir. Diğer yandan bu durumun aksine bazen de AB genişlemesi önceden yapılan bazı tanımlamaları çürütebilmekte ve anlam karmaşalarını giderebilmektedir. Örneğin Avrupa coğrafyasında olmayan Malta ve G.Kıbrıs'ın 2004'deki üyelikleri AB'ye atfen yapılan coğrafi tanımları çürütebilirken diğer yandan her genişleme sonrası AB sınırlarının sorgulanması yeni anlam karmaşalarına neden olabilmektedir. Örneklerde de görüldüğü gibi AB ve AB genişlemesi zaman zaman cevabı bulunamayan soruları ve sorunları beraberinde getirebilirken, süreçte yaşanan bazı gelişmeler önceden bilinen bazı tanımlamaları da çürütebilmektedir.

---

<sup>3</sup> Kürşat Ertuğrul, “AB ve Avrupalılık,” *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 4, 14, (2001), ss. 144-156, s. 145.

Bu durum; anlam karmaşalarından bahsederken diğer taraftan AB'nin somut (resmi) ilerleyişinin izlenmesi gerekliliğini göstermektedir. Nitekim günümüz AB'sinin 500 milyona yakın nüfusu temsil etmesi, ortak bir para birimine ve üye devletlerin egemenlikleri üzerinde belirlenen alanlarda yaptırım gücüne sahip olması ve daha benzeri birçok etki bir hayali değil, bir gerçekliği gözler önüne sermektedir. Buradan hareketle AB'yi iki ana kategoriye ayırmak gerekirse; bugünkü AB aslında hem bir çelişki, hem de net bir gerçekliği yansıtmaktadır. Gelecekte var olan çelişkili tanımlamaların giderilme ihtimali incelendiğinde AB'nin genişleme politikaları ve aday ülkelerle ilişkisi önem kazanmaktadır.

Tüm boyutları ile incelendiğinde denilebilir ki AB; daha önce eşine rastlanmamış bir yapı olarak günümüz siyasetinde yerini almaktadır.<sup>4</sup> Her ne kadar Avrupa tarihi incelendiğinde çok çeşitli birliktelik hareketleri görülebilsede, AB daha önceki denemelerinden farklılık gösterebilmektedir. Bu farklılıklar üzerine ileride basit düzeyde değinilecektir ancak bu çalışmanın ana konusu itibariyle üzerinde fazla durulmayacak, yakın tarihten örneklerle açıklanmaya çalışılacaktır. Ancak buradan çıkarılabilecek bir analiz çalışmanın ilk basamağını oluşturmaktadır. Dolayısıyla AB çelişkilerinin anlaşılmasına çalışılması, AB genişlemesinin boyutları ve Türkiye'nin bu noktada nerede konumlandırılmaya çalışıldığı bu çalışmada cevabı aranacak sorular arasında yerini almaktadır.

---

<sup>4</sup> Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, "Avrupa Birliği Nasıl Çalışır? AB kurumları için rehberiniz," (<http://www.avrupa.info.tr/Files/File/HowEUWorks.pdf>), Erişim: 10 Aralık 2010, (2005), s. 3,

Yaklaşık 50 yıldır resmi düzeyde ilişkilerin yürütüldüğü, günümüzde aday devlet statüsündeki Türkiye ve Türkiye'nin AB genişlemesindeki konumu AB çelişkilerinin anlaşılabilmesi için tartışılması gereken bir konu olarak gözükmektedir. Bu nedenle bu çalışma; AB, AB genişlemesi ve genişlemede Türkiye özelinde odaklanmaya çalışacaktır. Farklılıkta Birleşme (*Unity in Diversity*) sloganı ile var olmaya çalışan AB'nin Türkiye ile birleşmemesinin nedenleri ve süreçte yaşanan çifte standartlar ve Türkiye farklılığı araştırılacaktır.

Bu doğrultuda birinci bölümde kısaca AB'nin tarihsel süreci ve kuruluş nedenleri incelenecek, ardından ikinci bölümde AB genişlemesi ve konu ile ilgili kuramlar, yaklaşımlar ve bazı uygulamalara değinilecektir. Üçüncü bölümde resmi düzeyde AB-Türkiye ilişkileri ve AB'nin Türkiye'yi konumlandırması incelenecek, sonrasında dördüncü bölümde ise Türkiye'nin içselleştirememesinin nedenleri ve sosyal/kültürel açılardan Türkiye algıları üzerine yoğunlaşılacaktır. Değerlendirme, bulgular ve sonuç bölümünde ise bütün bölümlerden çıkan analizler değerlendirilmeye ve yorumlanmaya çalışılacaktır.

## BÖLÜM I: AVRUPA BİRLİĞİ'Nİ ANLAMAK

### 1. 1. AB'nin Kuruluş Felsefesi, Nedenleri ve Gelişim Süreci

Avrupa tarihi oldukça uzun ve detaylı bir konu olması nedeniyle konu ile ilgili bakımından kısaca yakın tarihteki ilgili olaylar incelenecektir.

20. yüzyılın başlarında ulus devletlerin iktisadi ve siyasi çıkarları ülkeleri çatışma ortamına sürüklemiş, bu çatışma ortamı ise hızla yayılmış ve dünya savaşına neden olmuştur. Bu dönemlerden itibaren Batı Avrupa'da sivil, askeri, siyasi çevreler bu çıkar çatışmalarını (dolayısıyla da savaşları) önleyebilecek yeni arayışlara yönelmişlerdir. I. Dünya Savaşı'nın ardından kurulan Milletler Cemiyeti savaşın maddi ve manevi ağır kayıplarının tekrar yaşanmaması için uluslararası işbirliği ve hukuku temel alan yaklaşımlarla kurulmuştur. Bu dönemlerde Batı Avrupa; benzer bir işbirliği ve örgütlenmenin temelini kendisi içinde oluşturmaya çalışmıştır (Pan Avrupa – Briand Memorandumu). Ancak yükselen milliyetçilik dalgaları, etkili karar mekanizmalarının oluşturulamaması ve işletilememesi vb. gibi sorunlarla istenilen düzeye ulaşılamamıştır.<sup>5</sup>

I. Dünya Savaşı'nın maddi ve manevi ağır yükünün dünya üzerinde yarattığı bunalımların etkisi geçmeden Avrupa kıtası kendisi için çok daha ağır sonuçları olan II. Dünya Savaşı'nın yıkımlarına sahne olmuştur. Her iki dünya savaşında da

---

<sup>5</sup> William Nicoll ve Trevor C. Salmon, *Understanding The European Union*, (Edinburgh: Pearson, 2001), ss. 6-7.

Ülkelerin iktisadi ve siyasi rantlarının toplum üzerinde yarattığı çok ağır yaralar siyasi ve askeri seçkinleri tekrar düşünmeye ve bu kısır döngüden çıkabilmek için tekrar harekete geçmeye zorlamıştır. Bu noktada savaşın ardından yeni fikirlerin harekete geçirilebileceği uygun ortama sahip olduğu da söylenilebilir.

Burada görülen odur ki; I. Dünya Savaşı’ndan sonra her ne kadar bir örgütlenme hareketi başlasa da, gerek uygulanan yöntemler gerekse de mevcut ortam oluşturulan yapının başarıya ulaşmasını engellemiştir. Nitekim II. Dünya Savaşı’nın, çok kısa bir süre sonra çok daha ağır bir yıkıma sahne olması; mevcut akımın (o dönemde uygun ortamın sağlanamadığı da göz önüne alınırsa) başarıya ulaşamadığını göstermektedir. Ancak II. Dünya Savaşı’nın son bulmasıyla bir sonun değil, yeni bir başlangıcın temelleri -önceki denemelerinden ders alarak- yeniden doğmuştur.

Bu yeniden doğan “Avrupa için” örgütlenme hareketi tabandan yayılan geniş kitleli bir halk hareketi olmasa da, toplum yararına karşı gelişen bir hareket olmaktan da uzaktır. Bu durum önceki örgütlenme hareketlerinin bir devamı niteliğinde seçkinci bir yaklaşımla yeni bir halk inşası olarak da kabul edilebilir.<sup>6</sup> Ya da I. Dünya Savaşı’nın ardından olduğu gibi yükselen radikal akımlardan (bir nevi halktan korkulması olarak da nitelendirilebilir) korunmaya çalışılması olarak da görülebilir. Ancak diğer yandan bu durum, savaşın ağır yıkımından dolayı yorgun ve etkisiz halk göz önüne alındığında, örgütlenmenin tepeden tabana doğru ilerleme gerekliliği olarak da kabul edilebilir.

---

<sup>6</sup> Kürşat Ertuğrul, “AB ve Avrupalılık,” ss. 147-148.

Sonuçta seçkin ve birikimli birkaç düşünürün ve siyaset saptayıcısının odağına öncelikle uzlaştırmacılığı (*Çatışmaların engellenebilmesi*) ve işlevselciliği (*fonksiyonalist*)<sup>7</sup> yerleştiren bir düşünceyi benimsemesi ile AB oluşumunun temelleri atılmaya başlanmıştır.

## 1. 2. Örgütlenmenin Yapısal Arayışları

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa için yeniden yapılanma gerekliliği Batı Avrupa ülkelerinin ve siyaset saptayıcılarının hemfikir oldukları bir düşünce ise de, nasıl bir yapının oluşturulacağı konusunda farklı seslerin yükseldiği bir ortam oluşmuştur.

Fransa ve Britanya yeni bir Avrupa oluşumunun gerekliliğinde hemfikir olmuş ancak kurulacak yeni oluşumun yapılanmasında, iç dinamikleri ve ulusal çıkarları doğrultusunda farklılaşma göstermiştir. Dönemin Britanya Başbakanı Winston Churchill'in "Avrupa'nın Fransa ve Almanya önderliğinde -Birleşik Avrupa Devletleri- modeli bir yapılanma gerekliliği"<sup>8</sup> ifadesi yeni Avrupa oluşumuna Britanya'nın desteğini göstermiştir. Ancak başından beri Britanya'nın desteklediği modelin ulus egemenliğini göz ardı etmeyen hükümetler arası bir örgütlenme olması Fransa'nın önde gelen siyasi ve sivil seçkinleri (özellikle Jean Monnet, Robert Schuman ve diğer bazı ileri gelenler) tarafından kabul görmemiştir. Tam tersine özellikle Monnet, Britanya tezine karşı tez oluşturabilecek ulus devlet

<sup>7</sup> Kürşat Ertuğrul, "AB ve Avrupalılık," ss. 144-146.

<sup>8</sup> Christopher Booker ve Richard North, *The Great Deception: The Secret History of the European Union*, (New York: Continuum, 2005), s. 21.

egemenliği üzerinde yüksek otorite bulunan bir yapılanmanın gerekliliğini savunmuştur.<sup>9</sup>

Monnet gibi seçkinlerin, o döneme göre radikal sayılabilecek bu düşüncesi aslında ilk olarak faşist İtalya döneminde mahkum olan Altiero Spinelli'nin ulus devlet bağımsızlığı, totalitarizm ve kapitalist emperyalizme karşı düşüncesi sonucunda ortaya çıkmıştır.<sup>10</sup> Her ne kadar fikrin öncüsü Spinelli olmasına rağmen uygulamaya geçilebilmesi bakımından Monnet ilk girişimleri başlatabilmiştir. Nitekim daha önce de bahsedildiği gibi I. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan ancak belirtilen nedenlerden ötürü başarısızlığa uğrayan girişimler ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra tekrar Monnet tarafından harekete geçirilebilmiştir. Burada küçük bir ayrıntı daha vermek gerekirse; Monnet ve Spinelli arasında da aslında uygulanacak yöntemde uyuşmazlıklar belirmiştir. Spinelli bu hareketin “*Big Bang* – büyük patlama” yani ani geçiş ile tüm hatlarıyla uygulanmasını savunurken, Monnet bunun ancak bir süreç içerisinde olabileceğini savunmuştur.<sup>11</sup> Ani bir sürecin işe yaramadığı görüldüğünde Monnet'nin yapılanmayı sürece yayması ise bu noktada mantıklı görünüyor.

Sonuçta Monnet istediğine kısmen ulaşmış; Fransa-Almanya başta, İtalya ve Benelüks ülkeleri ile birlikte 1951'de imzalanan Paris Antlaşması'yla Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ulus devlet egemenliği üzerinde yüksek otorite bulunan bir yapılanma ile kurulmuştur. Monnet'in buradaki başarısı ise;

<sup>9</sup> Booker ve North, *The Great Deception*, ss. 21-23.

<sup>10</sup> Nicoll ve Salmon, *Understanding The European Union*, ss. 8-9.

<sup>11</sup> Micheal Burgess, “Federalism and Federation,” *European Union Politics* içinde, derl. Michelle Cini, (New York: Oxford University Press, 2007), s. 79.



kömür ve çelik kaynaklarının ulusal otoritelere bırakılmasının daha öncesinde ne gibi sonuçlar (silahlanma, savunma arayışları) doğurduğunu ve barışın bu şekilde sağlanamayacağını anlatabilmesidir.<sup>12</sup> AKÇT'nin kurulmasının ardından 1957 Roma Antlaşması ile kurulan AET ise, yüksek otoritenin daha geniş bir kurumsal yapıya dönüşmesini sağlamıştır. AT'nin kurumsal yapısı ise Milletler Cemiyeti'ne benzer (Parlamento, Konsey vb.)<sup>13</sup> ancak Milletler Cemiyeti'nin başarısız noktaları (Cemiyetin üye ülkeler üzerindeki yaptırım gücü eksikliği, kararların sadece öneriye dayanması) dikkate alınarak oluşturulmuştur.<sup>14</sup> Monnet AB yapılanmasında, ulusüstü yüksek otoritenin karar alma ve yaptırım gücünün önemine bu şekilde dikkat çekmeye çalışmıştır. Paris ve Roma Antlaşmalarının ulus egemenliği üzerinde “(ana)yasal olarak” yeni bir düzen yaratması, yapılanmanın önemli adımlarından ilkinin oluşturması bakımından kayda değerdir.

Kuruluşundan önce olduğu gibi kuruluşundan sonra da Topluluk zorlu süreçler yaşamıştır. Üye ülkeler özellikle üst yönetim (otorite) yapılanması, egemenlik devri vb. gibi konularda çoğu zaman sorunlarla karşılaşmışlardır. Özellikle üye ülkeler arasında örgütlenmenin baş aktörlerinden Fransa'da ülke içerisinde dahi uzlaşma sorunları görülmüştür. Örnek vermek gerekirse Fransa Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle ve Jean Monnet arasındaki uzlaşmazlıklar dikkat çekicidir. Monnet Avrupa'da öncelik sırasına göre ekonomik, siyasi ve kültürel yapılanmanın ulusüstü bir şekilde yapılmasını savunurken (Hatta Monnet'in

<sup>12</sup> Booker ve North, *The Great Deception*, s. 23.

<sup>13</sup> Detay için bakınız: AB organları, ([http://europa.eu/institutions/index\\_en.htm](http://europa.eu/institutions/index_en.htm)), Erişim: 15 Aralık 2010, Milletler Cemiyeti organları ([http://www.unog.ch/80256EE60057D930/\(httpPages\)/84C4520213F947DDC1256F32002E23DB?OpenDocument](http://www.unog.ch/80256EE60057D930/(httpPages)/84C4520213F947DDC1256F32002E23DB?OpenDocument)), Erişim: 15 Aralık 2010.

<sup>14</sup> Nicoll ve Salmon, *Understanding The European Union*, s. 6.

yaşamının sonunda “eğer Avrupa Evini yeniden inşa etmek zorunda kalsaydım ekonomik ya da siyasal yaşamdan değil kültürden başlardım” dediği söylenmektedir.<sup>15</sup>), de Gaulle’ün ekonomi dışında ulusüstü yaklaşımlara sıcak baktığı söylenemez. Bu noktada, Monnet’in pragmatik de Gaulle’e karşı idealist bir Avrupa yaklaşımının olduğu söylenilebilir. Ancak idealist Avrupa yaklaşımının kısa vadede sonuç veremeyeceği; Monnet’nin diğer ulusüstü girişimleri Avrupa Savunma Topluluğu ve Avrupa Siyasal Topluluğu’nun kurulma çabalarının başarıya ulaşamaması ile gözlenmiş ve Avrupa’nın kısa bir zaman içerisinde bu derece bir değişime hazır olmadığı görülmüştür.

De Gaulle Avrupa’da ulusüstü yapılanmaya tamamen karşı olmasa da Avrupa kimliğinin Fransız kimliğini gölgelemesinden endişe duyduğu için kuşkucu yaklaşım içerisine girmiştir. Çünkü de Gaulle ve Gaullist yaklaşıma sahip seçkinlerde göre Fransız kimliğinin Avrupa’ya hakim olması düşüncesi daha baskındı.<sup>16</sup> Nitekim Fransa’nın ‘boş sandalye krizini’<sup>17</sup> çıkarması ulusüstü yapılanmalar ve Avrupa siyasi entegrasyonu bakımından frenleyici niteliktedir.

<sup>15</sup> Kürşat Ertuğrul, “AB ve Avrupalılık,” s. 145.

<sup>16</sup> Pierre Joxe, “Beyond National Sovereignty? The French Republic and Mondialisation,” *Contemporary French and Francophone Studies*, 12, 2, (2008), ss. 161-171, s. 165.

<sup>17</sup> Boş Sandalye Krizi: 1965’te Komisyon Başkanı Walter Hallstein’in Ortak Tarım Politikası ile ilgili mali düzenlemeleri içeren önerisi ile başlamıştır. De Gaulle Cumhurbaşkanlığındaki Fransa özellikle egemenlik ve ulus devletin çıkarları gibi anlaşmazlıklardan ötürü Bakanlar Konseyi’ne katılmayarak protestosunu göstermiştir. Daha detaylı bilgi için bakınız: <http://www.ena.lu/>: “The Empty Chair Crisis (74)”, Erişim: 16 Aralık 2010.

### 1. 3. AT'ye Alternatif Arayışlar: EFTA'nın kurulması ve Britanya Faktörü

Britanya zaman zaman muhalif tavırları zaman zaman ise AT sürecine müdahaleleri ile AT'nin doğrudan etkilendiği ülkeler arasında yer almaktadır. Bu nedenle Britanya'nın AT sürecindeki tutumu ve etkileri incelenmeye değer görülmüştür.

Britanya'nın AT sürecine muhalif tutumları daha detaylı incelendiğinde uyuşmazlıkların kaynakları anlaşılabilir. Britanya'nın sömürge ülkelerinde bulunan özellikle kömür ve çelik gibi zengin doğal kaynaklara hakimiyeti Britanya'yı AT gibi ulusüstü bir yapılanmayı kabul edebilecek bir konumda buldurmuyordu. Bu nedenler doğrultusunda Britanya; AT modeline karşı yeni arayışlara girmiş ve sonucunda 1960'ta AT'ye rakip olabilecek hükümetler arası modeliyle bölgede 6 diğer ülke (Danimarka, İrlanda, Portekiz, Norveç, İsveç, Avusturya) ile birlikte Avrupa Serbest Ticaret Örgütü'nü (*European Free Trade Association - EFTA*) kurmuştur.<sup>18</sup> Ancak bu yapılanmanın AT karşısında başarıya ulaştığı -en azından uluslararası düzeyde ilgi açısından- söylenemez. Nitekim EFTA kurulduktan bir yıl sonra kurucu Britanya'nın AT'ye üyelik başvuru yapmasından bu analize ulaşabiliyoruz. Ancak Britanya'nın bu kararında sömürgeleri üzerindeki hakimiyetini yavaş yavaş kaybetmesi, güçlü ekonomisinin zayıflaması vb. sorunlarının etkili olduğu da bilinmektedir.<sup>19</sup>

<sup>18</sup> David Gowland, Richard Dunphy ve Charlotte Lythe, *The European Mosaic: Contemporary Politics, Economics and Culture*, (Edinburgh: Pearson, 2006), s. 4.

<sup>19</sup> Booker ve North, *The Great Deception*, ss. 93-94.

AT'nin EFTA'ya göre bölgede daha fazla etki uyandırmasının nedenleri siyasi, kültürel ve ekonomik (1950 yılında AT içi ticaret 10 milyar \$'dan 1959'da 23 milyar dolara kadar artmış – aynı dönemde ABD'den ithalattaki artış ancak 4 milyar'dan 6 milyar dolara ulaşmıştır<sup>20</sup>) birkaç farklı etmene dayalı olsa da, en önemli etmenin AT'nin kurumsallaşma başarısı olduğu görülmektedir. EFTA ülkeleri de serbest ticaret anlaşması kuralları çerçevesinde bir yapı oluşturmaya çalışmıştır. Ancak ticari sınırların kaldırılması ve gelişmiş işbirliğinin en önemli etkeni sayılabilecek ülkeler üstü etkili yönetim eksikliği EFTA'yı AT'ye oranla başarısız kılmıştır.<sup>21</sup> Ek olarak belirtmek gerekir ki AT; serbest ticaret anlaşmasından ortak gümrük tarifeleri ile daha ileri düzey olan, gümrük birliğini oluşturarak daha etkili adımlar atabilmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi EFTA'nın başarısızlığa uğramasının ardından Britanya, AT'yi yakalayabilmek için Topluluk içerisine girme çabalarına yönelmiştir. Ancak Britanya'nın katılımının kısa vadede Topluluk yapısını bozacağı endişeleri belirlemiştir. Nitekim AT'nin en önemli ve ortak bütçede oldukça yüksek paya sahip politikalarından Ortak Tarım Politikası'nın (OTP) başarıya ulaşması topluluğun devamı için önem taşımaktaydı.<sup>22</sup> Britanya'nın ise topraklarının tarıma elverişli olmayışı ve bunun sonucunda kurallara göre Topluluğa yüksek ödeme yapmayı kabul etmeyeceği endişesi Britanya'nın AT'de var olan düzeni bozacağı şeklinde okunmaktaydı. Yani Britanya AT'nin kuruluşundan sonra da Topluluk için sorun olmaya devam ediyordu.

<sup>20</sup> Harold James, *Europe Reborn: A History, 1914-2000*, (Edinburgh: Pearson, 2003), s. 269.

<sup>21</sup> Mark Aspinwall, "NAFTA-ization: Regionalization and Domestic Political Adjustment in the North American Economic Area," *Journal of Common Market Studies*, 47, 1, (2009), ss. 1-24, s. 6.

<sup>22</sup> Harold, *Europe Reborn*, ss. 269-270.

Bu sorun özellikle tarım politikalarından oldukça fayda sağlayan Fransa tarafından dikkate alınmıştır. Sonuçta Fransa, de Gaulle'ün Cumhurbaşkanlığı boyunca diğer siyasi ve sosyal nedenlerin de etkisiyle Britanya'nın AT üyeliğini 10 yıl kadar veto etmiştir. 1970'lere gelindiğinde ise gerek dünya genelinde yaşanan ekonomik sıkıntılar gerekse de Batı Avrupa için Sovyet tehdidi algısının devam etmesi AT'de yaşanan zıtlaşmaları uzlaşma yoluna itmiştir. Bu doğrultuda, Britanya'da kamuoyu isteksizliğine rağmen, siyasi seçkinler ve tüm partiler üyelik ısrarını sürdürmüş, Fransa ise artık durumu kabullenmek ve uzlaşmak zorunda kalmıştır. Burada elbette ki de Gaulle'ün Cumhurbaşkanlığı süresinin bitmesi de önemli bir etkidir. Aksi tutumun, Britanya'nın uzun yıllar daha veto edilmesinin, Avrupa'da ciddi sıkıntılar yaratacağı ve Topluluğun ilerleyişini tehlikeye sokacağı da yüksek ihtimalle göz önünde bulundurulmuştur. Dahası, uzlaşma gerekliliği AT'ye kuşkucu bakan birçok siyasetçiyi de ikna etmiştir. Britanya'da AT'ye eleştirel yaklaşan muhafazakar parti ve liderleri genellikle seçildikten sonra Britanya'yı Avrupa'ya daha çok yakınlaştırmış, sonrasında ise şikayet etmeyi sürdürmüşlerdir. Bir örnek vermek gerekirse; Avrupa kuşkuculuğu ile tanınan Muhafazakar Parti lideri Margaret Thatcher, 1975'te yapılan Britanya'nın AT üyeliğinin sorgulandığı halk oylamasında üyeliğin devamı için halktan destek istemiş,<sup>23</sup> sonrasında Avrupa Siyasi Entegrasyonu için önemli adımlardan sayılabilecek Avrupa Tek Senedi'ni (1986) imzalamış bir lider olarak AT'nin siyasi entegrasyonundan ve iktisadi politikalarından sürekli şikayet etmiştir.<sup>24</sup>

---

<sup>23</sup> Booker ve North, *The Great Deception*, ss. 168-169.

<sup>24</sup> Age, ss. 220-223.

Aslında bu durum Thatcher'ın ve muhafazakar partinin AB'ye pragmatik yaklaşımı ile uyumludur. Ekonomi ve dış politika gibi Britanya'nın fayda sağlayabileceği konularda AB süreci meşru görülebilirken, siyasal ve egemenlik gibi konulara gelince süreç eleştirilebilmektedir.

Toparlamak gerekirse anlaşmazlıklara rağmen 1973'te Britanya'nın AT üyeliğinden sonra anlaşmazlığa düşen ülkeler tek Avrupa çatısı altında toplanmayı başarmıştır. Bundan sonraki süreçte her zaman olduğu gibi anlaşmazlıklar ve farklı yapılanma istekleri devam etmiştir ancak farklı örgütlenmeler yerine tek Avrupa çatısı altında toplanma amacına bir anlamda ulaşılmıştır. Nitekim ilerleyen yıllarda Fransa'nın yanına güçlenmiş ve güvenilir olduğunu kanıtlamış Almanya'nın da katılımıyla, Fransa-Almanya eksenini bir tarafta, Britanya ve destekleyicileri diğer tarafta olmak üzere kutuplaşma tek çatı altına alınmıştır.

Özetle, birinci bölümün sonunda yukarıda anlatılan olaylardan diğer bölümlere temel oluşturacak bir analiz yapmak gerekmektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, yukarıda anlatılan bölümlerde bütünüyle AB tarihi anlatılmaya çalışılmamıştır. Kuruluşundan itibaren 1970'lere kadar ilerleyen süreçte AB'nin kuruluş nedenleri, yapısal yöntem arayışları ve bunları etkileyen iç ve dış faktörler anlatılmaya çalışılmıştır. Buradan hareketle bu bölümde yukarıdaki olaylardan çalışmanın devamını etkileyecek çıkarımlara değinilmiştir.

Kuruluş nedenleri ve yapılanma süreçleri incelendiğinde görülmektedir ki; AB kuruluşunda üç ana ayak üzerine oturtulmuştur. Nitekim tartışmaların ve kurumsal

yapılanmaların içeriğinde iktisadi, siyasi ve sosyal (kültürel) öğelerin hepsine rastlamak mümkündür. Yani diğer bir deyişle Birlik belirtilen üç ana öğenin tümünü kapsar. Ancak süreçten de anlaşılacağı gibi bu üç ana öğenin birbiri ile paralel yürütülmesinin (yani Spinelli'nin bahsettiği ani geçişin) zorluğu anlaşılınca yapılanmanın üç ana ayağının sürece yayıldığını anlamak mümkün. Diğer yandan sürecin bütünsel yönü bir yana, ilerleyiş bakımından önem sırasının olduğu da anlaşılabilir. İlerleyen bölümlerde bu konular daha ayrıntılı incelenecektir. Ancak bu bölümden öncelikle çıkarılması gereken özet; AB'nin iktisadi, siyasi ve sosyal içeriğinin bütünsel bir yaklaşımla doğduğu, ancak bu bütünsel içeriğin önem sırasına göre sürece yayıldığıdır. Daha önce de belirtildiği gibi AB'yi diğer uluslararası organizasyonlara göre eşsiz yapan da aslında bu özelliğinden kaynaklanmaktadır.

## **BÖLÜM II: GENİŞLEYEN VE DERİNLEŞEN AB'DE GELİŞTİRİLEN POLİTİKALAR VE YAKLAŞIMLAR**

### **2. 1. Hukuksal Yapı ve Genişleme**

Birinci bölümde de anlatılmaya çalışıldığı üzere AB; ekonomik, siyasi ve sosyal temeller üzerine inşa edilmeye çalışılan bir örgütlenme olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuruluşundan bugüne AB'nin örgüt yapısı incelendiğinde bu üç temel ayağın birbiri ile paralel şekilde ilerlediği, ancak uygulama sırasına göre hiyerarşik bir düzene sahip olduğu görülmektedir. Nitekim AB, kurulduğu yıllarda adından da anlaşılabilirce üzere iktisadi ve mali konulara daha çok önem vermiş ve önem sırasına göre ilk olarak ekonomik yapılanmalardan oluşmaya başlamıştır. Daha önce de belirtildiği gibi o dönemlerde siyasal ve sosyal konular yapılanmanın temelinde yer almasına rağmen, öncelikle ekonomik konulara ağırlık verilmiş ve bu yönde ilerlenmiştir.

Her ne kadar arka planda hazırlıkları 1970'lere dayansa da resmi düzeyde 1993 Maastricht Antlaşması ile artık ekonomik bütünleşmenin yanı sıra siyasal bütünleşmeden de bahsedilmeye başlanılmıştır. 1990 Körfez Savaşı sırasında AB'nin "ekonomik dev, siyasi cüce, askeri larva" olduğunu söyleyen Belçika Dışişleri Bakanı Mark Eyskens, AB'nin bu tarihten itibaren artık siyasal bütünleşmeye ağırlık vermesi gerektiğini bu eleştirel sözlerle belirtmiştir.<sup>25</sup> Keza

<sup>25</sup> Stephan Leibfried, "Neither Superpower nor Superdwarf. Expecting Europe to behave like a single nation-state dooms the EU to perpetual crisis," *The Atlantic Times*, Mayıs 2009, ([http://www.atlantic-times.com/archive\\_detail.php?recordID=1753](http://www.atlantic-times.com/archive_detail.php?recordID=1753)), Erişim: 18 Aralık 2010.



Maastricht Antlaşması'nın daha ilk maddesinde de görüldüğü üzere Avrupa Ekonomik Toplulukları teriminin yerine Avrupa Toplulukları teriminin kullanılacağı belirtilmesi Topluluğun sadece ekonomik argümanları ile değil, diğer argümanlarla da anılmaya başlanmasının ilk resmi adımı olarak önem kazanmıştır.<sup>26</sup>

Bunun yanı sıra özellikle Soğuk Savaş'ın bitimi ile Avrupalılık ve Avrupalı değerler gibi sosyal/kültürel konulara da değinilmeye başlanmıştır. Bütün bu süreç göz önüne alındığında söylenilebilir ki, var olan üç aşamalı sürecin önem sırasına göre öncelikle ekonomik bütünleşme, sonrasında siyasal bütünleşme ve en son basamağında ise kültürel bütünleşmenin hiyerarşik sıralaması görülmektedir. Burada bir ayrımı belirtmek gerekirse, somut (resmi) adımlar ile yapılan hazırlıklar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Nitekim somut adımlardan kasıt AB'nin kurumsal ve hukuksal düzenini belirtilen düzeylerde antlaşmalarla şekillendirmesi iken, hazırlık aşamalarından kasıt vizyon arayışları, raporlar ve belgelerdir. Örnek vermek gerekirse, Roma Antlaşması ile kurulan AET'de antlaşma metninde *çoğunlukla* iktisadi ve kurumsal düzenlemelere yer verilmiş, bunun yasal dayanakları oluşturulmuş ve hayata geçirilmiştir. Yani iktisadi kurallar uygulamada resmîyete ve hukuksal zemine oturtulmuştur.<sup>27</sup> 1970'lere gelindiğinde ise siyasal bütünleşmenin hazırlıkları, vizyon arayışları ve yayınlanan raporlarla geliştirilmiş ancak bu hazırlıklar 1993 Maastricht

<sup>26</sup> Maastricht Antlaşması, (<http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>), Erişim: 25 Aralık 2010, s. 2,

<sup>27</sup> Bakınız: Roma Antlaşması, ([http://ec.europa.eu/economy\\_finance/emu\\_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf](http://ec.europa.eu/economy_finance/emu_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf)), Erişim: 25 Aralık 2010.

Antlaşması ile yasal ve hukuki zemine dayandırılmıştır. Buradan anlayabiliriz ki, günümüzde AB somut adımlarla ikinci adımı olan siyasi bütünleşmesini tamamlamaya çalışırken aynı zamanda artık kültürel bütünleşmesinin zeminini de hazırlamaktadır. Ancak kültürel bütünleşmenin henüz resmi düzeyde hukuksal zeminde gerçekleştiği söylenemez. Nitekim örnek olarak günümüzde Avrupa Komisyonu AB'nin hala (ikincil adım olan) siyasi eksiklikleri olduğunu, ancak AB'nin “siyasi cüce” eleştirilerinde abartılı olduğunu belirtmektedir.<sup>28</sup> Gelecekte bu noktada görülmesi muhtemel konu ise, siyasi bütünleşmenin hukuksal anlamda yerleştirilmesinin ardından kültürel bütünleşmenin de somut adımlarla hukuksal ve kurumsal kimliğe dayandırılacağıdır.

AB yukarıda belirtilen şekilde özetlenebilirse bu durum karşısında birliğin karşısındaki olumlu ya da eleştirel değerlendirilebilen en önemli faktör AB'nin genişleme sürecidir. Daha doğrusu genişleme sürecinin bu hiyerarşik döngünün neresinde yer aldığı ve bu düzene karşı bir tehdit mi yoksa düzeni destekleyen bir gereklilik mi olduğu sorusu bir çelişki olarak görülmektedir.

Gerçekten de AB'nin genişleme politikaları ve neden genişlediği incelenmesi gereken önemli konular arasında yer almaktadır. Hassas ve zorlu amaçlara sahip bir örgütlenmenin bünyesine daha fazla üye katarak karar alma sürecini daha da zorlaştırması ilgi uyandırıcıdır. Bu ve buna benzer birçok örnek göstermektedir ki; genişleme basit tanımı ile sadece Birliğe yeni üye kabulü olarak

---

<sup>28</sup> Pascal Fontaine, “Europe in 12 Lessons, Chapter 11: The European Union on the World Stage,” ([http://europa.eu/abc/12lessons/lesson\\_11/index\\_en.htm](http://europa.eu/abc/12lessons/lesson_11/index_en.htm)) Erişim: 26 Aralık 2010.

görülmemektedir.<sup>29</sup> Bu nedenle, genişleme politikalarının boyutlarını anlamlandırabilmek adına AB genişleme ve derinleşme kavramlarını, ardından da genişleme yaklaşımlarını incelemek gerekmektedir.

## 2. 2. Genişleyen ve Derinleşen AB’de Yapısal Durum

Kurumsal yapılanma ve bürokratik işlemlerin boyutlarından da anlayabileceğimiz üzere; birliğe yeni üye kabulünün iktisadi, siyasi ve sosyal çok yönlü taraflarının olması genişleme politikalarının üzerinde yoğunlukla çalışıldığını göstermektedir. Diğer yandan genişlemenin bu anlamda çok boyutlu değerlendirilmesi AB’nin var olan hassas dokusunun korunmasını gerektirmiş, bu noktada ise derinleşme kavramı ortaya çıkmıştır. Dönemin güvenlik koşulları, iktisadi zorluklar vb. unsurlar çoğu zaman hassas AB dokusu ile çelişmiş, bu durum ise genişleme politikaları ile derinleşme politikaları arasında denge unsurunun gerekliliğine dikkat çekmiştir.<sup>30</sup>

Genişlemenin artıları ve eksileri çıkartıldığında dikkatle üzerinde durulması gereken konuların başında AB’nin kurumsal etkililiği ve işletilebilirliği gelmektedir. Genişlemenin AB’nin kuramsal etkililiğini ve işlevselliğini yıpratması AB için tehditlerin başında gelmektedir. Bu nedenle genişleme, AB

<sup>29</sup> Lykke Friis, “EU Enlargement-And Then There Were 28?,” *The European Union: How Does it Work?* içinde, derl., Elizabeth Bomberg ve Alexander Stubb, (New York: Oxford University Press, 2005), s. 179.

<sup>30</sup> Anne Faber, “Theoretical Approaches to EU Deepening and Widening: A Multi Disciplinary Overview and Some Tentative (Hypo)thesis,” *EU-Consent: Constructing Europe Network*, Ekim 2006, (<http://www.eu-consent.net/content.asp?contentid=1247>), Erişim: 27 Aralık 2010. ss. 9-12.

için kurumsal sakıncaları en aza indirmesinin ve kapsamlı hazırlıklarının ardından gerçekleşmektedir ki; bu durum genişlemenin ağır ilerlediği sonucunu da çıkartmaktadır.<sup>31</sup> Dahası görülmektedir ki gerek genişleme öncesi gerekse de genişleme sonrası yapısal değişikliklere gidilmesi genişlemenin ve derinleşmenin gerekliliğini göstermektedir.

Daha fazla ilerlemeden bu iki olgu arasındaki farkı tanımlamalarla özetlemek gerekirse basitçe genişleme; var olan siyasi, ekonomik ya da sosyal olarak tanımlanan yapılanmanın etki alanının artırılmasını ve yaygınlaştırılmasını amaçlarken, derinleşme; var olan siyasi, ekonomik ya da sosyal olarak tanımlanan yapılanmanın dokusunun bozulmaması ve var olan etki alanını kaybetmemesini amaçlar. Daha geniş ölçekli bir tanıma göre ise genişleme; aşamalı ve biçimsel (*formal*) olarak dikeysel kurumsallaşma iken, derinleşme; aşamalı ve biçimsel olarak yatay kurumsallaşma sürecini temsil etmektedir.<sup>32</sup> Nitekim bu tanım genişleme ve derinleşme sürecini “kurumsallaş(tır)ma” olarak tanımlanmaktadır. Bu iki olgu birbiri ile çelişir gibi gözükse de, aslında birbirini tamamlayan iki unsurdur. Nitekim başarılı bir oluşumun etkililiğinin artması ve yaygınlaşması genişlemeye bağlı iken, başarılı bir oluşumdan bahsedebilmek için de oluşumun dokusunu korumak ve güçlendirmek gerekmektedir. Ancak burada zor olan bu iki olgu arasındaki hassas dengenin ve zamanlamanın nasıl oluşturulduğudur.

---

<sup>31</sup> Milada Anna Vachudova, “Historical Institutionalism and the EU’s Eastward Enlargement,” *European Union Conference*, Princeton, 16 Eylül 2005, (<http://www.princeton.edu/~smeunier/Vachudova%20Memo.pdf>) Erişim: 27 Aralık 2010, ss. 6-7,

<sup>32</sup> Faber, “Theoretical Approaches...,” s. 2.

Genişleme konularında olduğu gibi derinleşme konularında da AB içerisindeki yapısal değişiklikleri gerçekleştirmek çok da kolay olmayan bir süreci kapsamaktadır. Nitekim genişledikçe artan üye ülkeler arasında ortak çıkar alanlarının bulunmasındaki zorluklar ve karar alma süreçlerinde kurallar gereği tüm üye devletlerin onayını almak gidişatı zora sokmaktadır. Bir diğer önemli etken ise her genişleme sonrası artan üye sayıları arasında denge unsurunu yaratmak bir önceki genişlemelere oranla daha da zorlaşmaktadır.<sup>33</sup> Dolayısıyla söylenilebilir ki her genişleme bir sonraki genişlemenin daha zor ve daha uzun uğraşlar sonucu olacağını göstermektedir. Bu nedenle her genişleme sonrası AB’de uyum sağlanabilmesi adına yapısal değişikliklere gidildiğini görmek mümkündür.

Değiniilmesi gereken bir diğer nokta ise derinleşme ve genişleme politikalarının sınırlarının çok belirgin çizgiler taşımasıdır. Dönemsel faktörlerin etkisi çoğu zaman yadsınamaz şekilde belirlenen noktalara ulaşma da zorluklar sağlayabilmektedir. Bu anlamda, genişleme ya da derinleşme politikalarının zamanlaması ve uygulanması her ne kadar genel çizgilerle belirlenebilse de, ideal bir genişleme ve derinleşme vizyonunun gerçekleşmesi neredeyse imkansız gözükmektedir. Dahası, kuruluşundan itibaren devam eden süreçte genişleme hareketleri incelendiğinde AB’nin tipik ya da otomatik kurallara dayalı bir genişleme hareketinin olmadığı da gözlemlenmektedir.<sup>34</sup> Diğer bir deyişle, her ülkenin durumu birbirinden farklı nitelikler taşımaktadır.

<sup>33</sup> Friis, “EU Enlargement...,” s. 187.

<sup>34</sup> Carl Dahlman, “Turkey’s Accession to the European Union: The Geopolitics of Enlargement,” *Eurasian Geography and Economics*, 45, 8, (2004), ss. 553-574, s. 554.

Her ne kadar ideal genişleme ve derinleşme politikası olmasa da, dönemin koşullarını ve etkili faktörlerini iyi okumak ve değerlendirmek uygulanan stratejilerin kimi zamanlarda başarıya ulaştığını göstermiştir. Nitekim Avrupa’da 1960’lardaki Fransa ve Britanya önderliğindeki ikili tezat yapılanmanın 1970’lerde tek çatı altında toplanması o dönemde genişleme ve derinleşme politikalarının başarıya ulaştığının bir göstergesi olabilir. Kuşkusuz bu başarıda Soğuk Savaş’ın dünya konjonktüründe yarattığı ABD-Sovyetler Birliği bloğunun önemi büyüktür. Basitçe, yukarıda daha büyük bir bloğun oluşu blok içerisinde blok olmasının önüne geçmiş ya da diğer bir deyişle, büyük kutuplaşma içeride küçük kutuplaşmalara yer vermemiştir.<sup>35</sup> Ancak dönemin koşullarını iyi okuyan ve değerlendiren AT de bu noktada önemli rol üstlenmiştir.

Görülmektedir ki genişleme ve derinleşme konuları AB için önem arz eden politikaların başlarında gelmektedir. Bu nedenle genişleme politikaları ve bunun sonucunda oluşan derinleşme politikalarının nedenlerini anlayabilmek için genişleme politikaları yaklaşımlarının incelenmesi gerekmektedir.

### **2. 3. Genişleme Politikalarına Kuramsal Yaklaşımlar**

Genişleme söz konusu olduğunda “nasıl” sorusu edatı ile birlikte “neden” soru edatının da kullanılması genişleme politikalarını anlamlandırabilmeyi kolaylaştırmaktadır. AB kuruluşundan günümüze kadar altı kez genişlemiş ve

---

<sup>35</sup> Christopher Booker ve Richard North, *The Great Deception: The Secret History of the European Union*, (New York: Continuum, 2005), s. 170.

gelecekteki olası genişlemelerini değerlendirmeye başlamıştır. Dolayısıyla “AB nasıl, neden ve hangi yöntemlerle genişliyor?” sorusu genişlemeyi anlamlandırabilmek adına önem kazanmaktadır.

Belirtilen sorular temelinde başlamak gerekirse; öncelikle Jürgen Habermas’ın iletişimsel eylem kuramına değinmek gerekmektedir. Habermas’ın iletişimsel eylem kuramına göre iletişim ve dilin kullanımı aktörlerin kimliği ve sosyal yaşantıları ile doğrudan alakalıdır ve sadece çıkarlarından ziyade aynı zamanda eylemlerini meşru kılabildiği ve açıklayabildiği zaman aktörlerin rasyonelleştiği savunulmaktadır. Yani aktörler neyin doğru ve haklı olduğunu açıklayabildikleri sürece amaçlarını meşrulaştırabilmektedirler. Habermas’ın kuramına göre önemli olan nokta aktörlerin rasyonel olabilmeleri ve iletişim becerileri ile amaçlarını meşrulaştırabilmeleridir. Böylelikle eylemlerini rasyonelleştirebilen aktörler, kararını da maksimize etmiş olur mantığı savunulmaktadır.<sup>36</sup>

Bu kuram AB genişlemesi açısından değerlendirildiğinde; AB etkili iletişim araçları ile amacını açıklayabildiği ve meşrulaştırabildiği sürece genişlemeyi araç olarak kullanmaktadır sonucuna varılabilir. Diğer bir deyişle AB genişliyor çünkü “meşru” bir amacı var, genişleme ise sadece bir araç olarak kullanılmakta sonucu çıkarılabilir.

---

<sup>36</sup> Jürgen Habermas, *İletişimsel Eylem Kuramı*, Çev. Mustafa Tüzel, (İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 1996), ss. 122-123.

Bunun yanısıra Helena Sijursen genişleme adına yaptığı analitik ayırmda Habermas'ın; Pragmatik, Etik-Politik ve Değerler -Ahlak- (*Moral*) argümanlarını incelenmektedir. Pragmatik yaklaşıma göre özellikle faydacılık (*utility*) ön plana çıkmaktadır. Ve aktörlerin menfaatlerinin araç-sonuç ilişkisinden meşruiyet zemininde bahsedilmektedir.<sup>37</sup> Örnek vermek gerekirse ekonomik faydacılık açısından değerlendirildiğinde genişleyen AB'de ülkelerin gümrük birliğine dahil olmaları sonucunda ticaret içe yönelmiştir. Yani ticaretin AB içine yönelmesi bir amaç olarak görülürse, genişleme bunu gerçekleştiren bir araç konumunu üstlenmiştir.

İkinci argüman ise Etik - Politik yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre ise "biz" mantığı ön plandadır. Ve "biz" olarak nitelendirilen özel toplumun belirli değerlere göre yaşamasını içermektedir. Burada özellikle tarih, Avrupalılık gibi değerler ön plana çıkmakta ve bütünleşmenin "biz" çerçevesinde belirli zümreye ait toplumların işbirliği ile ilerleyebileceği savunulmaktadır.<sup>38</sup> Ancak buradaki soru işareti "biz" içine kimlerin dahil edilebileceği ve kimlerin ötekileştirileceğidir. Görülmektedir ki bu yaklaşıma göre din, tarih ve sosyo kültürel yapı önemli kilit noktalarını ve "biz"i oluşturmaktadır.<sup>39</sup>

Üçüncü argümanda *Moral* yani ahlak yaklaşımından bahsedilmektedir. Bu yaklaşıma göre ne faydacılığa ne de özel bir topluma ait olma zorunluluğuna

<sup>37</sup> Helena Sijursen, "Why Expand? The Question of Legitimacy and Justification in The EU's Enlargement Policy," *Journal of Common Market Studies*, 40, 3, (2002), ss. 491-513, ss. 492-494.

<sup>38</sup> Age, s. 494.

<sup>39</sup> Angelika Scheuer ve Hermann Schmitt, "Dynamics in European Political Identity," *Journal of European Integration*, 31, 5, (2009), ss. 551-568, ss. 551-552.



vurgu yapılmaktadır. Bu yaklaşıma göre adalet gibi evrensel değerler ile iyi bir hayat ve yaşam kalitesinin artırılması savunulmaktadır.<sup>40</sup> Özellikle sürekli savunulan demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi evrensel değerler bu yaklaşımın temel yapıtaşlarını oluşturmaktadır. Burada Etik-Politik yaklaşımdan farklı olarak bu değerler değişimini öngörebilen spesifik bir toplumdaki değil, bu değerler değişiminin evrensel genişleme yaklaşımı savunulmaktadır.

Bütün bu yaklaşımlar bir anlamda genişleme politikalarında AB'ye üye olmak isteyen ülkelerden neden belli başlı istemlerde bulunulduğunu açıklıyor. Bu nedenle belirtilen yaklaşımları ülkeler düzeyinde incelemenin gerekliliği görülmektedir.

Savunulan pragmatik yaklaşıma göre faydacılıktan bahsedilmektedir. Faydacılığın ise ekonomik, siyasi ve askeri boyutları bulunmaktadır. Daha önce de verilen örnekte olduğu gibi üye olan devletlerin gümrük birliğine dahil olmaları sonucunda ticaret içe doğru yönelmiş ve ekonomik faydacılıktan bahsedilebilir duruma gelmiştir. Diğer yandan genişledikçe ekonomik refah düzeylerini artıran ülkelerdeki istikrarın bölgede güvenlik seviyesini de yükselteceği öngörülmektedir. Ancak gerçekte yaşanan bazı olaylar öngörülen düzeye ulaşmakta engellerin olduğunu göstermektedir. Özellikle büyük patlama olarak nitelendirilen Orta ve Doğu Avrupa genişlemesi ile her ne kadar ticaret içe doğru kaysa da, ülkeler arası mali dengesizliklerin yarattığı sorunlar gelişmiş

---

<sup>40</sup> Sjurson, "Why Expand?...", s. 494.

ülkelerin diğer ülkelere yüksek ödemeler yapmasını gerektirmiştir. Bunun yanı sıra diğer iktisadi ve sosyal konularda birçok düzensizlik belirmeye başlamıştır.<sup>41</sup> Her ne kadar genişleme olmasaydı dahi Orta ve Doğu Avrupa'daki sorunlar AB'yi doğrudan etkileyecektiye de genişleme yerine pragmatik açıdan alternatif yollar da bulunabilirdi.

Bu anlamda, üyelerin profili ve genişleme süreci incelendiğinde AB'nin sadece pragmatik düzeyde genişlemediği görülmektedir. Gerek mali gerekse de idari gereksinimlerin AB'ye yüklediği zorluklar göstermektedir ki; AB genişlemesi daha çok etik – politik yaklaşım düzeyinde gerçekleşmektedir. Diğer bir farkı burada belirtmek gerekirse; *Moral* yaklaşımına göre genişlediğini söylemek de güçtür. Nitekim bu yaklaşım temelinde gidildiğinde yani genişlemede sadece evrensel değerlerden bahsedildiğinde neden Kanada gibi ülkelerin de üye olmadığı önemli bir sorun olarak AB'nin karşısına çıkmaktadır.<sup>42</sup> Nitekim AB, üyelik kriterlerinde demokratik yönetimi benimsemiş her “Avrupalı” devletten bahsetmektedir ki; Kanada bu tanım içerisinde yer almamaktadır. Ancak burada “Avrupalı” tanımı yapılması ve Avrupa sınırının nerede son bulduğu tartışılan konular arasındadır. Bu konu, antlaşmalar düzeyinde netleşmiş resmi bir açıklamaya sahip olmasa da, gayri resmi düzeyde sivil ve akademik çevrelerce oldukça sorgulanır niteliktedir.<sup>43</sup> Dolayısıyla AB genişlemesinin Etik-Politik yaklaşıma sahip olduğunu söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Nitekim Etik-

<sup>41</sup> Tito Boeri ve Herbert Brücker, “Eastern Enlargement and EU-Labour Markets: Perceptions, Challenges and Opportunities,” *World Economics*, 2, 1, (2001), ss. 49-68, ss. 49-51.

<sup>42</sup> Sjursen, “Why Expand?...” s. 502.

<sup>43</sup> Daha fazla bilgi için bakınız: “Where Europe Ends: The Eastern Frontier of Europe,” *Policy Report*, (<http://www.whereuropeends.eu/policy-report.html>), Erişim: 29 Aralık 2010.

Politik yaklaşımda “biz” grubunun belirli bir zümreye ait toplumlardan yani “Avrupalı” ülkelerden oluştuğu görülmektedir.

Hiç şüphesiz bu noktada en zorlu sorunlardan bir tanesi Türkiye’nin AB üyeliği olarak gözükmektedir. Genişlemenin Türkiye boyutu AB’nin karşısındaki en zorlu süreçlerden birini oluşturmaktadır. Pragmatik yaklaşımla değerlendirildiğinde Türkiye AB için vazgeçilemez bir “ortak” olarak nitelendirilirken, Etik-Politik yaklaşıma göre Türkiye “öteki” dünya düzenine ait bir ülke olarak görülmektedir. Nitekim bu ayrıma dair bir örneği Helena Sjursen makalesinde şu şekilde belirtmektedir: AB yetkilileri ve siyasetçiler Türkiye–AB ilişkilerinden bahsederlerken “vazgeçilemez”, “stratejik ortaklık” gibi terimler kullanırlarken, Orta Avrupa devleti olan Çek Cumhuriyeti’nin başkenti Prag’da yaptıkları konuşmalarda “Avrupa’nın kalbi” ve Avrupalılık gibi kavramlara atıflarda bulunmuşlardır. Bu durum Türkiye’nin bir anlamda ötekileştirildiğini ve Avrupalı kavramının içine alınmadığını göstermektedir.<sup>44</sup>

Her ne kadar örneği çok olsa da bu durumu somutlaştıran diğer bir örnek AB’nin Türkiye ve Yunanistan’a nasıl yaklaştığının karşılaştırılmasıyla görülmektedir. Bir sonraki konu başlığı altında bu konu incelenecektir.

---

<sup>44</sup> Sjursen, “Why Expand?...,” s. 504.

## 2. 4. Genişleme Sürecinde Yunanistan ve Türkiye

AT'nin ilk resmi genişleme hareketinin daha doğru tanımıyla ilk üye kabulünün 1973'te Britanya, Danimarka ve İrlanda olduğu gerçeği bir yana, AT'nin genişleme stratejisinde dikkat çeken bir diğer nokta AT'nin daha bu ülkelerle müzakere masasına oturmadan kara sınırlarını aşan Yunanistan ve Türkiye ile ortaklık anlaşmaları imzalamasıdır. Bu ortaklık anlaşmalarının AT'nin ilk genişleme hareketi olduğu ise tartışmalı bir konudur. Bu durumu daha detaylı analiz ettiğimizde anlaşmalarda bazı maddelerin kesin ifadeler taşıması (gelecekte şartlar uygun olursa üyeliğin gerçekleşme olasılığı gibi<sup>45</sup>) ve genellikle anlaşmaların çerçevesinin; gümrük birliği kapsamında, iktisadi ilişkileri geliştirme amaçlı olduğu düşünülürse, anlaşmaların temelinin genişleme politikasından ziyade Topluluğa ilginin artması ve iktisadi ortaklık açılarından ele alındığını göstermektedir. Nitekim sadece bu ülkelerin AT ile ilişkilerinde “gelecekte üye olabilir” ifadesi belirtilmiştir ki, bu durum genişleme stratejilerinde bir daha yaşanmamıştır. Çünkü genişleme stratejisine alınan her ülkenin zaten potansiyel üyelik hedefi bulunmaktadır. Dolayısıyla 1961'de Yunanistan'la imzalanan Atina Anlaşması ve 1963'te Türkiye ile imzalanan Ankara Anlaşması'nın, dönem göz önüne alındığında, genişleme stratejileri perspektifinden ziyade ortaklık ilişkileri düzeyinde incelendiği görülmektedir. Bu bağlamda, hassas temeller üzerine kurulmuş ve rakipleri olan bir oluşumun var olan yapısını güçlendirmeden önce,

<sup>45</sup> Ankara Anlaşması'nın 28. Maddesinde belirtilen tüm yükümlülüklerin Türkiye tarafından karşılanmasının ardından, Akit taraflar Türkiye'nin Topluluğa katılım olanağı incelenir hükmü yer almaktadır. Olanak kelimesinin metin içerisinde yer alması kesin bir hükmün belirtilmediğini göstermektedir. Bakınız: AET-Türkiye Ortaklık Anlaşması, “1963-Ankara Anlaşması, madde 28”, ([http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab\\_ankara.html](http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_ankara.html)), Erişim: 29 Aralık 2010.

etkili genişleme stratejisi oluşturması da zaten zor gözükmetedir. Diğer yandan, anlaşmaların adının “Ortaklık Anlaşması” olması bu durumu biraz daha açıklayabiliyor.

Ancak AB tanımlamalarında çoğunlukla yaşadığımız zorlukların ve belirsizliklerin bir benzerini burada da görebilmekteyiz. Her ne kadar bu iki anlaşma ortaklık anlaşması olsa da AT'nin o dönemde üyelik hedefi koymadan ortaklık anlaşması yaptığı ülkeler de bulunmaktaydı. Bunlara örnek olarak Mağrip ve Maşrek ülkeleri verilebilir.<sup>46</sup> Burada AT'nin yaptığı ortaklık anlaşmalarının Yunanistan ve Türkiye ile imzalanan anlaşmalardan çok farklı olduğu da aşıkardır. Dolayısıyla Yunanistan ve Türkiye ile imzalanan ortaklık anlaşmalarının her ne kadar dönemselsel açıdan potansiyel üye sıfatıyla değerlendirilemese de, gelecekte muhtemel üyeliğe hazırlayıcı gelişmiş işbirliği olduğu söylenilebilir.

Ancak bu ortaklık anlaşmalarında bir diğer farklılık Atina Anlaşması ile Ankara Anlaşması arasında yaşanmaktadır. Her ne kadar AT, Yunanistan ve Türkiye'yi (iki ülke arasındaki anlaşmazlıkların bilinmesi ve Soğuk Savaş algılamaları nedeniyle) denge unsuru gözeterek değerlendirmeye tabi tutmaya çalışsa da, burada Atina Anlaşması'nın Ankara Anlaşması'na oranla çok daha kapsamlı ve ayrıntılı olduğu görülebilmektedir. Nitekim Atina Anlaşması 100'e

---

<sup>46</sup> Nurettin Bilici, *Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1997), s. 136.

(77 madde + 20 madde protokol)<sup>47</sup> yakın madde içerirken Ankara Anlaşması'nın madde sayısı 33'te kalmaktadır. Burada nicelik olarak madde sayısı anlaşmaların niteliğini gösterebilmektedir. Çünkü madde sayısının artması o ülke ile yapılan işbirliğinin derinliğini göstermektedir. Dolayısıyla iki anlaşma arasındaki niceliksel madde sayısı farklılığı, anlaşmaların niteliğini de gösterebilmektedir.<sup>48</sup> Dahası Türkiye'nin anlaşmaların uygulanabilmesi çerçevesinde Yunanistan ve diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine göre aldığı maddi yardım bu ülkelere oranla çok düşükken, alınan miktarlar AT'ye üyelikleri dahi düşünülmeyen diğer ülkelerle (Mağrip, Maşrek) neredeyse aynı seviyededir.<sup>49</sup>

Bu noktada daha öncede atıfta bulunulan Etik-Politik yaklaşımın izleri görülmektedir. Yunanistan'ın Avrupa tarihindeki Batı Avrupa ülkeleri ve siyasetçileri tarafından görülen önemli rolü, Yunanistan'ı durumu her ne olursa olsun "biz" içerisinde değerlendirmektedir. Bazı dönemlerde askeri darbe ve cuntacı yönetimden kaynaklanan demokrasi eksiklikleri AB ile ilişkileri kesme noktasına getirse de, Yunanistan'ın demokrasiye geçer geçmez ekonomik durumuna bakılmaksızın siyasi bir kararla üyeliğe kabul edildiği görülmektedir.<sup>50</sup> Hatta Yunanistan'ın ekonomik durumunun birliğe ciddi yükler getirmesine rağmen siyasi kararın yani Etik-Politik yaklaşımın ve "biz" mantığının her halükarda etkili olduğu görülebilmektedir.

<sup>47</sup> Bakınız: Atina Antlaşması, "Agreement establishing an Association between the European Economic Community and Greece," 9 Haziran 1961, (<http://www.ena.lu/>), Erişim: 30 Aralık 2010.

<sup>48</sup> Şaban H. Çalış, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim*, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2001), ss. 91-92.

<sup>49</sup> Bilici, *Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye*, s. 138.

<sup>50</sup> Can Baydarol, *Avrupa Birliği'nin Genişlemesi: Altılar Avrupası'ndan Onbeşler Avrupası'na, Onbeşler Avrupası'ndan...?*, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, (Ankara: t. y), s. 10.

Bütün bu gelişmeler AB genişleme politikalarının Türkiye boyutunun detaylı bir şekilde incelenmesini gerektirmektedir. Türkiye'nin neden "biz" içerisinde yer al(a)madığını ve neden stratejik ortak olarak anıldığını incelemek gerekmektedir. Şu ana kadar anlatılmaya çalışılan genişleme sürecinde Türkiye'nin konumu ve neden özel yaklaşımlarla değerlendirildiği bir sonraki (üçüncü) bölümde incelenmeye çalışılacaktır.

## BÖLÜM III: GENİŞLEME'DE TÜRKİYE ÖZELİ

### 3. 1. Algı Farklılıkları

Here is a country which is not European... its history, its geography, its economy, its agriculture and the character of its people – admirable people though they are- all point in a different direction... This is a country which... cannot, despite what it claims and perhaps even believes, be a full member.<sup>51</sup>

İşte Avrupalı olmayan bir ülke... tarihi, coğrafyası, ekonomisi, tarımı ve insanların kişilikleri ile -her ne kadar övgüye layık olsalar da- tüm göstergeler farklı yönlerde... İşte bu ülke tam üyelik iddiasına ve hatta inancına rağmen üye olamayacaktır.<sup>52</sup>

Yukarıdaki alıntı okunduğunda çoğu kişi bu sözleri AB'nin Türkiye'ye yönelik bir ifadesi olarak algılayabilir. Nitekim benzer ifadeler uzun yıllardan beri Türkiye için de söylenmektedir. Ancak yukarıdaki ifade aslında Fransız Cumhurbaşkanı de Gaulle'ün Britanya'nın AT üyelik başvurusunu reddi sırasında sarf ettiği sözlerdir.

<sup>51</sup> "David Cameron's disingenuous defence of Turkey," *The Economist*, 27 Temmuz 2010, ([http://www.economist.com/blogs/bagehot/2010/07/turkey\\_and\\_eu](http://www.economist.com/blogs/bagehot/2010/07/turkey_and_eu)), Erişim: 3 Ocak 2011.

<sup>52</sup> Alıntının çevirisi yazara aittir.



De Gaulle'ün Britanya'nın AT üyeliğine etkisi daha önceki bölümlerde anlatılmaya çalışılmıştır. Hatta değinilen siyasi ve ekonomik etmenlerin yanı sıra psikolojik etmenlerden bile bahsedilmiştir (İkinci Dünya Savaşı sırasında de Gaulle, Alman işgaline karşı hazırlanan donanma ile Fransa'yı kurtarmayı düşünmektedir. Ancak donanmanın -Almanların eline geçmemesi için- bizzat Britanya tarafından batırılışını nedenleri olsa dahi de Gaulle'ün affetmediği ve Britanya'ya sempati duymadığı bilinmektedir.)<sup>53</sup>

Yukarıda çizilmeye çalışılan tablo Türkiye konumu ile karşılaştırılır ve yorumlanmaya çalışılırsa Türkiye'nin AB üyeliği için bir dayanak noktası olarak görülebilir. Belirtilen etmenlerde de görüldüğü gibi ötekileştirilen bir ülkenin sonrasında üye olabildiği AB tarihinde görülmüştür. Ancak yine de her ne kadar görüldüğü gibi ifade düzeyinde benzerlikler olsa da Türkiye'nin konumu Britanya'dan farklılaşabilmektedir. Dolayısıyla yüzeysel tanımı ile bu şekilde bir benzerlik kurmak çok da gerçekçi gözükmemektedir. Dahası de Gaulle'ün Britanya için şahsen yürüttüğü politika, Türkiye için liderlerden öte siyasal partiler ve toplumsal düzeyde artarak belirmektedir.<sup>54</sup>

Liderlerin şahsen yürüttüğü politikalar, kısa vadede liderlerin siyasal makamlarının son bulması ile değişebilirken, bunun partiler ve toplum düzeyinde değişebilmesi kuşkusuz zor, bir o kadar da uzun zaman gerektiren süreçleri kapsamaktadır. Günümüzde ve öncesinde yaşanan süreçte görülmektedir ki

<sup>53</sup> Can Baydarol, *Avrupa Birliği'nin Genişlemesi: Altılar Avrupası'ndan Onbeşler Avrupası'na, Onbeşler Avrupası'ndan...?*, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, (Ankara: t. y), s. 6.

<sup>54</sup> "David Cameron's disingenuous defence of Turkey," *The Economist*, ss. 1-3.

Türkiye; politik liderlerden öte, daha kapsamlı bir kesim tarafından ötekileştirilmektedir. Bu bölüm ve sonrasında bu konular ele alınacak, bu bölümde ilişkilerin resmi boyutu incelenirken, bir sonraki bölümde ötekileştirmenin nedenleri üzerinde durulacaktır.

Türkiye kastedilerek, gerek liderler gerekse de bürokratlar düzeyinde, bu bölümün başında belirtilen alıntıya benzer ifadelere literatürde sıkça rastlamak mümkündür. Örneğin yine Fransa tarafından de Gaulle'den yıllar sonra bu sefer Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin Türkiye'nin Avrupa'ya ait olmadığı iddiaları bilinmektedir.<sup>55</sup> Dolayısıyla hepsini burada belirtmenin bu çalışma için çok da sağlıklı olmadığı görülmektedir. Ancak bütün bu ifadeler toplandığında ortaya bir tablo çıkmaktadır ki; bu tablo içerisinde birçok siyasi ve sosyal (içine katılabilirse dinsel) etmene dayalı olarak bir ötekileştirmeden bahsedilmektedir.<sup>56</sup> Bu tür ifadeler her ne kadar politikaları belirleyici ana ya da tek unsur olmaktan uzaksa da, uygulanan politikaların nedenlerinin anlaşılmasında yardımcı olabilmektedirler. Şüphesiz bu tür ifadelerin dönemlerin siyasal konjonktürlerine göre, halkın tepkisine paralel olarak biraz da abartılarak, söylenildiği durumlar oldukça fazladır. Ancak sürekli tekrarlanan ve çoğu lider tarafından yinelenen ifadelerin de klişelerin yaratılmasında ve uygulanan politikaların meşru kılınmasında yardımcı olduğu da görülmektedir.

<sup>55</sup> "Turkey does not belong in Europe: Sarkozy," *EU Business*, 20 Eylül 2007, (<http://www.eubusiness.com/europe/turkey/1190317621.45>), Erişim: 2 Ocak 2011.

<sup>56</sup> Selcen Doğan, "Turkey, as 'Other' and being 'Othered' The 'Images' and 'representations' of Turkey in Western Europe and the role they play in the othering of Turkey," Yüksek Lisans Tezi, Essex Üniversitesi-Sosyoloji Departmanı, 15 Eylül 2000, s. 6,

Türkiye AB genişleme sürecinde ortaklıktan adaylığa, adaylıktan müzakerelerin başlama sürecine kadar ve sonrası da ele alınırsa tabiri uygunsa üyelik için kapıda en uzun bekletilen ülkelerden biri olmakla birlikte, bu noktada eşsiz (tek) bir ülke konumunu da üstlenmektedir. Bu durumu Başbakan Recep Tayyip Erdoğan: “50 yıl AB kapısında bekletilen bir ikinci ülke yoktur. Ben, ‘Türkiye’yi bu kapıda niçin bekletiyorsunuz?’ sorusunun cevabını Avrupalı dostlarımızdan alamadım.” ifadesiyle belirtmiştir.<sup>57</sup> İlişkilerde yaklaşık yarım yüzyıllık süreç incelendiğinde zorlu geçen yıllarda siyasi partilerin görüş ayrılıkları, askeri müdahaleler, ekonomik işbirlikleri vb. gibi ilişki örüntüleri ile karşılaşmaktadır. Her iki tarafın ise bu ilişki örüntülerini farklı algılayışları olduğu görülmektedir. Türkiye bu ilişki düzeneğine siyasi ve ekonomik bir perspektiften bakarak kendini içeride tanımlayıcı bir aktör olarak görebilirken, AB bu ilişki örüntülerinde Türkiye’yi içeride tanımlayıcı bir aktörden ziyade çoğunlukla sürece katkı gösteren dış bir aktör olarak tanımlamıştır. Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye için Avrupalı sıfatından öte genellikle henüz tanımlanamamış/konumlandırılmamış “vazgeçilemez”, “imtiyazlı” (ortak) vb. gibi sıfatlar kullanılmaktadır.<sup>58</sup>

Türkiye, I. Dünya Savaşı’nın ardından İmparatorluk’tan Cumhuriyet rejimine geçmiş ve Batılı değerler doğrultusunda bir takım değişimleri gerçekleştirmiştir. Bu değişim sürecinin daha önce de belirtilen AB örgütlenmesine benzer şekilde

<sup>57</sup> Mustafa Küçük ve Sefa Özkaya, “Erdoğan’dan AB’ye sitem,” *Radikal*, 29 Eylül 2010, (<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&ArticleID=1021290&Date=01.10.2010&CategoryID=78>), Erişim: 3 Ocak 2011.

<sup>58</sup> Hugh Pope, “Privileged Partnership Offers Turkey neither Privilege nor Partnership - The EU-Turkey Cyprus Triangle,” *International Crises Group*, 23 Haziran 2009, (<http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/turkey-cyprus/turkey/privileged-partnership-offers-turkey-neither-privilege-nor-partnership.aspx>), Erişim: 4 Ocak 2011.

tabandan yayılan bir halk hareketi olduğunu söylemek güçtür. Ancak savaşın ağır yıkımından çıkmış bir ülke için halk her ne kadar hazır olmasa da, yeni bir devlet anlayışı oluşturulmaya çalışılmıştır. Savaşın ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti ise, her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı olarak kabul edilse de, Osmanlı'dan farklı yeni formlar üzerine inşa edilmiş ve gelişimi sürece yayılmıştır.<sup>59</sup>

Soğuk Savaş dönemine kadar Türkiye, yeni kurulan bir devlet olması nedeni de bir etmen olarak düşünülürse, uluslararası siyasette genellikle tarafsız rol üstlenmeye çalışmıştır. Ancak Soğuk Savaş döneminde Sovyet yayılmacılığının ülke için bir tehdit olarak görülmesi Türkiye'yi bir seçime zorlamıştır. Bu nedenle Türkiye Sovyet tehdidi algılamalarının etkisiyle dış politika olarak benimsediği Batılılaşma politikaları ekseninde kendini Batı bloğuna ait bir ülke olarak tanımlamak istemiştir.<sup>60</sup>

Soğuk Savaş döneminde özellikle güvenlik algılamalarının ön planda olması; Sovyet Doğu bloğu karşısında yer alan Batı bloğu ülkelerini örgütlenmeye ve daha fazla işbirliğine yöneltmiştir. Bu örgütlenmenin ve işbirliğinin temeli ise daha öncede bahsedildiği gibi iktisadi işbirliğine önem vermekle başlamıştır. Ancak görüldüğü gibi iktisadi işbirliğine başlamanın nedenini siyasal ve askeri nedenler oluşturmuştur.

<sup>59</sup> Fatma Acun, "Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne: Değişme ve Süreklilik," *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı, (1999), ss. 155-167, ss. 155-158.

<sup>60</sup> Sedef Bulut, "Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası," *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 41, (2008), ss. 35-61, s. 38.

Soğuk Savaş dönemi algılamalarında Batı Avrupa ülkeleri için Türkiye, stratejik açıdan tampon bölge olarak görülmüş ve güvenlik algılamaları içerisinde konumu itibariyle Batı ülkeleri için ötekileştirilemeyecek bir konum üstlenmiştir. Bu nedenle Batı Avrupa ülkeleri her ne kadar kapılarını Türkiye'ye sonuna kadar açmasa da, kapıları aralamanın gereğini hissetmiştir.<sup>61</sup> Nitekim dönemsel açıdan Türkiye'yi Batı oluşumlarından dışlamak Sovyetlerin Türkiye üzerinden Orta Doğu üzerinde hakimiyet kurarak güçlenmesi olasılığını ortaya koymuştur. Batı Avrupa Türkiye'yi dışlamanın olası olumsuzluklarını öngörebilmiş ve her ne kadar Türkiye'ye temkinli yaklaşıp da işbirliği yolunu seçmiştir.

Dönemin koşulları gereği Türkiye ve Avrupa birbirine yakınlaşmış, Türkiye ile ortaklık ilişkileri düzeyinde işbirliğinin adımları atılmaya başlanmıştı. Ancak belirtildiği gibi Türkiye'ye kapılar sonuna kadar açılmamıştı. Nitekim güvenlik çerçevesinde en önemli batı oluşumlarından NATO üyeliğine Türkiye'nin kabul edilmesi uzun uğraşlar sonucu gerçekleştirilebilmiştir.<sup>62</sup> Ancak her ne kadar zor olsa da AT dışında oluşturulan neredeyse bütün örgütlenmelerin (ekonomik ve siyasi örn: OECD, Avrupa Konseyi vb.) içerisine Türkiye girebilmiştir. Türkiye'nin Batı bloğu örgütlenmelerine kabul edilişi Türkiye'nin bir nevi özgüvenini arttırmış, bu özgüven ise AT ile ilişkilerine de yansımıştır.

Bu duruma ilk örnek Türkiye-AT arasında ilişkilerin başladığı yıllarda kendisini göstermiştir. Tarafların durumları, bakış açıları ve algılamaları da ilk

<sup>61</sup> Hasan Ersel, "AB'nin kapısı Türkiye'ye açık değil, aralık," *Referans*, 5 Haziran 2006, ([http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR\\_KOD=42878](http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=42878)), Erişim: 12 Ocak 2011.

<sup>62</sup> Sedef Bulut, "Sovyet Tehdidine...", ss. 38-40.

zamanlardan beri aslında, her ne kadar farklı konjonktürel siyasal dönemlerde olsa dahi, farklı bir çizgiyi de yansıtmamaktadır. Bilindiği gibi ilişkilerin başlangıcı olarak görülebilecek ilk örnek Ankara Anlaşması'dır. Daha önce bahsedildiği gibi tarafların müzakereleri sonucu ortaya çıkan yasal metin “ortaklık”tan ibaretti. Ortaklıktan ibaretti ancak tarafların görüşlerine göre farklı gelecek tasavvurları çizilmekteydi. Nitekim madde 28'in üyelik olasılığına dayalı belirsiz ifadeler taşıması tarafların farklı gelecek senaryoları çizmesine neden olmuştur. Türkiye bu sürece sadece ekonomik yönüyle bakmamış, uzun yıllardır Türk dış politikasının temel taşlarından Batılılaşmanın siyasi vizyonu da süreçte etkili olmuştur. Ve Türkiye'de uzun yıllardır yürütülen Batılılaşma politikası AT üyeliğiyle tamamlanabilecek görüşü hakim olmuştur. Dolayısıyla Türkiye, Ankara Anlaşması'nı Batılılaşma yolunda geçici bir aşama olarak kabul etmiştir. Avrupa tarafı ise Türkiye ile aynı görüşü pek de paylaşmamıştır.<sup>63</sup>

AT'nin ekonomik ve siyasi anlamda ya da kültürel nedenlerle Türkiye isteksizliği o zamanlarda da belirmiştir. Ancak diğer yandan Türkiye ile ilgili siyasal ve kültürel anlamda isteksizlikleri bulunan taraf sadece Avrupa tarafı olmamıştır. Nitekim Türkiye'de de benzer siyasal ve sosyal etmenlere dayalı isteksizlikler belirmeye başlamıştır. Bu noktada Türkiye'deki siyasal partiler ve sivil toplum kuruluşları AB konusunda birbirlerinden farklılaşmaya başlamıştır.<sup>64</sup>

<sup>63</sup> Şaban H. Çalış, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim*, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2001), s. 60.

<sup>64</sup> Ertuğrul Güreşçi, “Türkiye – Avrupa Birliği (AB) İlişkileri Sürecinde Kamuoyunun Tutumu ve Değerlendirilmesi,” *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7, 1, (2006), ss. 72-85, ss. 75-77.

Belirtmek gerekir ki Türkiye’de ilişkilerin başladığı ilk yıllardan beri AB konusu hükümetler üstü bir dış politikadan öte iç politikada parti düzeyinde daha baskın bir şekilde ilerlemiştir. Her ne kadar devlet dış politikası baskın ve bazı zamanlarda baskıcı bir şekilde Batılılaşma idealiyle konuya yaklaşırsa da gerek toplumun dinamikleri gerekse de siyasi partilerin buna dayanak olarak geliştirdikleri eleştirel tutum çoğu zaman ortak bir dış politika üretilmemesine neden olmuştur. Diğer bir deyişle; devletin dış politikası her ne kadar Batılılaşma politikası gereği Türkiye’yi AB’ye yaklaştırma arzusunda bulursa da iç politikada siyasi partilerin, toplumun dinamikleri de göz önünde bulundurularak AB’ye yaklaşımının oldukça farklı olduğu görülmektedir.<sup>65</sup> Bu durum ise her hükümet döneminde partiler düzeyinde AB’ye yaklaşım, model ve yönteminin farklılaşmasına yol açmıştır.

Türkiye’nin son 50 yılda siyasi geçmişindeki çalkantıların etkisi göz önüne alındığında ise diğer konularda olduğu gibi AB konusunda da ortak mutabakata dayalı etkili bir politika oluşturulamadığı görülmektedir. Nitekim sadece 1970’ten 1980’e 10 yıllık süreç içerisinde 10’dan fazla koalisyon hükümetinin seçilmesi (32. hükümetten, 43. Hükümete toplam 12<sup>66</sup>) etkili ve ortak mutabakata dayalı bir politikanın neden gerçekleşemediğini göstermektedir. Dahası iki askeri müdahale, süreci daha zor bir konuma sokmuştur. Dolayısıyla siyasi istikrarsızlık dönemlerinde etkili bir dış politikadan bahsedilememektedir.

<sup>65</sup> Daha detaylı bilgi için bakınız: Çalış, “Türkiye-Avrupa Birliği...,” ss. 137-153.

<sup>66</sup> Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık, “Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri, 1970-1979,” (<http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/pCabinetRoot.aspx>), Erişim: 14 Ocak 2011.

### 3. 2. Türkiye'nin AT'ye Üyelik Başvurusuna Uzanan Zorlu Yol

Türkiye 1960'ların ekonomik iyimser havasından sonra, 1970'lerde gerek dünyada yaşanan ekonomik darboğazın etkisi gerekse de siyasal istikrarsızlıklardan kaynaklanan ciddi çatışma ortamlarına sahne olmuştur. 1970'lerde AT ile ilişkilerde karmaşa durumu ve sorunlar ise ilişkileri iyice germiştir. 23 Kasım 1970'de imzalanan Katma Protokol'ün yükümlülüklerini (gümrük indirimleri vb.) yerine getirmeye çalışan hükümetler, mali yardım eksikliklerinden ve diğer yaşanan ekonomik zorluklardan gerekli düzenlemeleri gerçekleştirmekte güçlük çekmekte idiler.<sup>67</sup> Nedeni ise birden çok etmenle açıklanabilirdi. 1973'te Britanya'nın üyeliği Topluluk içerisinde belirli dengelerin değişmesine neden olmuştu. Britanya üyeliğiyle EFTA ticaret bölgesiyle yapılan anlaşmalardan Türkiye ekonomik anlamda zarar görmeye başlamış ve ortak gümrük tarifesinin yüzde 6 oranına kadar inmesi Türkiye'nin yükümlülüklerini daha da arttırmıştır.<sup>68</sup> Daha önce de belirtildiği gibi Britanya'nın Topluluk idealleri diğer ülkelerden farklılaşmakta idi. Dolayısıyla Britanya'nın üyeliğiyle Topluluk içerisinde tek seslilikten bahsedilemez bir duruma gelinmiştir. AT içerisindeki muhalefet çatısının belirmeye başladığı dönemler Türkiye için de bu anlamda sorun teşkil eder hale gelmiştir. Nitekim Britanya mali yardımlarda ülkesinden fazla yardım gitmesi endişesi ile mali yardımları engelleyici tutum sergilemiştir. Elbette ki 1973 petrol krizi de yaşanan mali sıkıntıların üzerinde

<sup>67</sup> Hadi Salahi Esfahani, "Fatal Attraction: Turkey's Troubled Relationship with the European Union," *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 43, 5, (2003), ss. 807-826, ss. 811-813.

<sup>68</sup> Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, (Eskişehir: Birlik Matbaası, 1994), s. 268.



daha da olumsuz bir tablo yaratmıştır.<sup>69</sup> Dolayısıyla dünyada yaşanan ekonomik darboğaz AT'nin daha önce de diğer ülkelerle karşılaştırılan zaten yetersiz yardımlarının daha da kısılmasına neden olmuştur.

Ekonomik darboğazın üzerine siyasal istikrarsızlığın da eklenmesiyle ortaya Türkiye için daha da vahim bir tablo çıkmaktaydı. Daha önce de belirtildiği gibi 10 yıllık süreç içerisinde 10'dan fazla hükümetin seçilmesi etkili bir politika ve yönetim sürecini engellemekte idi. Böyle bir ortamda siyasal partiler arasında AT algılamalarındaki farklılıklar, alternatif yöntem arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Keza 1976'ta Başbakan Bülent Ecevit Katma Protokol'ün 60. maddesine dayanarak ilişkileri tek taraflı dondurma kararı almıştır. Ancak tabii ki bu dondurma kararının da nedenleri bulunmaktadır. Çünkü Türkiye yetersiz mali yardımlardan dolayı yükümlülüklerini yerine getirmekte oldukça zorlanmaktaydı. AT'nin de bu durumu göz ardı edici tutumu hükümeti ilişkileri dondurma kararına bir anlamda zorlamıştır. Daha sonrasında Ecevit, 1978'te Brüksel'de yaptığı bir konuşmada Topluluk ile ilişkilerin Türkiye'nin kalkınmasını engellediğini belirtmiş ve farklı bir ilişki düzeneğinin kurulması gerektiğini belirtmiştir.<sup>70</sup>

İlişkilerin dondurulma kararı aslında Türkiye'den çok AT'nin yararına olmuştur. Çünkü AT tarafından gelecek bir dondurma veya çekilme kararının Topluluk için olumsuz yanları daha önce de belirtilmiştir. Dolayısıyla Topluluk Türkiye ile ilgili siyasi ve ekonomik isteksizliklerinin gereği olarak bir anlamda

<sup>69</sup> Aylin Güney, "On Turkey's Inclusion in EU Enlargement: An Asset Or A Liability?," *Perceptions-Journal of International Affairs*, 9, 3, (2004), ss. 135-155, s. 140.

<sup>70</sup> Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 268.

oyalama ve zorlaştırma politikası izlemiştir. Bu oyalanmanın gerçekleşebilmesi için yükümlülüklerin zorlaştırılması ile Türkiye'nin kendi isteğiyle bu durumdan vazgeçmesi Toplumun yükümlülüklerinden kurtulması anlamına gelmekte idi. Dolayısıyla ilişkileri tek taraflı dondurma kararı Türkiye'den çok AT'nin yararına olmuştur.

Daha sonrasında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarının yerine Adalet Partisi (AP) iktidarının gelmesi politikalarda yine değişikliğe sebep olmuş ve dondurulan ilişkiler tekrar canlandırılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda yeni Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen 1980 yılının sonuna doğru Türkiye'nin üyelik başvurusu yapacağından bahsetmiştir.<sup>71</sup> Görülmektedir ki; her ne kadar farklı siyasal partiler düzeyinde olsa da 1980'lere doğru Türkiye, ilişkilerin bu şekilde (ortaklık ve yetersiz mali yardımlar) ilerleyemeyeceğini fark etmiştir. Dolayısıyla gelen hükümetler farklı alternatif arayışlar içine girmeye başlamışlardır.

Diğer yandan Yunanistan faktörü tekrar Türkiye'nin karşısına çıkmıştır. 1 Ocak 1981'de Topluluğa üye olacak Yunanistan ve bu sayede kazanacağı veto hakkı Türkiye'yi tekrar 1950'lerin sonunda olduğu gibi harekete geçirmiştir. Ancak burada geçmişe oranla geç kalındığı da aşıkardır. 1975'te Yunanistan'ın Topluluğa üyelik başvurusundan sonra Türkiye'nin Haziran 1959'da gerçekleştirdiği atağı burada tekrarlayamaması Türkiye'nin önemli bir fırsatı kaçırmasına neden olmuştur. Hatta Türkiye'nin Haziran 1959'ta gerçekleştirdiği

<sup>71</sup> "AET'ye tam üyelik kararını Sanayiciler olumlu buldu," *Milliyet*, 9 Şubat 1980, (<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1980/02/09>), Erişim: 17 Ocak 2011.

hareketi anlamlandırma adına dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun şu sözleri durumu açıklamaktadır;

Bizim için bu, ekonomik olmaktan ziyade, siyasi bir meseledir. Eğer Yunanistan'ın böyle bir organizasyona yalnız başına girmesine müsaade edersek, bu, Türkiye'nin dışarıda kalması demektir. Yani, Türkiye'nin böyle bir batılı organizasyona girme şansı, büyük ölçüde, "Avrupa'nın altın çocuğu", "medeniyetin beşiği" denilen şu Yunanistan'a bağlıdır. Yunanlılar harekete başladığında, siz, başka hiçbir şey düşünmeden, yanlarında koşmaya başlamalısınız. Eğer onlar bir havuza atlarsa, siz de atlamalısınız. Velez ki bu havuz içi boş, susuz bir havuz olsa bile.<sup>72</sup>

Tüm faktörler bir araya geldiğinde Türkiye her ne kadar yeni bir hamle ile ilişkileri tekrar canlandırma girişiminde bulunsa da, ülkede yaşanan gerginliklerin gölgesinde yaşanan çatışmaların engellenememesi, 12 Eylül 1980'de ordunun yönetime ikinci defa müdahalesi ile yeni bir boyuta taşınmıştır.<sup>73</sup> Ordunun sert müdahalesi askeri yöntemlerle çatışmaları engelleyebilmiş ancak iç ve dış politikada yeni yaralara neden olmuştur. Her ne kadar ordu yönetime el koyduğunda AT ile ilişkilerin devam edeceği yönünde beyanlar verse de, aslında bu durum ilişkilerde sonrasında görüldüğü gibi adeta bir depreme yol açmıştır.

<sup>72</sup> Çalış, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, s. 41.

<sup>73</sup> "Ordu yönetime el koydu," *Hürriyet*, 12 Haziran 1980, (<http://satis.hurriyet.com.tr/ProductList.aspx>), Erişim: 17 Ocak 2011.

İlk başlarda sessiz kalmayı yeğleyen Topluluk sonrasında Türkiye'ye uyarılarda bulunmaya başlamıştır. Nitekim sonrasında ilişkiler donma noktasına kadar ilerlemiştir. Bu bağlamda, Ekim 1981'de, 1983'deki ilk genel seçimlere kadar ilişkiler dondurulmuştur. Geçici yönetimler her ne kadar "batı'ya rağmen batılılaşma"<sup>74</sup> hevesinde bulunsa da kendilerini Topluluğa kabul ettirememişlerdir. Sonucunda bu durum yine Türkiye'den çok Topluluğun işine yaramıştır. Çünkü Avrupa'nın "altın çocuğu" artık üyelik sıfatını kazanmıştır. Topluluk bir genişlemesini daha gerçekleştirmiş, diğer Akdeniz genişlemelerine yönelmiş, aynı zamanda siyasal entegrasyonu için yeni çabalara girerken Türkiye sorunundan "kurtulmuş" ve Türkiye'yi yine de avucunda tutmaya devam edebilmiştir.

Askeri müdahalenin ardından seçimle gelen yeni hükümet tekrar Topluluk ile ilişkileri canlandırma yolunu seçmiştir. Bir anlamda darbe öncesi durum tekrarlanmaya çalışılmıştır. Çünkü artık Türkiye'nin ortaklıktan yarar sağlayamadığı ve ilişkilerin bu düzlemde yürütülmesinin zorlukları görülmekteydi. Nitekim yeni seçilen hükümette de bu politika devam ettirilmiş ve yapılan bazı reform hareketleri ve düzenlemeler sonucunda artık Türkiye'nin üyelik başvurusu yapması gerektiği sonucuna varılmıştır.<sup>75</sup> İlişkilerde yaşanan zorlukların ancak üyelik yoluyla çözülmesi hedeflenmiştir. Bu politika ancak

<sup>74</sup> "Batı'ya rağmen Batılılaşma": Bu terim birçok kaynakta, birçok yazar tarafından farklı yönleriyle kullanılmaktadır. Bu nedenle özel bir kaynağa atıfta bulunulmamıştır. Ancak terim, yazarın kendisine ait değildir. Örnek olarak bakınız: Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik-Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2010), s. 88, Alpaslan Işıklı, *Ekonomik Bağımsızlık, Ulusal Kalkınma ve Sanayileşme için Gümrük Birliğine Hayır*, (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1996), s. 124. Benzer bir ifade "Batıcılara rağmen Batılılaşma" için bakınız: Çalış, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, s. 374.

<sup>75</sup> Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 270.

1987’de uygulanabilse de aslında belirtildiği gibi 1970’lerin sonunda anlaşılmaya başlanmıştır.

Gerçekten de ortaklık ilişkilerinin devam ettirilmesi zor görünüyordu. Zaten yetersiz olan mali yardımların Yunanistan tarafından sürekli veto edilmesi, yükümlülüklerin yerine getirilmesindeki zorluklar bir anlamda Türkiye’nin elini kolunu bağlamıştır. Bu anlamda diğer ülkelerin de yaptığı şekilde Türkiye de üye olup, diğer gerçekleştirilmesi gereken reformları üye olunca yapabileceğini ummuştur. Zaten Yunanistan’ın da hiçbir zaman tam olarak üyeliğe hazır olduğu söylenemez. Eğer salt ekonomik ve siyasi kriterler yönünden değerlendirilirse günümüzde Yunanistan’ın üyeliği de sorundur. Nitekim Avrupa Para Birimi Alanı (EuroZone) kriterlerine Yunanistan ilk başlarda uyum sağlayamamış ancak sonraki düzeltmelerle uyum sağlayabilmiştir.<sup>76</sup> Ancak düzeltmelerde sahtecilik yapıldığı da sonrasında ortaya çıkmıştır.<sup>77</sup> Sonuçta ortaya çıkan tabloda Yunanistan’ın üyeliği için verilen kararda Yunanistan’ın ekonomik yetersizlikleri olduğu ancak içeride gereklilikleri yerine getireceği öngörülmüştür. Daha önce de belirtildiği gibi ‘altın çocuk’ vb. gibi sıfatlarla Yunanistan’ın üyeliğinde siyasal ve hatta siyasaldan da öte sosyal yön daha ağır basmıştır. Yunanistan’ın da üyeliğiyle artık ilişkiler çok daha zorlu bir duruma gelmiştir. Türkiye artık sadece önyargılar

---

<sup>76</sup> Banque de France, “Situation of EU Countries Upon Joining the Euro Area,” *Europe-Main EU coordination mechanisms*, (2006), ([http://www.banque-france.fr/gb/eurosys/telechar/europe/04\\_407\\_application\\_criteres\\_convergence.pdf](http://www.banque-france.fr/gb/eurosys/telechar/europe/04_407_application_criteres_convergence.pdf)), Erişim: 18 Ocak 2011.

<sup>77</sup> Tony Barber, “Greece admits it is riddled with corruption,” *Financial Times*, 11 Aralık 2009, (<http://www.ft.com/cms/s/0/54f4983e-e637-11de-bcbe-00144feab49a.html#axzz19Ve07pcl>) Erişim: 18 Ocak 2011.

ve ekonomik zorlukların yarattığı sorunlar dışında, tarihsel olarak Türkiye ile problemi olan bir üye ülke ile de uzlaşma zemini aramak zorunda bırakılıyordu.

Soğuk Savaş döneminin sonlarına doğru yaklaşılsa da güvenlik algılamaları hâlâ Türkiye'nin elinde önemli bir koz olarak bulunuyor ve Topluluk Türkiye ile gerilen ilişkileri tekrar normal yoluna koymaya çalışıyordu. Nitekim başından beri Topluluk Türkiye ile denge politikasını hassasiyetle yürütme çabasını göstermiştir ki, Yunanistan'ın üyeliğinden sonra bozulan dengelerin düzeltilmesi gereklilik olarak Topluluk tarafından da öngörülmüştür.

İlişkilerin normalleştirilmesi her iki tarafın yararına gözükmüyordu. Çünkü Soğuk Savaş tehdidi algılamaları her iki taraf için hâlâ güncelliğini korumakta idi. Dolayısıyla ilişkilerin normalleştirilmesi adına uzun yıllar toplanamayan Ortaklık Konseyi Bakanlar düzeyinde 1986'da toplanmış; her ne kadar Yunanistan'ın engellemesi üzerine ortak bir karar alınamamasına rağmen ilişkilerin normalleştirilmesine yeşil ışık yakılmıştır.<sup>78</sup>

Ancak bu ilişki örüntülerinden tarafların beklentileri arasında yine farklılıklar belirmeye başlamıştır. Nitekim üyelikten ziyade Türkiye ile ortaklık ve işbirliği Topluluğun işine yararken, ortaklık Türkiye için herhangi bir yarar sağlamamakta idi. Yükümlülüklerin yerine getirilmesi için mali yardımlar neredeyse durmuştu. Türkiye hiçbir anlamda ortaklıktan bir yarar sağlayamaz hale gelmişti. Bundan ziyade Türkiye verilen yükümlülüklerden başka farklı siyasal ve ekonomik bir

---

<sup>78</sup> Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 270.

politika da üretmez hale gelmişti. Dolayısıyla Türkiye'nin önünde üyelikten başka alternatif bir seçenek bulunmuyordu.

Sonucunda Özal hükümeti 1985'te üyelik için başvuru kararı almış ve sonrasında 14 Nisan 1987'de Topluluğa üyelik başvurusunda bulunmuştur. Burada belirtilmesi gereken önemli ayrıntılardan biri Türkiye başvurusunu;

- AKÇT'nu kuran Antlaşma'nın 98. maddesine göre AKÇT'na,
- AET'nu kuran Antlaşma'nın 237. maddesine göre AET'na,
- EURATOM'u kuran Antlaşmanın 205. maddesine göre EURATOM'a<sup>79</sup>

dayandırmıştır. Yani Ankara Anlaşması'nın yükümlülükleri tamamlanmadan böyle bir uygulamaya geçilmiştir. Buradaki neden ise Türkiye'nin ortaklık yükümlülüklerinden ziyade yeni bir yükümlülük ve alternatif yol çerçevesi çizme isteğinden kaynaklanıyordu. Türkiye bu girişimi ile aslında bir anlamda Yunanistan'a yapılanın kendisi içinde yapılmasını dolaylı yoldan isteyerek ekonomik yükümlülüklerden ziyade Roma Antlaşması'nın: "Her Avrupalı ülke Topluluklara üye olabileme hakkına sahiptir" (237/1) hükmünden yararlanmak istemiştir.<sup>80</sup> Yani ekonomiden ziyade üyelik başvurusunun siyasal nedenler üzerinden değerlendirilmesini bir anlamda talep etmiştir. Türkiye kendini burada bir Avrupalı devlet olarak tanımlamış, temiz bir sayfa açmaya çalışarak yeni bir

<sup>79</sup> Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 294.

<sup>80</sup> Roma Antlaşması, 237. madde, s. 78,

([http://ec.europa.eu/economy\\_finance/emu\\_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf](http://ec.europa.eu/economy_finance/emu_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf)), Erişim: 19 Ocak 2011.

başlangıç yapmak istemiş, ekonomikten ziyade siyasi bir çerçeveye çizmeye çalışmıştır.

Bu çizilmeye çalışılan tablo ise tesadüfi gelişmeler üzerine değil sistematik bir düzende gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. 1986'da imzalanan Avrupa Tek Senedi Toplululuğun siyasi entegrasyonu açısından önemli bir gelişmedir. Senedin birinci maddesinde Avrupa birlikteliğinin siyasi işbirliğinin geliştirilmesinin öneminden bahsedilmiştir.<sup>81</sup> Dolayısıyla Türkiye siyasi açıdan da bugüne kadar ortak olduğu bir örgüt ile yine siyasi anlamda bu gelişmelere dayalı olarak *eşit düzeyde* birlikte olmaya çalışmıştır.

Ancak sonuçlar pek de Türkiye'nin istediği yönde gerçekleşmemiştir. Türkiye'nin üyelik başvurusuna cevap 18 Aralık 1989'da yaklaşık iki buçuk yıl (30 ay) gibi oldukça uzun sayılabilecek (diğer üyelik başvurusunda bulunan ülkeler arasında en uzun süre) bir zamandan sonra verilmiştir. Öncesinde ilginç olan küçük bir ayrıntı ise; Türkiye'nin başvurusu Lüksemburg'ta Dışişleri Bakanları seviyesinde toplanan Konsey tarafından Komisyon'a gönderilmesi için oylanırken dahi Yunanistan'ın usule ilişkin itirazı olmuştur.<sup>82</sup> Bu anlamda Yunanistan diplomasiden uzak, Türkiye'yi anlaşılabilir bir engelleme çabasına girmiştir. Çünkü oylanana sadece başvuru metninin değerlendirilmek üzere

<sup>81</sup> Avrupa Tek Senedi, Madde 1, s. 4, ([http://ec.europa.eu/economy\\_finance/emu\\_history/documents/treaties/singleeuropeanact.pdf](http://ec.europa.eu/economy_finance/emu_history/documents/treaties/singleeuropeanact.pdf)), Erişim: 20 Ocak 2011.

<sup>82</sup> Hilal Yıldırım, "Türkiye'nin Tam Üyelik Başvurusu ve Başvuruya AT Komisyonun Görüş Raporu," *Caspian Weekly - Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları*, 14 Aralık 2010, (<http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/tuerkiye/3299-turkiyenin-tam-uyelik-basvurusu-ve-basvuruya-at-komisyonun-gorus-raporu.html>), Erişim: 20 Ocak 2011.



Komisyon'a iletilmesidir. Dolayısıyla Türkiye bu anlamda önceki endişelerinde pek de haksız sayılmazdı. Ancak sonucunda oybirliği ile başvuru metni, değerlendirilmek üzere Komisyon'a gönderilmiştir.

Komisyon'un yaklaşık iki buçuk yıl sonra verdiği cevap ise daha önceden öngörülen bütün göstergelerin bir cevabı niteliğindedir. Aslında 1989'da Komisyon'un Türkiye'ye verdiği görüş raporu Topluluğun Türkiye'ye 'farklı' baktığının en önemli kanıtlarından birini oluşturmaktadır. Ankara Anlaşması'ndan sonra ikinci önemli kanıt diyebiliriz ancak burada diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında ve ilişkilerdeki ilerlemeler göz önüne alındığında çok daha fazla somut etmen Türkiye'ye farklı yaklaşıldığını göstermektedir.

Komisyon'un cevabı incelenirse birçok önemli ayrıntı açığa çıkmaktadır. Birincil olarak belirtilmesi gereken önemli bir ayrıntı; Komisyon'un Türkiye'ye üyelikten ziyade Ankara Anlaşması'ndan doğan yükümlülüklerini yerine getirmesini tavsiye etmesidir.<sup>83</sup> Türkiye ise zaten bu yükümlülüklerden bir anlamda kurtulmak amacıyla başvurusunu gerçekleştirmiştir. Diğer yandan Yunanistan'ın ekonomiden ziyade, siyasal ve sosyal nedenlerden ötürü üyeliğine dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Ancak Komisyon'un Ankara Anlaşması yükümlülüklerine atfı, Türkiye'nin siyasal ve sosyal anlamda aynı perspektiften değerlendirilmediğini göstermiştir.

---

<sup>83</sup> AB Komisyonu, *Türkiye'nin Topluluğa Tam Üyelik Başvurusu Konusunda Komisyon'un Görüşü*, Brüksel, 18 Aralık 1989.

Raporun teknik kısmı ise oldukça uzun 125 sayfalık bir yapıdan oluşmaktadır. Burada ise daha önceden belirtilen birçok konu tekrar Türkiye'nin önüne getirilmiştir. Nitekim nüfusun çokluğu ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler, iktisadi zorluklar ve Topluluğun bu yükü kaldıramayacağı, uyum sorunları gibi ekonomik ve siyasal endişelerden uzun uzun bahsedilmiştir.<sup>84</sup> Raporun genelinde söylenen ekonomik (makroekonomik düzensizlikler, sanayinin korunması, yapısal farklılıklar vb.) ve siyasal endişelerin (nüfus çokluğu, Kıbrıs sorunu vb.) çoğunda gerçeklik payı bulunmaktadır. Türkiye'nin ciddi ekonomik ve siyasal zaafı bulunmaktaydı. Türkiye ise aslında belirtilen zaafın bir anlamda farkında idi. Ancak burada önemli olan ayrıntı diğer ülkelerin de bu gibi zorlukları üye olduktan sonra çözebilmeleri, Türkiye'nin de bu hakkı kullanmak istemesi ancak tekrar ortaklık zeminine itilmesi idi. Türkiye için diğer ülkelere uygulanan dahil etme ve uyumlaştırma politikası söz konusu olmamıştır. Sonrasında ise devam eden süreçte aslında pek de farklılık yaşanmamıştır.

Her ne kadar görüş raporu Türkiye için hayal kırıklığı ve ibretlik bir olay olmasına rağmen siyasal iktidar ve medya durumu başarı olarak gösterebilmiştir. Halbuki, Türkiye'nin hiçbir planı veya isteği uygulanmazken, Topluluğun istediği ilişkilerin normalleşmesi ve ortaklık düzeyine tekrar geri dönmüştür. Bu anlamda tabloda Topluluğun küstürmeden elinde tutmayı yine başardığı bir Türkiye görülmektedir ki; bu da Türkiye için pek de başarı sayılamaz. Sadece raporda geçen bir kelime başarı olarak gösterilmiştir ki AT diplomatik bir

---

<sup>84</sup> AB Komisyonu, "Türkiye'nin Topluluğa ...," 18 Aralık 1989.

manevra ile sadece rapora ‘*eligible*’ yani üyeliğe “ehil”<sup>85</sup> kelimesini eklemiştir. Bu da diplomasi açısından bir başarı değil, bir anlamda gerçeği örtme olarak nitelendirilebilir. Türkiye’nin bu durumda yapacağı çok bir şey bulunmasa da en azından karşılaşılan farklı davranışa dikkat çekmesi gerekirdi. Her ne kadar Özal kitabında; Türkiye’nin başvurusu ile ilgili Türk kimliğinin Avrupa’ya ait olduğunu iddia etse de, kimlik ve aidiyet konularına raporda yer verilmemiştir.<sup>86</sup> Tam tersine teknik konulara değinilmiştir. Bu anlamda uygulanan ise bir anlamda bekletme ve erteleme olarak görünmektedir.

Belki daha öncesinde çok sorgulanmayan ancak üyelik başvurusu sonrasında görülen tabloda yavaş yavaş sorgulanmaya başlanılan soru Türkiye’nin neden Topluluk dışında bırakılmak istendiği sorusudur. Bundan sonraki süreçte özellikle Soğuk Savaş’ın bitimi ile değişen dengelerde Türkiye’nin konumu da yavaş yavaş değişime uğramaya başlamıştır. Aslında özünde Türkiye’ye yaklaşımda bir değişiklik olmasa da artık ötekileştirme etmenleri arasında farklılıklar görülmeye başlanacaktı.

---

<sup>85</sup> Belgenet, “Türkiye’nin Avrupa Topluluğu’na Katılma Başvurusu ile İlgili AT Komisyonu görüşü,” ([http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab\\_rapor87.html](http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_rapor87.html)), Erişim: 21 Ocak 2011.

<sup>86</sup> Turgut Özal, *Turkey in Europe and Europe in Turkey*, (K. Kıbrıs: K. Rüstem & Brother, 1991), ss. 316-318.

### 3. 3. Soğuk Savaş Sonrası Dönem: Ötekileştirmenin Farklı Etkenlerle Devam Etmesi

Sovyetler Birliği'nin ve Sovyet bloğunun dağılması ile biten Soğuk Savaş dönemi ardından, önceden öğretilen değerlerin algılamalarında değişime neden olacak yepyeni bir döneme girilmiştir. Batı dünyası kendisini bu süreçte zafer kazanan taraf olarak görmüştür. Nitekim Sovyetler Birliği'nin dağılması Batı dünyasında büyük bir heyecanla ve özgüvenle karşılanmıştır.<sup>87</sup>

Avrupa'daki yeni dönüşüm ise var olan siyasal entegrasyonun hızına ivme kazandırılarak Topluluk'tan siyasal Birliğe geçiş ile başlamıştır. Birlik genişleme stratejilerini, Akdeniz ve Kuzey genişlemelerini tamamladıktan sonra Orta ve Doğu Avrupa'ya doğru genişleme hedefine yoğunlaştırmıştır.

Bu durumda Türkiye algılamalarında da değişimler belirmeye başlamıştır. Belirtildiği gibi Topluluğun Türkiye'yi içeriye dahil etme konusundaki isteksizliğinde değişen bir durum yokken, dayandırılan etmenlerde dönemin değişimi de göz önüne alındığında değişikliklere yer verilmiştir. Çünkü Topluluğun her zaman yürüttüğü politika gereği tabiri uygunsa Türkiye'yi 'kırmama' durumu devam etmekteydi. Dolayısıyla Topluluk her süreçte Türkiye'yi dışarıda tutabilmek için her türlü cevap arayışını ve dayanak noktasını dönemlere göre de düşünme gereğini hissetmiştir. Batılı bir yorumcu bu çıkmazı

---

<sup>87</sup> Blair Alasdair, *The European Union Since 1945*, (Great Britain: Pearson Education, 2005), ss. 65-68.

şu sözleriyle belirtmektedir: “Gelmesini istemediğiniz ve fakat sizden kibarlık sınırlarını zorlayarak davetiye koparmış bir komşunuz, partiye katılmak için kapınıza dayansa ne yaparsınız?”<sup>88</sup> Bu yorumdan da anlaşılmaktadır ki, cevap her ne kadar dolandırılarak veya farklı etmenlere dayandırılarak verilmeye çalışılsa da amaç; Türkiye’yi her zaman ‘kırmadan’ dışarıda tutabilmektedir.

Bu durumun Topluluk için hangi nedenlerle açıklanabildiğine ilerleyen bölümlerde yer verilecektir. Ancak bu konuya geçmeden önce ilerleyen süreçte hangi gelişimlerden geçildiğini günümüze kadar irdelemek gerekmektedir.

Türkiye’nin AB ile ilişkileri öncesinde her ne kadar zorla ilerlese de, Soğuk Savaş sonrası güvenlik algılamalarındaki değişimler (ki bu durum Türkiye’nin elindeki en büyük kozlarından bir tanesi iken), Birliğe üye sayısındaki artışla karar alma mekanizmalarındaki zorluklar ve genişlemenin getirdiği mali ve siyasi sorunlarla artık Türkiye, karşısında üye olması için çok daha zorlu bir birlik görmekteydi.<sup>89</sup>

Türkiye üyelik başvurusundan sonra aldığı cevap karşısında AT dışında farklı arayışlara da yönelmiştir. Özellikle Sovyetlerin Orta Asya devletleri üzerindeki hakimiyetini kaybetmesinden sonra Türkiye buralarda etkin rol üstlenmeye çalışsa da, bazı yanlış politikalar sonucunda tam da istediğine ulaşamamıştır. Türkiye’nin

<sup>88</sup> M. Nicholson’ın, “An ambivalent Relationship,” *Financial Times*, 22 Mayıs 1989 tarihinde yayımlanmış bu ifadesi Çalış’ın, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, s. 232 kitabından alınmıştır.

<sup>89</sup> Katinka Barysch, “Deepening, widening and prospects for Turkish membership,” *Centre for European Reform*, Paper for the 6th Turkey EU Membership Observatory, İstanbul, 25-26 Mayıs 2006, ([http://www.cer.org.uk/enlargement\\_new/publications\\_enlargement.html](http://www.cer.org.uk/enlargement_new/publications_enlargement.html)), Erişim: 21 Ocak 2011, ss. 3-6.

coğrafya üzerinde hakimiyet kurucu yaklaşımı Sovyet baskıcı rejiminden yeni çıkmış bölge ülkelerini rahatsız etmiştir.<sup>90</sup> Diğer taraftan her ne kadar Özal'ın bazı girişimleri olsa da Orta Doğu ülkeleri ile ideolojik endişelerden dolayı bir işbirliğine gidilmemiştir. Türkiye, Osmanlı'dan sonra bu coğrafyayla sırf ideolojik endişelerden dolayı ilgilenmeme ve göz ardı etme politikası yürütmüştür. Türkiye'nin komşu Orta Doğu ülkeleri ile ilgilenmeme politikası ise hem Türkiye'nin hem de bölgenin kaybına yol açmıştır.<sup>91</sup>

Her ne kadar AT'nin ilerleyişine ve genişlemesine paralel olarak yıllar geçtikçe daha da zorlaşan ilişkiler Soğuk Savaş sonrasında da geliştirilmeye devam edilmiştir. 1990'lı yıllar Türkiye'de yine koalisyon hükümetleri yönetiminde siyasal ve ekonomik çalkantıların baş göstermeye başladığı yıllar olarak yaşanmıştır. Birlik ise Türkiye ile ilişkilerin normalleştirilmesi adına yeni girişimlerde bulunma adımlarını hızlandırmıştır. Nitekim Ankara Anlaşması'nın gümrük birliği için öngörülen 22 yıllık geçiş dönemi sürecinin sonuna yaklaşmıştır.<sup>92</sup>

Ankara Anlaşması gereğince ön görülen 22 yıllık geçiş dönemi 1 Ocak 1996'da son bulmuş ve sürecin son dönemine girilmiştir.<sup>93</sup> Türkiye, gümrük birliğine dahil olmanın ekonomik uyum ile birlikte siyasi uyumu da

<sup>90</sup> Yelda Demirağ, "Soğuk savaş sonrası Türkiye'nin Orta Asya siyasetinde gelinen nokta ve gelecekte bölgeye ilişkin izlenmesi gereken dış politika stratejisi," *Jeopolitik Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2, 5, (2003), ss. 76-84, ss. 80-83.

<sup>91</sup> Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 54.

<sup>92</sup> Ankara Anlaşması, Geçiş dönemi-Madde 3, fıkra 2 + Madde 4, fıkra 2, ([http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab\\_ankara.html](http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_ankara.html)), Erişim: 22 Ocak 2011.

<sup>93</sup> Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS), "Gümrük Birliği, Genel Bilgi ve Dökümanlar," (<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=278&l=1>), Erişim: 22 Ocak 2011.

kolaylaştıracağını öngörmüş ve üyeliğin kısa vadede gerçekleşemeyeceğini anlayınca 1970 tarihli Katma Protokol gereği yükümlülüklerini tamamlamaya odaklanmıştır. 1992’de ise gümrük birliği esasları ve son usuller için Türkiye-AB arasında ortak bir komite kurulmuştur. Sonucunda 1995’te çalışmalar tamamlanmış ve Türkiye gümrük birliğine hazır duruma gelmiştir.<sup>94</sup> Bu sürece gelindiğinde ise yine taraflar arasında farklı gelecek algılamaları belirmeye başlamıştır. Her iki taraf yine süreci ve gelişmeleri farklı yorumlamıştır. Türkiye’de dönemin Başbakanı Tansu Çiller zaten öncesinde belirlenmiş bu adımı iç siyaset malzemesi olarak kullanmaktan kaçınmamıştır. AB’den bir söz veya herhangi bir madde ya da dayanak olmamasına rağmen Tansu Çiller 7 Mayıs 1995 tarihli *Hürriyet* gazetesine verdiği bir demeçte: “İddia ediyorum, en geç 3 yıl içerisinde, 1998’de Türkiye AB’ye tam üye olacaktır”<sup>95</sup> demiştir. Sonrasında geçen yıllar göstermiştir ki gelişmeler çizilen bu iyimser tablodan çok uzakta seyretmiştir. Diğer bir deyişle, böylesine Türkiye’yi etkileyecek bir gelişme dahi detaylı biçimde incelenmeden iç politika malzemesi olarak kullanılmıştır.

AB tarafında ise bu sefer isteksizlikten öte, tam tersi bir yaklaşımla Türkiye’nin gümrük birliğine dahil edilmesi memnuniyeti görülmekte idi. Çünkü Birlik üyelik vermeden, yani o ülkeye oy hakkı vermeden, pazarını daha da genişletme fırsatı bulmuş ve Türkiye gibi geniş bir pazara kontrolü tamamen elinde bulundurarak girme potansiyeline erişmiştir. Dahası bu durum Türkiye’nin dışlanmadığı görüntüsünün verilmesi için de bulunmaz bir fırsattı. Dolayısıyla her

<sup>94</sup> Gümrük Müsteşarlığı, “AB / Dış İlişkiler,” (<http://www.gumruk.gov.tr/tr-TR/abdisiliskiler/Sayfalar/GumrukBirligi.aspx>), Erişim: 22 Ocak 2011.

<sup>95</sup> “Manşet haber,” *Hürriyet*, 7 Mayıs 1995, (<http://satis.hurriyet.com.tr/ProductList.aspx>), Erişim: 22 Ocak 2011.

iki taraf bu durumu görünüşte kendi lehlerine döndürme konusunda oldukça başarılı bir tablo sergilemişlerdir.

Bu durumu açıklayabilecek en güzel örnek Türkiye'nin gümrük birliğine dahil olması için Avrupa Parlamentosu'nda yapılan oylamada siyasal grupların kullandığı oy dağılımıdır. Nitekim siyasal grupların kullandığı oylar görüldüğünde yaşananların önceki gelişmelerden pek de farklı olmadığı görülmektedir. Parlamento'da ciddi oy gücüne sahip Hıristiyan Demokratlar Türkiye lehine oy kullanmışlardır ki; Hıristiyan Demokratlar süreç içerisinde hiçbir zaman Türkiye'nin üyeliğini desteklememişlerdir.<sup>96</sup> Aksine her fırsatta tarihsel ve dinsel argümanları öne sürerek Türkiye'nin üye olmaması gerekliliğini savunan bir grup, gümrük birliği konusunda Türkiye lehine oy vermiştir. Hıristiyan Demokratlar'ın 1997 tarihli Kongre raporunda Türkiye ile ilgili bölümde; Türkiye üyeliğinin hemen karara bağlanamayacağını ancak gümrük birliği ile ekonomik işbirliğinin siyasi işbirliğini de geliştireceği belirtilmiştir.<sup>97</sup> Bu anlamda aslında üstü kapalı olarak Türkiye ile üyelikten ziyade farklı bir ortaklık modeli çizilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle Hıristiyan Demokratların Türkiye'nin gümrük birliğine katılmasını desteklemesi şaşkıncı değildir.

Diğer taraftan Türkiye'nin üyeliğini savunan ve destekleyen gruplar bu duruma endişe ile yaklaşmıştır. Her ne kadar yeri geldiğinde Türkiye'yi siyasal

<sup>96</sup> Detaylı bilgi için bakınız: Sait Akşit v. d., *Turkey Watch EU Member States' Perception on Turkey's Accession to the EU*, (Ankara: Zeplin İletişim, 2009), ([http://sinan.ces.metu.edu.tr/dosya/turkey\\_watch\\_en.pdf](http://sinan.ces.metu.edu.tr/dosya/turkey_watch_en.pdf)), Erişim: 22 Ocak 2011.

<sup>97</sup> XII Congress of the European People's Party, "We are all part of one world," Toulouse, 9-11 Kasım 1997, (<http://www.epp.eu/library.asp>), Erişim: 22 Ocak 2011.



sorunlardan dolayı eleştirse de Sosyalist grup (grup Başkanı Pauline Green'in demecine göre) durumu endişe ile izlediklerini açıklamışlardır.<sup>98</sup> Diğer taraftan Türkiye'nin üyeliğini samimiyetle savunan Yeşiller aleyhte oy kullanmıştır. Çünkü Türkiye'nin üye olmadan gümrük birliğine dahil olmasının ülkeye zararı olacağını söylemişlerdir. Yeşiller grubu başkanı Parlamenter Claudia Roth ise aşağıdaki demeçte bulunarak durumu açıklamıştır:

Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne katılmasını destekler konumdaki üyelerin çoğu aslında Türkiye'nin tam üyeliğini istemiyorlar. Bu tavrın gerçek nedeni, insan hakları ihlalleri ya da bir başka şey değil; Türkiye'nin bir İslam ülkesi olması... Bu insanlar Avrupa Birliği'ni bir Hıristiyan Birliği olarak kabul ediyorlar. Türkiye'nin tam üyeliğini istemediğini söyleyenlerden biri de, Kohl'un temsilcisi bay Schauble'dir. Türkiye'ye bir parçacık Gümrük Birliği verip, sonra hiçbir hak tanımayan bir anlayış egemen bu insanlarda.<sup>99</sup>

Dolayısıyla Çiller'in rasyonel dayanağı olmayan üyelik iddiasının gümrük birliğine katılmakla uzaktan yakından bir ilişkisi bulunmadığı görülmektedir. Diğer yandan Türkiye'nin üyeliğini samimiyetle savunan grupların görüşlerinin dikkate alınmamış olması ise yine Türkiye'nin dezavantajına olmuştur. İlişkilerin bu adımı da diğer her önemli adımda olduğu gibi bazı çok da önemli olmayan gelişim noktaları göz önüne getirilerek gerçekler bir anlamda yeniden örtülmeye

<sup>98</sup> Elisabeth Wise, "Customs Union on Trial," *EuropeanVoice*, 05 Ekim 1995, (<http://www.europeanvoice.com/article/imported/customs-union-on-trial/29753.aspx>), Erişim: 22 Ocak 2011.

<sup>99</sup> Çalış, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, s. 293.

çalışılmıştır. Ancak medya ve siyasal otoriteler yine de bu durumu abartarak kendi lehlerine kullanabilmişlerdir. Halbuki gerçekte yaşananlar sadece önceden öngörülen üyelikten ziyade, geliştirilmiş işbirliğinin bir parça daha arttırılmasından başka bir şeyi ifade etmekten uzak görünmektedir.

İlişkilerin bu şekilde ilerleyişinde dikkat çeken bir diğer nokta ilişkilerin gelgit zikzağı çizdiğinin görülebilmesidir. Çünkü ilişkilerdeki her olumsuz tablonun arkasından çizilen tabloda bir kelimeyle dahi bile olsa olumlu bir sonuç çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bu durum ise daha önce de belirtilen denge unsurunun gerekliliğinden kaynaklanıyor gibi gözükmektedir. Nitekim aynı durum gümrük birliğinin hükümet ve medya tarafından başarı gibi gösterilmesinin ardından da yaşanmıştır. Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesi Türkiye için tekrar bir hayal kırıklığının yaşanmasına neden olmuştur.<sup>100</sup> Türkiye her ne kadar gümrük birliği ile büyük bir adım kat ettiğini düşünse de Lüksemburg Zirvesi'nin sonucunda bu iyimser tablodan vazgeçilmek zorunda kalınmıştır.

AB'nin bu noktada denge politikasını yine çok ince hesaplamalarla yaptığı görülmektedir. Lüksemburg Zirvesi AB'nin Orta ve Doğu Avrupa genişlemesi için önem taşımaktadır. Bu anlamda bu zirvede Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin üyelikleri üzerine yoğunlaşmıştır. Türkiye'ye ise daha öncesinde gümrük birliğinin verilmesi ile tatminkar olunması gereken bir adımın zaten sunulduğu edasıyla bu zirvede yine adaylığa 'ehil' gibi geçişirici sıfatlarla değinilmiştir. Bu anlamda Türkiye genişleme stratejilerinin yine dışarısında yer almıştır. Her ne

---

<sup>100</sup> Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 505.

kadar 1998 yılı itibariyle artık Türkiye için de ilerleme raporlarının hazırlanacağı ifade edilse de Zirve’de Türkiye’ye sadece “*A European Strategy for Turkey*” adlı oldukça kısa bölümde yer verilmiş, burada da Türkiye ile ilgili eleştiriler sıralanmıştır.<sup>101</sup>

Bu zirve için belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise Yunanistan faktörünün her zaman olduğu gibi yine ön plana çıkmasıdır. 1996 Kardak krizi<sup>102</sup> ile iyice gerilen ilişkiler Zirveye de yansımıştır. AB her ne kadar konuya ılımlı yaklaşmaya çalışsa da, üye ülkesini korumuştur.<sup>103</sup> Bu anlamda Yunanistan konusunda artık denge unsurunun aranması koşulu da rafa kalkmıştır.

Türkiye’nin zirve sonucuna itirazı ise bu sefer biraz daha şiddetini arttırmıştır. Dışişleri Bakanlığı’ndan yayınlanan bildirilerde Türkiye’ye alenen haksızlık yapıldığı, diğer devletlerle eşit seviyede değerlendirilmediği ve Türkiye’ye iyi niyetli yaklaşmadığının altı çizilmiştir. AB’nin bu tutumunu güvensiz bulan Türkiye tepkisini ortaya bu şekilde koymaya çalışmıştır. Bildirinin son cümlesinde ise vurgulu bir cümle yapılmıştır, ki gerçekten ilişkilerin temelinden beri açıklanan en vurgulu sözler arasına girebilmelidir.

<sup>101</sup> Lüksemburg Zirvesi Sonuç Bildirgesi, “A European Strategy for Turkey,” ([http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms\\_Data/docs/pressData/en/ec/032a0008.htm](http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/032a0008.htm)), Erişim: 23 Ocak 2011.

<sup>102</sup> Türk Bandıralı bir geminin Kardak Kayalıkları’nda karaya oturması ile Türkiye ve Yunanistan arasında başlayan kriz. Her iki ülkede bölgenin kendi karasularında olduğunu iddia etmiş ve iki ülke neredeyse savaştık noktaya gelmiştir. Daha detaylı bilgi için bakınız: Dışişleri Bakanlığı, (<http://www.mfa.gov.tr/the-kardak-dispute.en.mfa>), Erişim: 23 Ocak 2011.

<sup>103</sup> Çalış, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, s. 292.

Bildirinin son bölümünde: “Türkiye’nin yerinin olamayacağı tek Avrupa Topluluğu, kendisini ayrımcılık ve hoşgörüsüzlük temelinde tanımlayıp sınırlayan bir Avrupa Topluluğudur.” cümlesi yer almaktadır.<sup>104</sup> Ancak görülmesi gereken önemli bir konu, bu durumun sadece bu zirvede yaşanmayışıdır. Zaten başından beri bir isteksizlik yer almaktadır. Sonuçta zirve, anlaşma ya da başka bir gelişmenin sonucunun iyi ya da kötü gösterilebilecek kelime, cümle ya da bölümlerinin aksediliş şekli, durumları geçici olarak değiştirebilmektedir. Böylesine bir denge unsuru yürütüldüğü açıkça görülebilmektedir. Lüksemburg’un ardından Helsinki Zirvesinin sonucu da tamamen bu kalıba uymaktadır.

Lüksemburg Zirvesi’nin ardından Türkiye, birazda diplomatik rasyonellikten uzak duygusal bir psikoloji ile, AB’den bir anlamda soğumuş ve ilgilenmez bir tavrın içerisine girmiştir. Hatta gümrük birliği dışındaki konularda görüşülmeme kararı alınmıştır. Böyle bir ortamda Aralık 1999’da Helsinki Zirvesi’ne giden AB, Türkiye ile ilgili yine bir çıta yükseltme girişiminde bulunmuştur. Helsinki Zirvesi sonucu incelendiğinde aslında Lüksemburg Zirvesi’ne oranla pek de değişen bir şey yoktur. Aslında zirve sonucunda Türkiye ile ilgili gerek teknik gerekse de genişleme stratejileri üzerinde değişen pek de bir şey görülmemektedir. Ancak Türkiye’yi ‘küsün’ gören AB, belki de gönül alma amacıyla, sadece bir

---

<sup>104</sup> “Statement by the Turkish Government on 14 December 1997, Concerning the Presidency Conclusions of the European Council Held on 12-13 December 1997 in Luxembourg,” *Perceptions-Journal of International Affairs*, 11, 4, (1997-1998), (<http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume2/December1997-February1998/STATEMENT2.PDF>), Erişim: 23 Ocak 2011.

maddesine: “Türkiye artık üyelik için ‘ehil’den de öte ‘aday’dır”<sup>105</sup> ibaresini eklemiştir. AB yine bu manevrası ile sadece kelime oyunu yaparak durumu tekrar düzeltme çabalarına girmiştir. İlginç olan her seferinde bu denge oyununun Türkiye tarafından iktidarda hangi hükümet olursa olsun hoş karşılanabilmesidir.

Yine de belirtmek gerekir ki; Lüksemburg Zirvesi’nden farklı olarak Helsinki Zirvesi’nde en azından resmi bir statü değişikliği görülmüştür. Ancak yine de bu gelişme dahi Türkiye’nin genişleme stratejilerine alındığını göstermemektedir. Dahası Helsinki Sonuç Bildirgesi 12. maddeye göre genişleme stratejisine alınan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Türkiye’nin eşit konumda değerlendirileceği ifadesi yer almaktadır ki,<sup>106</sup> aslında bu bile bir eşitsizliği göstermektedir. Çünkü Türkiye bu ülkelerden çok daha önce AB ile ilişkilere başlamıştır. Böyle olmasına rağmen dahi ileriki yıllarda daha net görülmektedir ki; Türkiye’ye 12. madde gereği eşit düzeyde yaklaşıldığını söylemek dahi güçtür.

Sonuç olarak bu zirve sonucunda da yine bir maddeye odaklanılarak Türkiye’nin sadece ehil’likten öte başka bir sıfat daha kazanmasından başka bir şey görülememektedir. Bu ise tekrar bir başarı ve olumlu bir tablo olarak algılanmak istenmiştir. Halbuki çizilen tablodaki sonuç sadece Türkiye’nin artık AB’ye üye olabilecek bir ‘aday’ ülkeden ibaret olmasıdır. Ehil’likten aday’lık sıfatına geçmenin ne denli büyük bir gelişme olduğu da tartışmaya açık bir konudur. Diğer yandan, hangi ülkenin üye olmadan önce bu kadar fazla

<sup>105</sup> Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi, Madde 12, 10-11 Aralık 1999, ([http://www.europarl.europa.eu/summits/hel1\\_en.htm](http://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm)), Erişim: 24 Ocak 2011.

<sup>106</sup> *Age*.

tanımlamaya tabi olduğu da ayrıca sorulmalıdır. Türkiye bu anlamda da eşsiz bir konum üstlenmektedir. Nitekim literatürde oldukça fazla sıfat türetilmesine yardımcı olmuştur. Ancak asıl bu süreçten sonra yepyeni ilişki modelleri ve sıfatlar doğmuştur ki bu döneme kadarki süreç aslında bundan sonraki süreçle karşılaştırıldığında masum kalabilmektedir.

### 3. 4. ‘Müzakarelere’ Başlama

2001 ekonomik krizi Türkiye’yi önemli ölçüde etkilemiştir. Birçok orta ve küçük ölçekli işletmeler kapanmış, birçok kişi bir günde iflas etmiş, devletin, şirketlerin ve bireylerin borçları katlanarak artmıştır. 1980’lerden beri yürütülen makroekonomik politikalarla düzenin yavaş yavaş yok olan orta kesimi 2001 ekonomik krizi ile daha da belirginleşmiştir. Krizin sonuç tablosu ise orta tabakanın çoğunun fakirlik düzeyine gerilemesine, az olan zengin kısmının ise daha da zenginleşmesine neden olmuştur. Sonuç olarak ekonomik krizin etkileri toplumda derin sosyal değişimlere neden olmuş, bu değişimin etkileri siyasal sürece de yansımıştır.<sup>107</sup>

Krizin ardından Parlamento’da bulunan tüm siyasal partiler 2002 seçimlerinde tam bir hüsrana uğramış ve eski döneme ait hiçbir parti Meclise girmeye yeterli

<sup>107</sup> Türk Tabipleri Birliği Halk Sağlığı Kolu, “2001 Ekonomik Krizinin Toplum Sağlığı Üzerine Etkileri,” (2003), Ankara, ss. 5-11, ([http://www.ttb.org.tr/halk\\_sagligi/BELGELER/kriz\\_raporu\\_2.pdf](http://www.ttb.org.tr/halk_sagligi/BELGELER/kriz_raporu_2.pdf)), Erişim: 24 Ocak 2011.

oya ulaşamamıştır.<sup>108</sup> Yeni dönem ise Türkiye’de değişimin başlangıç işaretlerini beraberinde getiriyordu. Nitekim Parlamento’ya giren iki parti de kökenlerindeki siyasal hareketlerden değişimle yola çıkmışlardır. İktidar partisi Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) geçmişte içinde bulunduğu Milli Görüş siyasal hareketinden ziyade muhafazakar demokrat çizgide bulunduğunu belirtmiştir.<sup>109</sup> Muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi’de (CHP) bilinen çizgisinden Deniz Baykal’la öncesinde farklılaşmasına rağmen, 2002 seçimlerine yeniden düzenlenen bir siyasal vizyonla girmiştir.<sup>110</sup> Yeni siyasal partilere Türkiye’nin o dönemdeki ihtiyacı seçimlere oldukça yansımış, sonucunda tek parti iktidarı yönetime gelmiştir.

AKP iktidarı yönetime geldiğinde, ilk icraat olarak Türkiye’nin AB üyeliğinin hükümetin öncelikli gündem maddesi olduğunu belirtmiştir.<sup>111</sup> Aslında bu dönem ve gelişmeler 1980 darbesi sonrası dönemle benzerlikler de taşımaktadır. Nitekim darbenin ardından tek başına iktidara gelen Özal hükümeti’nin yürüttüğü politikalara benzer politikaları Erdoğan hükümeti de yürütmüştür. Diğer taraftan 1980 askeri müdahalesinin yarattığı siyasal etki, bu dönemde ekonomik krizin yarattığı siyasal etkiyle de benzerdir. Aslında Türkiye’deki muhafazakar partilerin

<sup>108</sup> Türkiye Resmi Seçim Sonuçları (2002) için bakınız: ([http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil\\_id=14](http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=14)), Erişim: 24 Ocak 2011.

<sup>109</sup> Yılmaz Bingöl ve Şener Akgün, “Demokratlıktan Muhafazakar Demokratlığa: Demokrat Parti İle Adalet ve Kalkınma Partisinin Karşılaştırmalı Bir Analizi,” *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 1, (2005), ss. 1-33, ss. 4-5.

<sup>110</sup> Hatem Ete, “CHP’deki Değişim. Lider Değişimi mi, Siyaset Değişimi mi?,” *Seta Analiz-Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, (2010), s. 14, (<http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=31985&q=chp-deki-degisim>), Erişim: 24 Ocak 2011.

<sup>111</sup> Ercan Saribasak, “The Relations of European Union with Turkey during the JDP Government,” ISA’s 50th annual Convention-Exploring the past, anticipating the future, New York, 15 Şubat 2009, s. 7, ([http://www.allacademic.com/meta/p311557\\_index.html](http://www.allacademic.com/meta/p311557_index.html)), Erişim: 24 Ocak 2011.

bu anlamda AB politikalarında benzer bir yaklaşım görülmektedir ki; Özal hükümetinde de yaşandığı gibi Erdoğan hükümetinde de aynı politikalar belirmektedir. Nitekim muhafazakar partilerin iktidarları dönemlerinde ilk yıllarda derin işbirliği ve hızlı yapısal reformlar dikkat çekerken sonrasında bir kopuş süreci yaşanmaktadır. Aynı süreç 2002’de AKP yönetiminde hızla gelişen reform sürecinin ardından 2006’da sürecin yavaşlamaya başlaması ile görülmüştür.<sup>112</sup> Bu durum ise bir anlamda topu karşı tarafa atmak olarak nitelendirilebilir. Diğer bir deyişle AB’nin isteksiz tutumunu AB tarafından göstermek olarak da görülebilir. Sonuçta çizilmeye çalışılan tabloda; “Türkiye, üyelik için her türlü istek ve reformuna rağmen AB tarafından isteksizlikle karşılanmaktadır” imajı belirtilmektedir. Muhafazakar partilerin bu tutumu birinci bölümde belirtilen Britanya’daki muhafazakar partilerin pragmatik yaklaşımlarına da benzer gözükmektedir. Görülen odur ki her iki taraf da, karşılıklı çıkarları görüldüğünde kendi istek ve rızalarıyla bu süreçten kopmamaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla AB ve Türkiye arasında var olan isteksizliği gösterme anlamında karşılıklı paslaşma olduğu da görülmektedir. Sonuçta her iki taraf da bu süreçte hatalı ve istemeyen tarafın kendisi olmadığını göstermeye çalışmaktadır.

Erdoğan hükümeti de Özal hükümetine benzer şekilde iktidara geldiği ilk yıllarda öncelikli olarak AB ile ilişkilere yönelmiştir. Bu anlamda hızlandırılan yapısal değişimlerin ardından Türkiye ve AB ilişkileri yeni bir döneme daha girmiştir. Sonuç olarak 2004 yılında gerçekleştirilen Brüksel Zirvesi’nde AB, Türkiye ile üyelik için katılım müzakerelerine başlama kararı almıştır. 2005

---

<sup>112</sup> Saribasak, “The Relations of European Union...” ss. 10-14.



yılında ise Türkiye ve AB nihayetinde katılım müzakerelerine başlamıştır.<sup>113</sup> Ancak her defasında yaşandığı gibi Türkiye'ye özel bir genişleme stratejisi olduğu burada da görülmektedir. Nitekim daha öncesinde katılım müzakerelerine başlamış diğer ülkelerle Türkiye arasında yine farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye ile katılım müzakereleri başladığında üye ülkeler tarafından Türkiye'ye farklı bir üyelik modeli ile yaklaşılması gerekliliği ifadeleri artmaya başlamıştır. İfadelerden de öte Fransa, Almanya ve Avusturya daha önceden karşılaşılmayan biçimde Türkiye için alternatif üyelik yolları için anlaşmalar dahilinde düzenlemeler talep etmiştir.<sup>114</sup> Bu ve buna benzer yaklaşımlar göstermektedir ki; Türkiye'ye klasik AB genişleme stratejilerinden farklı bir modelle yaklaşmaktadır.<sup>115</sup>

Türkiye ile katılım müzakerelerine başlayan AB, bu süreçte klasik genişleme stratejileri yerine yepyeni ilişki modelleri ve bu ilişki modellerini meşru kılacak yepyeni sıfatlar türetmiştir. Belirtildiği gibi Türkiye daha önce birliğe üye olmuş devletlerle, her ne kadar Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi 12. madde de belirtilmesine rağmen, pek de eşit konumda değerlendirilen bir ülke konumunda bulunmamaktadır. Dolayısıyla AB'nin genişleme stratejilerinde klasik yöntemin Türkiye'ye uygulanmayacağı görülmektedir. Bu duruma örnek olarak katılım

---

<sup>113</sup> ABGS, "Katılım Müzakereleri," (<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=44466&l=1>), Erişim: 25 Ocak 2011.

<sup>114</sup> Senem Aydın Düzgit, "AB'nin Türkiye ile İlişkilerinde Kant'ı Aramak," *Tesev Yayınları*, (2006), s. 4, ([http://www.tesev.org.tr/UD\\_OBJE/PDF/DPT/AB/Kant%20\(12.06\).pdf](http://www.tesev.org.tr/UD_OBJE/PDF/DPT/AB/Kant%20(12.06).pdf)), Erişim: 25 Ocak 2011.

<sup>115</sup> Cemal Karakaş, "Türkiye'nin AB Üyeliği Tartışması: AB-Türkiye ilişkilerinde 'Aşamalı Entegrasyon'," *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 3, 9, (2007), ss. 1-15, s. 1.

müzakereleri çerçeve belgesinin, müzakerelere ilişkin ilkeler bölümündeki 2. maddesi örnek olarak gösterilebilir. İkinci madde aşağıdaki gibidir:

Aralık 2004 tarihli Zirvede kararlaştırıldığı gibi, bu müzakereler Avrupa Birliği Antlaşmasınının 49'uncu maddesine dayanmaktadır. Müzakerelerin ortak hedefi üyeliktir. Bu müzakereler, sonucu önceden garanti edilemeyen ucu açık bir süreçtir. Birliğin absorbe etme kapasitesi de dahil, tüm Kopenhag kriterleri göz önünde bulundurularak, Türkiye'nin üyelik yükümlülüklerini tam olarak üstlenecek durumda olmaması halinde Avrupa yapılarına mümkün olan en güçlü bağlarla kenetlenmesi sağlanmalıdır.<sup>116</sup>

Yukarıdaki madde de görüldüğü üzere AB'nin özellikle Türkiye ile ilgili hukuksal metinleri çok ince çizgilerle belirlediği tekrar görülmektedir. Bir anlamda Ankara Anlaşması ve diğer ilgili anlaşmalarda da görüldüğü gibi hukuksal ince bir düzenleme yapılmaktadır. Yani 1963'ten günümüze aslında pek de bir şey değişmemiştir. Yukarıdaki madde de görüldüğü gibi üyelikten bahsedilmektedir ama nasıl bir üyelikten bahsedilmektedir? Dahası sürecin açık uçlu olduğu (Türkiye her ne kadar bu duruma itiraz etse de başarılı olamamıştır<sup>117</sup>) ve sonucunda AB'nin hazmetme kapasitesine göre bir düzenlemeye gidileceği belirtilmektedir. Kopenhag kriterlerinin yerine getirilememesi sonucunda ise yine aslında ortaklığın farklı bir üst versiyonu

<sup>116</sup> ABGS, "Türkiye için Müzakere Çerçeve belgesi ve ilgili diğer belgeler," (2005), s. 3. ([http://www.abgs.gov.tr/files/AB\\_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercevesi/Muzakere\\_Cerceve\\_si\\_2005.pdf](http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercevesi/Muzakere_Cerceve_si_2005.pdf)), Erişim: 25 Ocak 2011.

<sup>117</sup> Belgenet, "AB Brüksel Zirvesi," Ekim 2005, ([http://www.belgenet.com/arsiv/ab/brukselzirve\\_122004-01.html](http://www.belgenet.com/arsiv/ab/brukselzirve_122004-01.html)), Erişim: 25 Ocak 2011.

gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca daha önce hiçbir aday ülkenin müzakere süreci açık-uçlu olmamıştır.

Belirtilmesi gereken bir diğer konu ise terimsel olarak “müzakere” kelimesinin resmi düzeyde yürütülen süreci tam olarak ifade edememesidir. İngilizce ‘*negotiations*’ kelimesinin tercümesi olarak kullanılan Türkçe karşılığı ise müzakere kelimesini veren sözcüğün tercümesinde bir sorun görülmektedir. Ancak kullanılan sözcüğün anlam bakımından sürece uygun olmadığı görülmektedir. Müzakere kelimesini Türk Dil Kurumu sözlüğü: “Bir konuyla ilgili fikir alışverişinde bulunma, olaşma” olarak tanımlamaktadır.<sup>118</sup> Ancak süreç incelendiğinde AB tarafından belirtilen normların müzakere başlıkları altında tek taraflı değişiminden bahsedilmektedir. Hiçbir ülkenin müzakere başlıklarını reddetme ya da uygulamaması gibi bir alternatifi ise bulunmamaktadır. Sadece zaman isteme ya da erteleme gibi seçenekleri bulunmaktadır.<sup>119</sup> Her ne kadar her ülke için istisnai durumlar belirtilebilse de, genel anlamda belirtilen başlıkların ve düzenlemelerin tek taraflı uygulanmasından bahsedilmektedir. Diğer yandan baskıcı yöntemlerle de bu değişimden bahsedilemediği görüldüğünde aslında süreç bir anlamda tabiri uygunsa “*rızaya dayalı yumuşatılmış/ ertelenebilir tek taraflı bir dayatma*”dan ibaret görünmektedir.

<sup>118</sup> TDK sözlüğü, “Müzakere,” (<http://www.tdk.gov.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=muzakere>), Erişim: 26 Ocak 2011.

<sup>119</sup> Heather Grabbe, “When negotiations begin: the next phase in EU-Turkey relations,” *Centre for European Reform Essays*, (2004), s. 2, ([http://www.cer.org.uk/enlargement\\_new/publications\\_enlargement.html](http://www.cer.org.uk/enlargement_new/publications_enlargement.html)), Erişim: 26 Ocak 2011.

Belirtildiği gibi müzakere sürecinde de Türkiye farklı uygulamalarla karşı karşıya kalmaktadır. Ancak Türkiye'nin de uyguladığı yanlış ve tutarsız politikaların da süreçte etkisi yadsınmaz niteliktedir. Türkiye 2004 yılında katılım müzakere belgesini imzalarken Kıbrıs sorununu bir anlamda göz ardı ederek, sorun çözülmeden bu yükümlülüğün altına girmiştir. Nitekim müzakere çerçeve belgesinin 6. maddesinde bu yükümlülük açıkça belirtilmektedir.<sup>120</sup> Fransa ve Avusturya bu noktada Türkiye'nin Kıbrıs'ı bütün olarak tanıması gerekliliğini bildirmiş ve Ek Protokol'ün imzalanmasını talep etmiştir. Ancak ilginç bir şekilde sonrasında bu durum ertelenmiş ve müzakerelere başlanmıştır. Burada yinelenen şekilde tekrar görülmektedir ki; Türkiye, AB sürecine bütünsel bakmaktan ziyade tek bir açıdan bakmaktadır ki bu da süreci zora sokmaktadır. 2004 yılında da ertelenen Kıbrıs sorununa rağmen Katılım Anlaşması imzalanmış sonrasında ise adım atılamamıştır. Adım atılamamasındaki neden ise konunun tek taraflı çözümünün olmayışdır.<sup>121</sup> Zaten Annan Planı'nı Rum kesimi tarafı kabul etmemiştir.<sup>122</sup> Ancak buradaki sorun Türkiye'nin tek taraflı olarak bu yükümlülüğün altına girmeyi kabul etmesi olmuştur. Dolayısıyla sonrasında sorunlar çözümden öte daha da çok sorun teşkil eder hale gelmiştir.

Sonucunda ise beklenen ancak görülmek istenmeyen durum 2006 yılının sonunda Türkiye'nin karşısına doğal olarak çıkmıştır. Türkiye'nin liman ve

<sup>120</sup> ABGS, "Türkiye için Müzakere Çerçeve belgesi ve ilgili diğer belgeler," Madde 6, Fıkra 3, s. 4.

<sup>121</sup> Ferhat Pirinççi, "Annan Planı tarihi bir fırsat mı? Çözüm ve Çözumsuzlüğün karşılaştırılması Analizi," Uludağ Üniversitesi I. Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu: Değişen Dünyada Türkiye'nin Önemi, 2, 7, (Bursa: Kültür Sanat Kurulu Yayınları, 6-7 Mayıs 2004), ss. 763-794, s. 764.

<sup>122</sup> Düzgit, "AB'nin Türkiye...", s. 14.

havaalanlarını Kıbrıs Rum Kesimine açmayı reddetmesi üzerine; Müzakere Çerçeve belgesinin 6. Madde, 3. Fıkrasına atfen, Komisyon önerisiyle AB Bakanlar Konseyi, 8 müzakere başlığını askıya almıştır. Neden olarak Türkiye'nin yükümlülüklerini yerine getirmedeği belirtilmiştir. Dahası yine de temkinli yaklaşılarak trenin kaza yapmadığı hala rayında olduğu ancak yavaşladığı belirtilmiştir.<sup>123</sup> Yani Türkiye bir anlamda hala yolda tutulmaktadır imajı yine de verilmiştir.

Kıbrıs konusu oldukça karmaşık bir konu olması itibariyle bu çalışmanın dışında bırakılmıştır ancak çalışma için belirtilmesi gereken Kıbrıs konusunun müzakere sürecine etkisidir. Nitekim Kıbrıs sorunu her iki taraf için farklı algılama inşaları ile tarafların çıkarları doğrultusunda kullanılmaktadır. Dolayısıyla burada da Habermas'ın İletişimsel Eylem kuramını görmek mümkün. Nitekim buradaki durumda bir anlamda Kıbrıs sorunu bir amaçtan öte bir araç konumunu üstlenmektedir. Çözumsuzlük ise bunun gibi çeşitli araçlar kullanılarak taraflara zaman kazanma imkanı sağlamaktadır.

Askıya alınan müzakere başlıkları ise 8'den ibaret değildir. Sonrasında 5 başlığın Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin girişimleri ile Fransa, diğer 6 başlığın ise Güney Kıbrıs tarafından açılması engellenmiştir. Konsey tarafından açılması engellenen 8 başlığın nedeni bir anlamda anlaşılabilir. Nitekim Türkiye taahhüt ettiği yükümlülükleri yerine getirememiştir. Bu anlamda kısmen

<sup>123</sup> Stephan Castle, "EU freezes talks on Turkey membership," *The Independent*, 12 Aralık 2006, (<http://www.independent.co.uk/news/world/europe/eu-freezes-talks-on-turkey-membership-428085.html>), Erişim: 26 Ocak 2011.

anlaşılabilir bir karar olsa da, diğer başlıkların engellenmesinin diplomatik açıdan anlamlandırılması güçtür.

Güney Kıbrıs ve Fransa'nın tutumları ise birbirinden farklılaşmaktadır. Süreçte Fransa'nın daha baskın olduğu bilinmekte ve Sarkozy'nin ideolojik yaklaşımları ile Türkiye'ye isteksiz yaklaştığı açıkça görülebilmektedir. Bu doğrultuda müzakerelerin ilerleleyişinin boykot edilmek istendiği anlaşılmaktadır. Müzakerelerde başlıkların askıya alınması ya da dondurulması ise aslında teknik düzeyde çok önemli bir noktaya vurgu yapmaktadır. Daha detaylı açıklamak gerekirse başlıkların açılmaması diğer kalan ve açılan başlıkların da kapatılmamasına neden olmaktadır.<sup>124</sup> Nitekim günümüze kadar ancak bir başlık (Bilim ve Araştırma), o da geçici olmak üzere, kapatılabiliştir. Diğer açılan başlıklarda açılmayan başlıklar olduğu gerekçesi ile kapatılmamaktadır.

Diğer taraftan dondurulan başlıkların açılması durumunda ve kalan başlıkların kapatılmasının ardından dahi sorunların çözülebileceğini söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Nitekim 35 Başlığın 34'ü belirli bir başlık ve bir alana sahip iken, sonuncu olan 35. başlığın "diğer konular" adı altında hangi alana hitap ettiği bilinmemektedir. Diğer bir deyişle bu başlık adı altında nelerin müzakere edileceğini Türkiye bilememektedir.<sup>125</sup> Dolayısıyla zorluğu bir yana 33 başlık (34. Kurumlar başlığı da sona bırakılmaktadır) kapatılsa dahi, son kalan başlıktan

<sup>124</sup> Mehmet Uğur, "Open-Ended Membership Prospect and Commitment Credibility: Explaining the Deadlock in EU-Turkey Accession Negotiations," *Journal of Common Market Studies*, 48, 4, (2010), ss. 967-991, s. 980.

<sup>125</sup> Bakınız: ABGS, "Katılım Müzakereleri Tarama Süreci," diğer 33 başlık altında toplantılar yapılırken, 34. ve 35. fasıllar hakkında görüş bildirimini veya tarama toplantısı yapılmamıştır. Bu iki fasıl sona bırakılmıştır. (<http://www.abgs.gov.tr/tarama/>), Erişim: 26 Ocak 2011.

nelerin çıkabileceği ve öne sürülebileceği tamamen AB'nin elinde döneme göre oynayacağı koz olarak tutulmaktadır. Bir anlamda bu başlık pandora'nın kutusu olarak nitelendirilebilir.

Her ne kadar sürecin bu yapısı dahi, karmakarışık ve içinden çıkılmaz gibi görünse de karmaşa burada da tam olarak bitmemektedir. Adı üstünde geçici olarak kapatılan başlıklar dahi aradan zaman geçtikten sonra tekrar açılabilir. Diğer taraftan açılması belki mecburiyete dahi dayanabilir. Örnek vermek gerekirse, kapatılan Bilim ve Araştırma başlığı diğer başlıkların kapatılması için geçmesi muhtemel uzun sürede değişime uğrayabileceğinden tekrar açılması gerekebilir. Dolayısıyla faslın geçici kapanmasından öte nihai (*bütün fasıllar kapandıktan sonra tekrar gözden geçirilen fasıl*) kapanmasının önemi vurgulanmaktadır.<sup>126</sup> Bu perspektiften bakıldığında bu müzakere sürecini bitirmenin neredeyse imkansız olduğu görülmektedir. Bu yargı, literatürde ve medyada oldukça yaygın olan; “Türkiye'nin hazır olmadığı için AB'ye üye olamadığı sav”ını eleştirmektedir. Çünkü müzakerelere bu şekilde yaklaşıldığında hiçbir ülke zaten hiçbir zaman tamamen hazır olamamaktadır. Bu açıdan bakıldığında değişen dünya düzeninde AB Türkiye'nin önüne istediği her an, her türlü farklılığı rahatça sunabilmektedir. Nitekim müzakere yılları uzun ancak değişimler hızlı ve geniş ölçeklidir ve buna uyumun ise üyelikle pek bir ilgisi bulunmamaktadır. Daha önce birçok kez belirtildiği gibi günümüzde AB'ye üye olan çoğu devletin yapısal farklılıkları birlik içerisine alınarak çözülmeye

<sup>126</sup> ABGS, “Müzakere Sürecine ilişkin Sıkça Sorulan Sorular: Katılım müzakereleri süreci hangi aşamaları kapsar?,” madde 9, (<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=44460&l=1>), Erişim: 27 Ocak 2011.

çalışılmıştır. Yunanistan, Akdeniz ülkeleri, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ve diğer tüm üye ülkeler iktisadi ve kurumsal anlamda üye oldukları halde yapısal anlamda diğer üye ülkelerden farklılaşabilmektedirler. Birlik ise yapısal farklılaşmayı bu ülkeleri birliğe dahil ederek gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla iktisadi, yapısal ya da kurumsal farklılıklar bu açıdan bakıldığında üye olduktan sonra da yaşanabilmektedir. Zaten derinleşme politikaları da bu farklılaşmayı en aza indirgeme mücadelesini vermektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin yapısal farklılıkları dolayısıyla üyeliğe hazır olmadığı yargısı pek de gerçekçi görünmemektedir. Aslında bu noktada asıl tartışılan AB'nin Türkiye'ye ne kadar hazır olduğu ya da olabileceği sorusudur. Dolayısıyla AB, Türkiye üyeliğini değerlendirirken aslında kendi değerlerini ve kimliğini sorgulamaktadır.<sup>127</sup>

Tüm nedenler birleştirildiğinde görülmektedir ki; Türkiye üyeliği için farklı bir kalıp ya da farklı bir yaklaşım modeli bulunmaya çabalanmaktadır. Gerçekten de bu noktada farklılığı kabul edilmiş Türkiye'nin nerede konumlandırılması gerekliliği tartışılmaktadır. Diğer bir deyişle, Türkiye bu yapının neresinde yer almaktadır? İçinde olamadığı aşikar görülmekte ancak bir türlü dışarıda da olamayan bir Türkiye'den bahsedilmektedir. Bu noktada Türkiye ise ne çok sıkılan ne de çok serbest bırakılan, avuçta tutulan bir kuş misali kendisine biçilen rolü oynamaya bir anlamda razı olmaktadır.

---

<sup>127</sup> Meltem Müftüler Bac, "Through the Looking Glass: Turkey in Europe," *Turkish Studies*, 1, 1, (2000), ss. 21-35, s. 22.



İlişkilerin başından beri Türkiye için çeşitli rollerin biçildiği görülmektedir. Türkiye’de yaşanan aidiyet ve kimlik sorunları ise bu rolleri üstlenmekte bir anlamda Türkiye’yi ön plana atmaktadır. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu kimlik sorunlarına yaklaşımında stratejik zihniyetten bahsetmektedir. Stratejik zihniyeti ise kültürel, psikolojik, dini ve sosyal değerler bütününde tarihi birikim ile dünya üzerinde kendine yer arama bilinci olarak tanımlamaktadır. Bu zihniyetteki radikal bir kırılmanın kimlik bilincini yıprattığını ve bir dışlama sürecini başlattığını savunurken, değişen şartlara göre yeni kavram ve araçlarla bu zihniyeti yeniden geliştirebilen toplumların uluslararası güç parametrelerine ağırlık koyabilme kabiliyetine ulaşabildiğini belirtmektedir.<sup>128</sup> Bu anlamda kimlik bilincini yıpratın toplumlarda aidiyet ve kimlik bunalımları ise toplumları kısmi bir araç konumuna getirmektedir. Uzun yıllar Türkiye için Orta Doğu ve Avrupa arasında “köprü” tanımı yapılmaktadır ki bu tanıma bir cevap olarak Dışişleri eski Bakanlarından Erdal İnönü “Köprüden gelip geçilir. Yaşamaya kalkarsanız, o taraftan gelenler sizi o tarafa, bu taraftan gelenler bu tarafa çekerler.”<sup>129</sup> ifadesiyle vermiştir. Gerçekten de köprü olmanın kültürel zenginlikler anlamında faydaları olabilirken, iki taraflı politika üretmenin, araç olarak kullanılmanın ve arada kalmanın zorluğu günün birinde köprünün bu yükü kaldıramamasına da neden olabilir. Çünkü insanların ya da toplumların aslında her şeyden önce sadece tanımlanan bir kimliği bulunmaktadır ki aslında her şey bunun etrafında şekillenmektedir. Aynı anda iki ya da daha fazla kimliğe sahip olmak çoğu durumda tutarsızlığa neden olabilmektedir. Tutarsızlık ise istikrarsızlığı ve

<sup>128</sup> Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, ss. 29-31.

<sup>129</sup> “Prof. İnönü: “Türkiye köprü ancak köprüde yaşanmaz”,” *Sabah*, 23 Kasım 2001, (<http://arsiv.sabah.com.tr/2001/11/23/p09.html>), Erişim: 26 Ocak 2011.

beraberinde olduğundan farklılaşarak yozlaşmayı da beraberinde getirebilmektedir. Ancak buradaki sorun Türkiye'nin ne tarafa doğru kendini yönlendireceğidir.

Dış politika düzeyinde bakıldığında aslında Türkiye'nin, bazı dönemler göz ardı edildiğinde taraf seçtiği de görülmektedir. Nitekim bazı üye devletler bile kendini Avrupalı olarak tanımlamaktan uzak dururken, Türkiye'nin çoğu zaman kendini Avrupalı olarak tanımlaması ilginçtir. Neredeyse tüm Dışişleri Bakanları Türkiye'nin Avrupalı olduğunu söylemiştir. Hatta son olarak 60. T. C. Hükümeti Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu “Türkiye'nin Avrupalı olup olmadığı tartışması sona ermiştir” ifadesini dahi kullanmıştır.<sup>130</sup> Ancak ilginç olan bu tanımlamaya sahip ülke, birlik ya da toplum tarafından bu sıfatın Türkiye'ye verilmediği veya verilmek istenmediği de görülmektedir. Bu anlamda Türkiye'nin Avrupa'ya rağmen Avrupalı olma çabası da görülmektedir. Dolayısıyla köprü ve araç olma konumunu kabul etmiş bir Türkiye'den bahsediliyorsa eğer, Avrupa yakasında kapıların tamamen açık olmadığı da görülmelidir. Türkiye'yi ne kabul edebilen ne de dışlayabilen Avrupa için sürecin nasıl bitirilebileceği de bilinmemektedir. Bu anlamda da çeşitli yaklaşım modelleri geliştirilmektedir.

2005 müzakerelere başlama yılından itibaren geliştirilen modellerden biri Aşamalı Entegrasyon (*Gradual Integration*) olarak tanımlanmaktadır. Yapısı itibariyle daha önceki ülkelere uyarlanmaması itibariyle Türkiye'ye özel olarak

<sup>130</sup> “Davutoğlu: “Türkiye'nin Avrupalılığı tartışması bitmiştir,” *EurActiv*, 22 Kasım 2010, (<http://www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/interview/davutolu-trkiyenin-avrupall-tartmas-bitmitir-013445>), Erişim: 26 Ocak 2011.

geliştirilmiş bu yaklaşım yeni bir üyelik perspektifi çizmektedir. Yani süreç aşamalara bölünmüş, bazı ‘kolayca uygulanabilir’ başlıklı değişimler yapılabilirken, hassas ve uygulanması zor bazı başlıkların önüne geçilmiştir (bazı fasılların dondurulması veya açılmaması gibi).<sup>131</sup>

Ancak asıl üzerinde tartışılan konulardan biri belirtilen entegrasyon sürecinin sonunda nasıl bir üyelik modelinin ortaya çıkacağıdır. Bu anlamda iki model üzerinde durulmaktadır: Birinci model Maastricht Antlaşması’nın 49. maddesine dayandırılmaktadır.<sup>132</sup> Yani Aralık 2004 Zirve kararına göre; Türkiye’nin artık ortaktan ziyade resmi bir üye adayı olarak nitelendirilmesine vurgu yapılarak, üyeliğin koşullu olarak gerçekleşmesine dayandırılmaktadır.<sup>133</sup> Bu anlamda müzakerelerin bitimi ve sonrasında 35. fasıl ‘sürpriz’ini yerine getirebilen Türkiye ‘koşullu’ olarak üye olabilecektir. Buradaki koşul ise her türlü şarta dayandırılabilmeye açıktır. Örneğin kurumsal temsil düzeneğinde AB, Türkiye’ye var olan düzenden ziyade farklı bir temsil oranı belirleyebilir. Bu noktada Türkiye’ye diğer 27 devletten farklı olarak eşit yaklaşmadığı tekrar görülmektedir. AB’nin çekincesi ise var olan düzene göre eğer Türkiye klasik üyeliğe kabul edilirse temsil oranında Fransa ve Almanya gibi etkili ülkelerle aynı düzeye ulaşmasıdır. Dolayısıyla bunun önlenmesi için böylesi bir düzenlemeden bahsedilebilmektedir.<sup>134</sup>

<sup>131</sup> Karakaş, “Türkiye’nin AB Üyeliği Tartışması...,” ss. 4-9.

<sup>132</sup> Maastricht Antlaşması, “Madde 49,” s. 6, (<http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>), Erişim: 26 Ocak 2011.

<sup>133</sup> Karakaş, “Türkiye’nin AB Üyeliği Tartışması...,” s. 7.

<sup>134</sup> Nuria Font, “Why the European Union Gave Turkey the Green Light,” *Journal of Contemporary European Studies*, 14, 2, (2006), ss. 197–212, ss. 200-202.

İkinci model ise AET'yi kuran Antlaşmanın 310. maddesine dayandırılmaktadır. Bu anlamda üyelik algısından ziyade daha öncesinde de belirtildiği gibi ortaklık algısından bahsedilmektedir.<sup>135</sup> Ancak burada aslında tek taraflı bir ortaklıktan bahsedilmektedir. Nitekim, çıkan kararlardan doğrudan etkilenme ve uygulama mecburiyeti ile birlikte, AB Konseyi, Komisyon, Parlamento gibi kurumlarda hiçbir karar alma ve temsil organında Türkiye'nin bulunmamasından (temsiliyet) bahsedilmektedir. Bu modelin bir kısmı gümrük birliği vb gibi durumlarla zaten günümüzde bir anlamda yaşanmaktadır. Ancak bu model birinci modele oranla çok daha fazla oranda eşitsiz bir temelde ilişki düzeneği kurmaktadır.

Yine bu modele göre Türkiye için belirlenen sıfat üyelik değil, ortaklık ibaresinde zaman aşımına uğraması da göz önünde bulundurularak, geliştirilen tanımı ile 'İmtiyazlı Ortaklık' (*Privileged Partnership*) ya da 'Genişletilmiş Ortak Üyelik' (*Extended Associated Membership*) olarak tanımlanmaktadır. Ortaklık tanımdan ziyade adında ortaklık ibaresi geçmemesi için ise 'Avrupa Ekonomik Alanı Artı' (*European Economic Area Plus*) gibi isimler de türetilmiştir.<sup>136</sup>

"İmtiyazlı Ortaklık" kavramını ilk olarak CDU (Almanya Hıristiyan Demokrat Partisi) Genel Başkanı Angela Merkel, 2004 yılında Türkiye ziyaretinde yaptığı bir konuşma da kullanmıştır. Hatta Merkel bu formülde samimi olduklarını belirtmiş, Avrupa ve Türkiye için en doğru yolun bu formülden geçtiğini

<sup>135</sup> Karakaş, "Türkiye'nin AB Üyeliği Tartışması...", s. 8.

<sup>136</sup> Age, s. 8.

belirtmişlerdir. Dolayısıyla İmtiyazlı Ortaklık formülünün Birlik partilerinin geliştirdiği bir model olduğu ortadadır.<sup>137</sup>

Görülmektedir ki AB tarafından Türkiye ile ilişkiler ve bu ilişki düzeneğinin yarattığı model ilişkisi farklı temeller üzerinde şekillenmektedir. AB'nin Türkiye konusundaki isteksizliği ve kendisine has çekinceleri Türkiye'nin içeride eşit haklarla, aynı zeminde değerlendirilmesine olanak sağlamamaktadır. 50 yılı aşkın süredir görülen tabloda Türkiye'ye farklı bir bakış açısı olduğu rahatlıkla görülebilmektedir.

Bu bölümde Türkiye ve AB arasında resmi düzeydeki ilişkiler incelenmeye ve yorumlanmaya çalışılmıştır. İlişkilerin boyutu tarafların beklentilerinin ve vizyonlarının farklı yönlerde olduğunu göstermektedir. Türkiye, ilişkilerin başladığı Ankara Anlaşması'ndan itibaren üyeliğe siyasi ve ekonomik yönden kendini entegre etmeye çalışmıştır. Sürecin büyük bir kısmında ise batılılaşma politikaları sonucunda çoğu zaman toplumdan da uzaklaşarak siyasi bir yaklaşım sergileyerek, AB'ye üye olma çabasına girmiştir. Ekonomik açıdan da kalkınma anlamında AB üyeliği bir destek olarak görülmüştür. Ancak çoğunlukla siyasi bir düşünce hakimiyetinde AB üyeliği devlet politikası, bir anlamda da bu düşünceye göre modernleşme projesi olarak da görülmüştür. Bu anlamda ciddi kimlik değişimleri ve dönüşümleri de öngören Türkiye, çoğu zaman pek de rasyonel olmayan bu bakış açısı ile beklentilerinin karşılanmaması ve hayal kırıklıkları ile

<sup>137</sup> Birgül Demirtaş Coşkun, "Almanya'da Yeni Hükümet: Dış Politikada Uzun İnce Yol," *Türksam-Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi*, 21 Mart 2006, (<http://www.turksam.org/tr/a835.html>), Erişim: 27 Ocak 2011.

karşılaşmıştır. Her ne kadar topluma AB süreci ekonomik kalkınma olarak aksedilmeye çalışılsa da aslında AB süreci birinci ve ikinci bölümde de belirtilmeye çalışıldığı üzere sosyal ve siyasal değişimlerden de bahseden bir yapıyı yansıtmaktadır.

AB tarafında ise Türkiye ile ilişkilerin başladığı günden bugüne çoğu zaman isteksizlik ve çekinceler hakimiyet göstermiştir. AB, Türkiye ile ilişkilerini çoğunlukla mesafeli olarak yürütmeye çalışmıştır. Türkiye; sosyal, siyasal, ekonomik ve bölgesel konumu değerlendirildiğinde AB için farklı konumlandırılması gereken bir ülke olarak görülmüştür. AB'ye göre Türkiye ne içeri alınabilecek ne de dışlanabilecek bir ülke konumunu çizmektedir. Bir sonraki bölümde AB'nin Türkiye'nin üyeliği konusundaki isteksizliğinin nedenleri incelenmeye çalışılacak, sosyal ve kültürel düzeyde Türkiye algısının resmi sürece etkileri incelenecektir.

## BÖLÜM IV: TÜRKİYE'YE GENİŞLEYEMEYEN AB

### 4. 1. AB-Türkiye: Bit(e)meyen Bir İlişki?

Şaban H. Çalış, Türkiye-AB ilişkilerini Leyla ile Mecnun arasındaki platonik aşk hikayesine benzetmektedir. Benzetmesine vurgu olarak bu büyük aşkı platonik yapanın aslında Leyla'nın değil, Leyla'yı yaratan, besleyen ve büyüten Mecnun'un olduğunu belirtmektedir. Mecnun Leyla'ya kavuştuğunda ise hikayenin sonu görünür, çünkü aslında Mecnun'un arzuladığı, hayalinde büyütüp beslediği Leyla, kavuştuğu gerçek Leyla'dan farklıdır.<sup>138</sup>

Çalış'ın bu betimlemesi Türkiye-AB ilişkilerini anlamlandırabilmek adına anlamlı bir benzetmedir. Üçüncü bölümde de değinilmeye çalışıldığı gibi tarafların birbirlerine bakış açıları ve birbirlerini algılayış biçimleri arasında farklılıkların bulunduğu gözlemlenmektedir. Türkiye, Mecnun misali, süreçte ısrarcı ve bir o kadar da duygusal her şeye rağmen batılılaşma arzusu tutumu ile bazı dönemlerde umduğunu bulamayarak hayal kırıklığına uğramıştır. Diğer taraftan AB de, Leyla misali, Türkiye'yi ne içselleştirebilmiş ne de dışlayabilmiştir. Hayal kırıklıkları sürecinde yeri geldiğinde teselli etmeye çalışmış, yeri geldiğinde ise umursamamıştır. Aslında bu aşkın imkansızlıkları ve sonucu öngörülelebilmektedir. Ancak hikayenin sonundaki gibi tarafların

<sup>138</sup> Şaban H. Çalış, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim*, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2001), ss. 1-3.

birbirlerine kavuşmaları da beklenmelidir. Beklenmedik sonuçların da doğması her ne kadar göstergeler zor olsa da olasılık dahilinde olabilir.

Bu bölümde AB'nin Türkiye'yi içselleştirememesinin ve Türkiye isteksizliğinin nedenleri aranmaya çalışılacaktır. Diğer yandan, bu nedenleri etkileyen etmenler incelenecektir.

#### **4. 2. AB'nin Türkiye'yi İçselleştirememesinin Nedenleri**

AB birinci ve ikinci bölümlerde anlatılmaya çalışıldığı üzere zorlu temeller üzerine inşa edilmeye çalışılan bir yapıyı temsil etmektedir. Bu yapının ise ekonomik, siyasi ve sosyal açılardan bütünsel olarak etkileşiminden bahsedilmektedir. Birliğin bu üç temel açıdan değerlendirilmesi, doğal olarak, genişlemenin de bu üç temel açıdan değerlendirilmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla genişleyen AB'nin üye olmak isteyen ülkeleri bu üç temel açıdan değerlendirdiği söylenilebilir. Üçüncü bölümde resmi ilişkilerin boyutu, Türkiye'nin bu süreçte farklılaştığını ve diğer ülkelere oranla özel bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Bu durumda beliren soru ise genişleyen AB'nin ekonomik, siyasi ve sosyal açılardan değerlendirdiği Türkiye, hangi açı ya da açılardan farklılaşmaktadır? Diğer bir deyişle, Türkiye'nin AB tarafından içselleştirilememesinin nedenleri arasında ekonomik, siyasi ya da sosyal etmenlerin hangisi ya da hangileri süreçte daha fazla etkili olmaktadır?



Türkiye-AB ilişkileri başlangıcından günümüze incelendiğinde Türkiye'nin AB'ye üye olamamasının nedenleri çoğu kez sıralanmaya ve bir etmene dayandırılmaya çalışılmıştır. Örnek vermek gerekirse; bazı dönemlerde Türkiye ekonomisinin birliğe uyumlu olmadığı öne sürülerek ekonomik etmenlere,<sup>139</sup> bazı dönemlerde ise demokrasi eksiklikleri, askeri yönetimler (darbeler) ve istikrarsız yönetim gibi siyasal etmenlere dayandırılmıştır.<sup>140</sup> Kimi dönemlerde ise tarih, kültür ve din gibi sosyal/kültürel etmenlere dayandırılarak Türkiye'nin Avrupa kimliğinden farklı olduğu ileri sürülmüş<sup>141</sup> ve bu nedenlerle üye olamayacağı ya da üyeliğe hazır olmadığı görüşleri gündemde yer almıştır. Daha öncede belirtildiği gibi AB'nin bu üç açılı yaklaşıma bütünsel anlamda sahip olmaya çalıştığı görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin üyelik sorununu sadece bir etmene dayandırarak açıklamak yetersiz olacaktır. Nitekim diğer ülkeler gibi Türkiye'nin de üyelik perspektifi bu açıdan değerlendirilmeye tabi tutulmaktadır. Ancak AB genişlemesi incelendiğinde bazı etmenlerin dönemlere göre daha baskın bir rol oynadığını görmek de mümkündür. Dolayısıyla hangi etmen ya da etmenlerin süreç içerisinde daha baskın olduğunu anlayabilmek, Türkiye'nin konumlandırılabilmesi için gereklidir.

Ekonomik etmenlerden başlamak gerekirse söylenilebilir ki; mali düzen, gümrük birliği kuralları, ticaret antlaşmaları, bankacılık sistemleri vb. gibi bir çok

<sup>139</sup> Daniele Antonucci ve Stefano Manzocchi, "Does Turkey have a special trade relation with the EU? A gravity model approach," *Economic Systems*, 30, 2, (2006), ss. 157-169, s. 158.

<sup>140</sup> Ümit Cizre, "Problems of democratic governance of civil-military relations in Turkey and the European Union enlargement zone," *European Journal of Political Research*, 43, 1, (2004), ss. 107-125, ss. 107-110.

<sup>141</sup> Angelika Scheuer ve Hermann Schmitt, "Dynamics in European Political Identity," *Journal of European Integration*, 31, 5, (2009), ss. 551-568, ss. 563-564.

ileri ekonomik entegrasyon sürecinin AB içerisinde sıkı kurallara dayalı olarak yürütülmeye çalışıldığı görülmektedir.<sup>142</sup> AB kurulduğu günden bugüne entegrasyon sürecinde ekonominin önemini her zaman ön planda tutmaya çalışmıştır. Nitekim AB'ye atfen yapılan 'soft or smart power' (yumuşak ya da akıllı güç) tanımlaması uluslararası siyasette ekonomisinin, siyasal ve önleyici askeri rolünün belirleyici olmasından kaynaklanmaktadır.<sup>143</sup> Yani ekonomik güç hem içeride diğer entegrasyonlar için itici bir güç görevini üstlenirken, dışarıda da uluslararası siyasette belirleyici rol üstlenilmesine yardımcı olmaktadır. Zaten AB daha önce de belirtildiği gibi entegrasyon sürecinde öncelikli olarak gücünü mali politikalara yönlendirmiştir.

Bu anlamda, Türkiye'nin AB'ye üyeliği ekonomik açıdan değerlendirildiğinde Türkiye uzun yıllar diğer üyelere oranla fakir bir ülke olarak nitelendirilmiş ve üyeliği ekonomik nedenlere dayandırılarak ertelenmiştir.<sup>144</sup> AB müktesebatına göre bölgesel kalkınma düzeyleri arasında fark bulunan ülkelere yapılan mali yardımlar çerçevesinde Türkiye'nin bu yapısal fonlardan bölgeler arası farklar göz önüne alındığında alacağı yüksek pay, AB'nin çekinceleri arasında yer almıştır. Bu ve buna benzer oldukça detaylı ve teknik ekonomik analizler Türkiye için yapılmıştır. Sonuçta Türkiye'nin ekonomik anlamda birliğe yük getireceği kanaatleri verilerle ve yapılan analizlerle belirtilmektedir.

---

<sup>142</sup> Fritz Breuss, "Macroeconomic Effects of EU Enlargement for Old and New Members," *Research Institute for European Affairs*, Viyana, 29 Mart 2001, ss. 2-8, (<http://fritz.breuss.wifo.ac.at/Breuss.PDF>), Erişim: 27 Ocak 2011.

<sup>143</sup> "Ashton calls for the EU's soft power to be smart power too," *New Europe*, 14 Şubat 2010, (<http://www.neurope.eu/articles/99120.php#>), Erişim: 27 Ocak 2011.

<sup>144</sup> Harry Flam, "Turkey and the EU: Politics and Economics of Accession," *CESifo Economic Studies*, 50, 1, (2004), ss. 171-210, ss. 177-179.

Ancak 1980’li yıllardan itibaren AB genişlemesinde karşılaşılan uygulamalar dikkat çekicidir. 1980’den itibaren ekonomisi Batı Avrupa ülkelerine oranla daha zayıf olan ülkelerin Birliğe katılmaları ile birlikte aşamalı olarak üyelik kriterleri de zorlaştırılmaya başlamıştır. Maastricht ekonomik kriterleri ve ardından Kopenhag ekonomik kriterleri olmak üzere üye sayısı arttıkça kriter seviyeleri de yukarı doğru çekilmeye başlanmıştır.<sup>145</sup>

Daha önce de belirtildiği gibi Yunanistan’ın ekonomik durumu Türkiye ile karşılaştırıldığında gerek mali düzenlemeler gerekse de yapısal düzende iki ülke arasında ekonomik açıdan çok büyük farklılıkların bulunduğu söylenemez. Akdeniz genişlemesi ile Topluluğa katılan İspanya ve Portekiz’in de ekonomik durumları Türkiye ile karşılaştırıldığında dönem göz önünde bulundurulursa kısmen birbirine yakın ekonomiler olarak görülmektedir. Dahası Orta ve Doğu Avrupa genişlemesinde de durum aynıdır. Hatta Orta ve Doğu Avrupa genişlemesinde Bulgaristan ve Romanya gibi ülkelerin ekonomileri Türkiye’ye oranla geride bulunmaktadır. Diğer yandan, günümüzde üye profiline bakıldığında Türkiye’nin ekonomisi diğer üye ülkelere oranla daha iyi bir seviyede bulunmaktadır.<sup>146</sup>

Diğer bir argüman olarak ise nüfus ve bölgesel farklılıklara dayalı olarak mali yükün altına girme olasılığı Türkiye’nin önüne sürülmüştür ki, bu argümanda Orta

<sup>145</sup> Belgin Akçay, “Avrupa Birliği’nin Ekonomik Kriterleri ve Türkiye,” *Maliye Dergisi*, 155, (2008), ss.11-38, ss. 12-15.

<sup>146</sup> Semih İdiz, “Dire remarks on Europe from men at the helm,” *Hürriyet Daily News & Economic review*, 17 Haziran 2010, (<http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=dire-remarks-on-europe-from-men-at-the-helm-2010-06-17>), Erişim: 28 Ocak 2011.

ve Doğu Avrupa genişlemesi ile geçerliliğini yitirmiştir. Çünkü AB, nüfusu ve mali yapıları Türkiye'ye benzer biçimde bulunan 10 + 2 devleti aynı anda (+2: Romanya ve Bulgaristan diğer 10 ülkeden 3 yıl sonra) hem de büyük bir sevinç ve kutlamalarla üye yapabilmiştir.<sup>147</sup>

Dolayısıyla ekonomi her ne kadar önemli ve belirleyici bir unsur olarak gözükse de AB genişlemesinde öncelik kriteri olarak görülmemektedir. Nitekim ekonomisi yetersiz görülen ülkeler de üye olarak kabul edilmiştir.

Diğer yandan siyasal açıdan da üyelik kriterleri süreçte zorlaştırılmaya devam edilmiştir. Örnek vermek gerekirse öncelikle Maastricht Antlaşması'nda, Madde 130(u)'da: Topluluğun demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi kavramların gelişmesine katkıda bulunmasından bahsedilirken<sup>148</sup>, sonrasında ise (1993) Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde bu kavramları işletebilen kurumların varlığının ve devamlılığın üye olacak ülkeler tarafından garantilenmesi koşulu belirtilmiştir.<sup>149</sup>

Güvenlik algılamaları ve konuları da siyasal perspektif altında değerlendirilirse, Soğuk Savaş dönemi ve sonrası algılamalarda değişimlerden bahsedilmekte, bunların ise hukuki dayanakları oluşturulmaya başlanmıştır.

<sup>147</sup> "EU welcomes 10 new members," *CNN International*, 1 Mayıs 2004,

(<http://edition.cnn.com/2004/WORLD/europe/04/30/eu.enlargement/>), Erişim: 28 Ocak 2011.

<sup>148</sup> Maastricht Antlaşması, Madde. 130u, s. 38, (<http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>), Erişim: 28 Ocak 2011.

<sup>149</sup> Avrupa Birliği Konseyi, "Kopenhag Zirvesi Sonuç Raporu," Kopenhag, 21-22 Haziran 1993, madde iii, s. 13, ([http://www.europarl.europa.eu/summits/copenhagen/default\\_en.htm](http://www.europarl.europa.eu/summits/copenhagen/default_en.htm)), Erişim: 28 Ocak 2011.

Soğuk Savaş döneminde pek rastlanan bir kavram olmasa da Soğuk Savaş sonrası dönemde devletlerden öte insanların güvenliği ön plana çıkmaya başlamıştır.<sup>150</sup>

Daha çok örnekleri olsa da siyasal entegrasyonda da AB her genişleme sonrası dönemin dinamikleri de göz önünde bulundurularak kriterlerini zorlaştırmıştır. Her ne kadar ekonomik ve siyasal anlamda entegrasyon sürecinde kriterlerin zorlaştırılmasından bahsedilse de, ekonomik ve siyasal anlamda belirtilen kriterlere uymayan bir çok üye ülkeden de bahsedilebilmektedir. Ancak kriterlere uymayan ülkeler, Avrupa Komisyonu tarafından yükümlülüklerini yerine getirmeye üyelik içerisinde de çağırılmaya devam etmektedirler.<sup>151</sup> Nitekim üye ülkeler ekonomik ve siyasi kriterleri tam olarak yerine getiremese de üyelikleri devam etmekte ve süreç içerisinde kriterlere uymaya çalışmaktadırlar.

#### **4. 3. Türkiye Üyeliği İçin Ekonomik ve Siyasi Kriterlerin Yeterliliği**

Türkiye gümrük birliğine dahil olması sonucunda aslında AB ile ekonomik entegrasyonunu büyük ölçüde tamamlamış durumdadır. Ancak günümüzde ilerleme raporlarında da belirtildiği siyasi entegrasyon yani demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları konularında eksiklikler olduğu belirtilmektedir.<sup>152</sup> İşte bu

<sup>150</sup> Ruby Gropas, "What Role for Human Rights in the European Security Strategy?," Human Security on Foreign Policy Agendas, Changes, Concepts and Cases içinde, derl., Tobias Debiel ve Sascha Werthes, (Duisburg: Institute for Development and Peace, 2006), s. 54, (<http://inef.uni-due.de/cms/files/report80.pdf>), Erişim: 28 Ocak 2011.

<sup>151</sup> "EC acts against 12 Member States on implementation of EU rules," *EU Business*, 18 Mart 2010, (<http://www.eubusiness.com/topics/single-market/rules-implementation/>), Erişim: 28 Ocak 2011.

<sup>152</sup> Bakınız: Avrupa Komisyonu, "Türkiye 2010 yılı İlerleme Raporu, Siyasi Kriterler," Brüksel, 9 Kasım 2010, ss. 6-36.

durumda beliren bir soru şudur: Eğer Türkiye, tam demokratik, insan haklarına saygılı ve hukukun üstünlüğünü tanıyan ve bunları yerine getirebilen kurumları garantileyen bir duruma gelebilirse, AB, Türkiye'yi içselleştirebilecek midir?

Sorulan sorunun cevabını kimse bilememektedir. Nitekim sürecin sonuna gelinmediği için böyle bir öngöründen bahsetmek çok da sağlıklı bir analiz ortaya çıkarmayacaktır. Ancak bir nüans belirtilmelidir ki AB-Türkiye müzakere süreci için önem taşımaktadır. AB'nin ekonomik ve siyasi kriterlerinden ziyade sosyal kriterleri!

Günümüzde müzakere sürecinde sosyal kriterler anlamında bir başlık bulunmamaktadır. AB Antlaşmalarında sadece bir Avrupalı olma sıfatı tanımlanmıştır ki bunun da hali hazırda açıklayıcı kriterlere sahip resmi net bir tanımı henüz yapılamamıştır. Ancak görülmektedir ki günümüzde Avrupalılık üzerine akademik düzeyde çeşitli tanımlar geliştirilmektedir.<sup>153</sup> AB'ninse Avrupa vatandaşlığı üzerine vurgusu ve halk oylamaları ile vizyon arayışları bilinmektedir.<sup>154</sup> Bu anlamda AB'nin ikinci bölümde de bahsedildiği gibi hiyerarşik yapısı dikkat çekmektedir. Yani daha önce de bahsedildiği gibi rapor ve vizyon arayışları ile antlaşmalar arasındaki fark. Nitekim 1970'lerde siyasal kriterler üzerine vizyon arayışları yapılırken 1990'lardan sonra resmi düzeyde antlaşmalarla açıklayıcı siyasi kriterlere ulaşılmıştır. Bu durumda günümüzde sosyal açıdan değerlendirilen 'Avrupalılık' kavramları üzerine vizyon arayışları

<sup>153</sup> Scheuer ve Schmitt, "Dynamics in European Political Identity," ss. 552-553.

<sup>154</sup> Avrupa Komisyonu, "EU citizenship – your rights in the EU,"

([http://ec.europa.eu/justice/policies/citizenship/policies\\_citizenship\\_intro\\_en.htm](http://ec.europa.eu/justice/policies/citizenship/policies_citizenship_intro_en.htm)), Erişim: 28 Ocak 2011.

ileride açıklayıcı kriterlerle resmi boyuta taşınabilir. Günümüzde bu tanımın ileride resmi düzeyde nasıl tanımlanacağı bilinmemektedir. Ancak Avrupalılığın resmi/hukuksal düzeyde kriterlerle tanımlanması sürecin akışına bakıldığında görülebilmektedir.

Her ne kadar resmi düzeyde nasıl tanımlanabileceği henüz belli olmasa da Avrupa kimliği inşa süreci ve vizyon arayışlarında AB tarafından yayınlanan raporlara ve kurum rehberlerine bakıldığında ifadelerin yaratmaya çalıştığı anlamlarla karşılaşılmaktadır. Bu durum ise bir anlamda AB'nin sosyal boyutuna dikkat çekmektedir. “AB nasıl çalışır?” adlı kurum rehberinde AB için; “*AB, demokratik Avrupa ülkelerinden oluşan, vatandaşlarının hayatlarını iyileştirmek ve daha iyi bir dünya yaratmak için çalışan bir ailedir.*”<sup>155</sup> ifadesi yer almaktadır. Bu tanımda vurgulanan kelimeler anlamsal açıdan öne çıkmaktadır. “Demokratik Avrupa ülkeleri” tanımı siyasal açıdan (demokrasi) tanımlanmış ancak sosyal açıdan (Avrupa?) henüz tanımlanamamıştır. Diğer öne çıkan dikkat çekici kelime ise ‘aile’ kelimesidir. Bu kelime tam anlamıyla AB'nin sosyal yönüne ve ideallerine dikkat çekmektedir. Çünkü aile toplumun en küçük sosyal birimi olarak tanımlanmaktadır. Dahası aile, akrabalık ilişkilerini temsil etmektedir. Aile'nin bireyleri ise ortak paydaları olan birbirleri ile yakın ilişkilere sahip bireyler / aktörler olarak tanımlanır.<sup>156</sup>

<sup>155</sup> Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu: “Avrupa Birliği Nasıl Çalışır?, AB Kurumları İçin Rehberiniz,” s. 3, (<http://www.avrupa.info.tr/Files/File/HowEUWorks.pdf>), Erişim: 28 Ocak 2011.

<sup>156</sup> TDK Sözlük, “aile tanımları”, (<http://www.tdk.gov.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=aile>), Erişim: 28 Ocak 2011.

Ancak soy bağlamında bir birliktelikten bahsedilmediği de açıktır. Nitekim ırksal ve soydan gelen bağlarla yaratılmaya çalışılan birlikteliğin ve faşizm politikalarının sonu Avrupa’da İkinci Dünya Savaşı’nda görüldüğü gibi çok ağır bir yıkıma neden olmuştur. Zaten AB politikaları izlenildiğinde ırk ve soy gibi kavramlara atıfta bulunulduğu görülmemiştir. Aksine bu gibi atıflardan uzak durulmaya çalışılmıştır. Bu anlamda ırk ve soy anlamında bir ailesel birliktelikten bahsedilmediği açıktır.<sup>157</sup>

TDK sözlüğü aile tanımını ırksal ve soy birlikteliğinden öte “*Aynı gaye üzerinde anlaşılan ve birlikte çalışan kimselerin bütünü*”<sup>158</sup> olarak da tanımlamaktadır. Ortak amacın ise ekonomik, siyasal ve sosyal yönleri olduğu bilinmektedir.

Avrupa ‘aile’sine vurgu yalnızca terimlerle değil sembollerle de belirtilmektedir. Maastricht Antlaşması ile AB yapısı aşağıda görüldüğü şekilde aileyi bir arada tutan ev sembolü ile açıklanmıştır.

<sup>157</sup> Bakınız: Avrupa Komisyonu, “Fight against racism and xenophobia”, ([http://europa.eu/scadplus/glossary/fight\\_against\\_racism\\_xenophobia\\_en.htm](http://europa.eu/scadplus/glossary/fight_against_racism_xenophobia_en.htm)), Erişim: 28 Ocak 2011.

<sup>158</sup> TDK Sözlük, “aile tanımları, tanım: 5”, (<http://www.tdk.gov.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=aile>), Erişim: 28 Ocak 2011.





*Avrupa Birliği, antlaşmalar üzerine kurulmuştur. Bu üç 'sütun' farklı karar alma sistemleri olan farklı politika alanlarını temsil eder.*

Şekil I<sup>159</sup>

Yukarıdaki sembolde de görüldüğü üzere inşa edilmeye çalışılan Avrupa evinin temelinde antlaşmalar, evin çatısını ayakta tutan kolonlarda ise ortak politikalar yer almaktadır. Süreçten de anlaşıldığı üzere yapısal bir 'Avrupa' inşa süreci gerek tanımlamalar gerekse de semboller düzeyinde görülebilmektedir. Ancak belirtildiği gibi süreçte ekonomik ve siyasal anlamda kriterler belirtilebilirken henüz Avrupa üzerine kültürel/sosyal bir tanım resmen getirilememiştir. Her ne kadar resmen getirilememese de toplum düzeyinde kültürel ortak bir paydadan bahsedilmektedir.

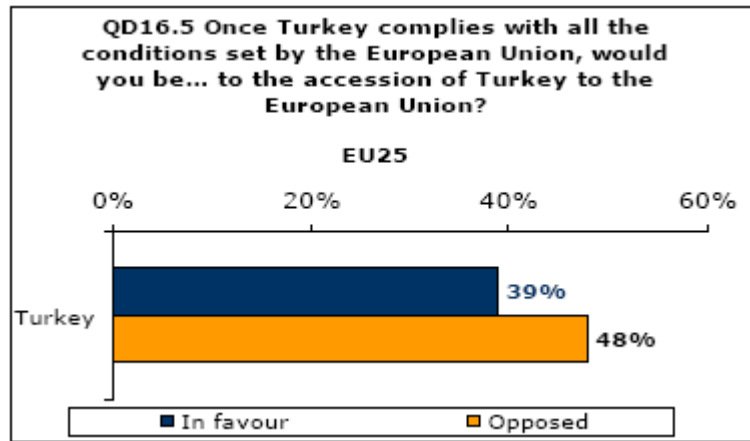
Bu ortak kültürel paydalar üzerine ise tam anlamıyla bir değer yüklemek güçtür. Avrupa ortak kültür değerlerinde nelerin rol oynadığı konusunda tartışmalar süregelen şekilde devam etmektedir. Kimilerine göre din, kimilerine

<sup>159</sup> Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu: "Avrupa Birliği Nasıl Çalışır?," s. 5.

göre tarih, kimilerine göre ise bütünsel anlamda tüm bu değerler kültürel boyutta rol oynamaktadır.<sup>160</sup>

Bu noktada inşa edilmeye çalışılan ailede tekrar Türkiye'nin konumuna dönersek, "Günümüzde zorluklarla müzakere edilen ekonomik ve siyasi kriterler Türkiye üyeliği için yeterli midir?" sorusunun cevabı aranırsa, Avrupa Komisyonu tarafından Haziran 2006'da yayınlanan "*Attitudes towards European Union Enlargement - AB Genişlemesine yönelik tutumlar*" adlı Özel EuroBarometer araştırma raporu duruma yardımcı nitelikte bilgiler sunmaktadır.<sup>161</sup>

Rapora göre Türkiye'nin, AB tarafından konulan tüm kriterlere uysa dahi AB'ye katılımına %48 gibi yüksek bir oranla karşı çıkmaktadır.



Tablo I<sup>162</sup>

<sup>160</sup> Scheuer ve Schmitt, "Dynamics in European Political Identity," ss. 553-561.

<sup>161</sup> Bakınız: Special EuroBarometer 255-EB64.2, "Attitudes towards European Union Enlargement," Haziran 2006, ([http://ec.europa.eu/public\\_opinion/archives/eb\\_special\\_260\\_240\\_en.htm](http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb_special_260_240_en.htm)), Erişim: 29 Ocak 2011.

<sup>162</sup> Age, s. 70.

Aynı rapora göre Türkiye'nin katılımı ülkeler düzeyinde incelendiğinde, AB 25'in (Romanya ve Bulgaristan üyeliği öncesi) içinden toplam 15 ülke Türkiye üyeliğine, müzakere edilen AB kriterleri yerine getirilse dahi karşı çıkmıştır.

	Turkey				
	In favour	Opposed			
EU25	39%	48%	LU	24%	69%
EU15	38%	49%	HU	44%	46%
NMS	44%	40%	MT	35%	31%
2 AC	61%	12%	NL	55%	42%
			AT	13%	81%
BE	43%	55%	PL	51%	31%
CZ	32%	61%	PT	37%	30%
DK	50%	44%	SI	53%	41%
DE	27%	69%	SK	33%	55%
EE	35%	49%	FI	42%	55%
EL	33%	67%	SE	60%	33%
ES	47%	23%	UK	42%	39%
FR	39%	54%			
IE	40%	32%	CY (TCC)	67%	15%
IT	36%	49%			
CY	26%	68%	BG	47%	26%
LV	35%	47%	RO	66%	7%
LT	33%	42%	HR	58%	28%
			TR	54%	22%

Tablo II<sup>163</sup>

Yunanistan ve Avusturya'nın Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkmalarında tarihsel anlaşmazlıkların rol oynadığı bilinmektedir. Nitekim Yunanistan'da (EL) %67, Avusturya'da (AT) ise %81 gibi oldukça yüksek oranlarla üyeliğe karşı bir tutum belirlemiştir. Bu bağlamda Türkiye üyeliğine en fazla karşı çıkan ülkeler arasında bu iki ülke baş sıralarda yerlerini almaktadır.

<sup>163</sup> Special EuroBarometer 255 "Attitudes towards...", s. 71, Kısaltmalar için bakınız: ([http://ec.europa.eu/public\\_opinion/archives/ebs/ebs\\_255\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_255_en.pdf)), s. 80, Erişim: 29 Ocak 2011.

Diğer yandan, Fransa, İtalya ve Almanya'da da Türkiye'nin katılımına karşı bir tutum belirlemektedir. Özellikle AB'nin karar alma mekanizmalarında oldukça etkili olan Fransa'da %54 oranında, Almanya'da ise %69 oranında oldukça yüksek sayılabilecek düzeyde bir isteksizlik görülmektedir.

Dolayısıyla sadece ekonomik ve siyasi kriterlerin süreçte yeterli olmadığı bunlardan ziyade sosyal/kültürel konuların da 'aile'ye kabul edilme de etkili olduğu görülmektedir. Justin Vaisse Türkiye'nin üyeliği için yeterince gelişmiş ekonomi ve demokrasinin yanında ülkenin ne kadar Müslüman olduğu sorusunun da var olduğunu belirtmektedir ki<sup>164</sup> kültürel boyutta değerlendirilebilecek din konusunun da üyelik sürecindeki boyutu görülmektedir.

Belirtilen bu isteksizliğin Türkiye üyeliği için farklı bir öneme daha sahip olduğunu görmek gerekmektedir. Çünkü yine daha önce karşılaşılmadığı, sürecin sonunda katılım için, Türkiye'ye özgü uygulanması düşünülen olası halk oylaması üyelik önünde diğer bir basamak olarak yer almaktadır. Belirtilen anketlerin sonuçları bu anlamda önemlidir.

Türkiye ile müzakerelerde ekonomik ve siyasal kriterler de dahi bu derece zorluklar yaşanması değişmesi çok daha zorlu sosyal/kültürel yapıda müzakere sürecinin nasıl ilerleyebileceği noktasında ayrıca bir tartışmayı beraberinde getirmektedir. Tarihsel anlaşmazlıklar her ne kadar güç olsa da bir şekilde çözüme

---

<sup>164</sup> Justin Vaisse, "Slamming the Sublime Porte? Challenges in French-Turkish Relations from Chirac to Sarkozy," *Center on the US and Europe-The Brookings Institution*, 28 Ocak 2008, s. 5, ([http://www.brookings.edu/papers/2008/0128\\_turkey\\_vaisse.aspx](http://www.brookings.edu/papers/2008/0128_turkey_vaisse.aspx)), Erişim: 29 Ocak 2011.

ulaşabilirken, din gibi insanların çoğunluğunun hassas ve duygusal olduğu konularda nasıl bir orta yol bulunacağı tartışma konusudur.

Her ne kadar AB, laik bir yapılanma olsa da, Avrupa Parlamentosu'nda muhafazakar Hıristiyan Demokratların temsil oranları ve oy oranları görüldüğünde (265 koltukla temsil oranı en yüksek siyasal grup<sup>165</sup>) din konusunun çok da yadsınamayacak bir konu olduğu görülmektedir. Diğer taraftan aynı durum Türkiye için de geçerlidir. Nitekim Türkiye'de her ne kadar laik bir ülke olsa da toplumunun çoğunluğu muhafazakar bir çizgide yaşamaktadır. Toplum düzeyinde ise çoğunlukla İslam kültürü vazgeçilemez bir unsur yansıtmaktadır. Aynı şekilde Türkiye'de muhafazakar partilerin oy oranları görüldüğünde din konusunun Türkiye için de yadsınamaz olduğu görülmektedir.<sup>166</sup> Dolayısıyla toplumların hassas olduğu bu konular üzerine ileride nasıl bir sürecin yürütüleceği merak konusudur.

Sosyal/kültürel açıdan bakıldığında ilişkilerde daha da çıkmaza gidildiği görülmektedir. Nitekim sosyal ve kültürel açılardan bir dışlama ve ötekileştirme sürecinin yaşandığı görülmektedir. Avrupa'nın İslam'ı ne derece içselleştirebileceğini zaman gösterecektir. Her ne kadar ekonomik, siyasal ve tarihsel anlaşmazlıkların çözümü mümkün gözükebilse de, sosyal ve kültürel konularda dinsel farklılıklar gibi hassas değerlerin de varlığı görülmektedir.

<sup>165</sup> Avrupa Parlamentosu, "Political Group, No. of seats,"

([http://europa.eu/institutions/inst/parliament/index\\_en.htm](http://europa.eu/institutions/inst/parliament/index_en.htm)), Erişim: 29 Ocak 2011.

<sup>166</sup> Hakan Yılmaz, "Conservatism in Turkey," *Turkish Policy Quarterly*, 7, 1, (2008), ss. 57-63, ss. 59-60.

Üçüncü bölümde de belirtildiği gibi aslında sorun kim kime ne kadar hazır ya da değildir? AB mi Türkiye'yi sindirebilmeye ve içselleştirmeye hazırlanmaktadır? Yoksa Türkiye mi içe dahil olabilmek için her türlü değerler bütününden vazgeçmeye ve bütünsel bir değişimle AB'ye hazırlanmaktadır? Ya da bu ikisi arasında bir orta yol bulunabileceği midir? Bu sorulara en sağlıklı cevabı ancak zamanın gösterebileceği görülmektedir.

## BÖLÜM V: DEĞERLENDİRME, BULGULAR VE SONUÇ

Dördüncü bölümde de bahsedildiği gibi AB-Türkiye arasındaki bu pek de samimiyete dayanmayan ‘aşk’ın nasıl biteceği henüz bilinmemektedir. Literatürde ve siyasi koridorlarda çeşitli senaryolar ve birçok ilişki modelleri geliştirilse de, gelecekte nasıl bir birliktelik oluşacağı ya da oluşamayacağını ancak zaman gösterecektir.

Ancak gerçekte inceleyebildiğimiz Türkiye-AB ilişkilerinin ilk başladığı yıllardan beri zorlu bir zeminde yer aldığıdır. İlişkilerin dönemlere göre “donmuş” ya da “altın yıllar” olarak atfedilmesi ise üçüncü bölümde de anlatılmaya çalışıldığı üzere anlaşma ya da raporlarda kelime oyunlarından başka bir şeyi ifade etmemektedir. Diğer bir deyişle ilişkiler AB’nin Türkiye’ye hazır olmadığı dönemlerde ‘meşru’ dayanaklarla dondurulmuş, sonrasında hazmetme kapasitesi doğrultusunda tekrar iyileştirilmeye çalışılmıştır.<sup>167</sup> Diğer yandan tersi durum Türkiye için de geçerlilik kazanmıştır. AB gibi aynı şekilde Türkiye de gerek siyasi gerekse de ekonomik reformlara hazır olmadığı dönemlerde reformları yavaşlatmış, sonrasında tekrar hızlandırma çabalarına yön vermiştir.<sup>168</sup>

İlişkiler aslında 50 yıldan beri bir anlamda her iki taraf için de “adım at, bekle ve ertele” politikaları çerçevesinde ilerlemiştir. AB’nin Türkiye’yi belirtilen aile

<sup>167</sup> Harun Arıkan, *Turkey and the EU: an awkward candidate for EU membership?*, (England: Ashgate Publication, 2006), s. 156.

<sup>168</sup> Ali Aybey, “Turkey and the European Union Relations: A Historical Assesment,” *Ankara Avrupa Çalışmalar Dergisi*, 4, 1, (2004), ss. 19-38, s. 38.

oluşumuna kabulünün isteksizliği<sup>169</sup> aslında başından beri yer almaktadır. Ancak her iki taraf da bu durumu görmesine rağmen, ilişkilere temkinli yaklaşarak yavaş adımlarla ilerlemiş ve genellikle sonrasında erteletme politikalarını uygulamıştır. Dahası her dönemde bir hazır ol(a)mamaktan bahsedilmiştir ki; bu da her seferinde bir çelişki yaratılmasında etkili olmuştur. Nitekim nasıl hazır olunacağı da net tanımlamaları ile henüz söylenememiştir. Geçmişte fakir devlet olduğu için hazır olunamamış, günümüzde tam demokratik olunamadığı için hazır olunamamıştır. Gelecekte ise büyük olasılıkla laik ama Müslüman çoğunluğa sahip bir ülke olduğu için hazır olunamayacaktır. Bu durumda hazır olma kriterleri olarak Müslüman nüfusun dağıtılması veya azaltılması gündeme gelecek midir? merak konusudur. Dördüncü bölümde de görüldüğü gibi belirtilen ekonomik ve siyasi reform süreçlerinin hepsi gerçekleştirilse dahi sosyal ve kültürel faktörler yine de Türkiye'nin önüne çıkmaktadır.

Erteleme politikaları ise bir anlamda siyasilerin dönemi kurtarma çabaları olarak da nitelendirilebilir. İlişkilerin ekonomik ve siyasal kriterlerden öte sosyal boyutları ve aile inşası göz önüne alındığında oldukça hassas din gibi kültürel konulardaki farklılıklar bir anlamda siyasileri bekle-gör politikalarına yöneltmektedir.<sup>170</sup> Kültürel farklılıkların nasıl aşılabileceğini ya da bu noktada nasıl bir orta yol bulunabileceğini ve böylesine zorlu bir yükün altına nasıl

<sup>169</sup> Daha detaylı bilgi için bakınız: Paul J. J. Welfens, "Just Say No, Regarding Turkey's bid for EU membership, think "neighbor" instead of "family"," *The Magazine of International Economic Policy*, (2004), ss. 72-75, (<http://www.international-economy.com/Fall2004archive.htm>), Erişim: 29 Ocak 2011.

<sup>170</sup> Marcus Schadlich, "Germany Needs to Abandon the Wait and See Attitude with Turkey," 18 Aralık 2009, (<http://www.usak.org.tr/EN/makale.asp?id=1222>), Erişim: 29 Ocak 2011.



girilebileceğini aslında taraflar da ya tam olarak bilememekte ya da bilmeyi göze alamamaktadırlar.

Görülmektedir ki; 50 yılı aşkın zorlu süreç zorlana zorlana itilse de sürekli ertelenerek bir noktaya getirilmiştir. Ancak sürecin sonuna gelindiğini söylemek çok gerçekçi gözükmemektedir. Aslında asıl zorlu süreç yeni başlamaktadır. Kültürel boyutta ilişkilerin hangi zeminde, nasıl yürütülebileceği daha öncekilerine oranla çok daha zorlu bir yol olarak görülmektedir. Sürecin işleyişi ise ne kadar ertelense de sonucunda bu konulara elbette gelineceğini göstermektedir. Her ne kadar bu zorlu süreçten bir anlamda kaçılrsa da, sonucunda ya pes edilecek ya da farklı ilişki modelleri geliştirilmeye devam edilecektir.

Bu anlamda sorulması gereken bir soru belirmektir ki aslında bu sorunun cevabı gerçekten bulunabilse ilişkiler çok daha rahat bir ortamda ilerleyebilecektir. Dolayısıyla aslında cevabı bulunması gereken soru Türkiye’li ya da Türkiye’siz bir AB’nin ya da AB’li ya da AB’siz bir Türkiye’nin nasıl olabileceği sorusudur?

Bu sorulara atfen verilen cevaplarda oldukça farklı senaryolar çizilebilmektedir. Türkiye’siz bir AB’nin ‘Hıristiyan Kulübü’ olacağı görüşleri<sup>171</sup> bir yana Müslüman çoğunluğa sahip Türkiyeli bir AB’nin sosyal yapısının

<sup>171</sup> “Without Turkey, EU Is Christian Club: Turkish Prime Minister,” *Turkish Weekly dergisi*, 15 Mayıs 2009, (<http://www.turkishweekly.net/news/76920/-without-turkey-eu-is-christian-club-turkish-prime-minister-.html>), Erişim: 30 Ocak 2011.

bozulacağını düşünenler de bulunmaktadır.<sup>172</sup> Diğer yandan, AB'siz bir Türkiye'nin her ne kadar kendisi kabul etmese de eksen ve ideolojisinin sapacağı görüşleri<sup>173</sup> bir yana AB'li bir Türkiye'nin daha gelişmiş bir ülke olacağını düşünenler de bulunmaktadır.<sup>174</sup>

İlk olarak Türkiye'siz bir AB'nin olası modeli çizilmeye çalışılırsa her senaryoda yaşandığı gibi avantajlar ve dezavantajlar birbiri ardına sıralanabilmektedir. Öncelikle eğer Türkiye AB'ye kabul edilmezse bu durum AB'nin Hıristiyan Kulübü olduğunu gösterir mi sorusu belirlemektedir. Aslında sorunun yanıtını evet ya da hayır gibi net cevaplarla yanıtlamak güçtür. Durum siyah-beyaz gibi ayrılabilir net bir niteliğe sahip değildir. Dolayısıyla sorunun yanıtı hem evet'e hem de hayır'a yakın sonuçlar vermektedir. Evet tarafından yaklaşırsa, olası böyle bir durumda, nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan Türkiye'nin, içselleştirilememesi farklılıkların boyutunu ortaya çıkarabilecektir. Diğer bir deyişle, farklılıkların sınırsız düzeyde hoşgörülemediği ortaya çıkacaktır. Bu anlamda her ne kadar farklılıklarda birleşmeye ("*Unity in Diversity*") çalışan bir AB'den bahsedilmeye çalışılsa da, bunun sınırsız boyutlarda bir farklılık olmadığı görülebilir.

---

<sup>172</sup> Paul, "Just Say No...", s. 73.

<sup>173</sup> Sevil Küçükkoşum, "Italian envoy warns of shift in Turkey's axis," *Hürriyet Daily News & Economic Review*, 9 Haziran 2010, (<http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=eu-can-lose-turkey-if-full-membership-prospect-not-given-italian-envoy-2010-06-09>), Erişim: 30 Ocak 2011.

<sup>174</sup> Jack Straw, "Powerful reasons why Turkey should join the EU," *Profesional Insight*, (<http://pro-insight.com/display.php?fid=issue5&p=js&t=p>), Erişim: 30 Ocak 2011.

Dolayısıyla burada ikinci bölümde bahsedilen Helena Sjursen'in analiz ettiği Habermas'ın Etik-Politik yaklaşımının haklılığı ortaya çıkacaktır. “Biz”i oluşturan grubun tarihsel ve kültürel bir yönünün olduğu, farklılıkların ise “Biz”i oluşturan grupların arasında olduğu görülebilecektir. Biz'in dışında tanımlanan ‘öteki’nin de her türlü farklılığının hoşgörülemediği ortaya çıkacaktır. Bu noktada süreçte rolüne değinilen Hıristiyan Demokratların da Etik-Politik sürecin bir parçası olduğu görülebilmektedir. Bu anlamda birinci bölümde AB'nin kuruluşunda önemli rol oynayan Jean Monnet ve bu çalışma da adlarından bahsedilmeyen Robert Schuman, Alcide de Gasperi ve Konrad Adenauer'un da Hıristiyan Demokrat Grubun kurucuları olmaları<sup>175</sup> süreci anlamlandırabilme adına manidardır.

Hayır tarafından yaklaşırsa, Türkiye'siz bir AB'nin tam anlamıyla bir Hıristiyan Kulübü'ne dönüşeceğini söylemek de zordur. AB'nin laik düzeni bilinmekte ve siyasal yapısının Türkiye'nin üyeliği ile değişeceği pek de gerçekçi görünmemektedir. Bu noktada bu yaklaşımı destekleyen diğer bir argüman Balkan ülkelerinin gelecekte AB'ye üye olma olasılıklarıdır. Nitekim nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan Arnavutluk, Kosova ve Bosna-Hersek'in üyelikleri ile birlikte AB'nin aslında bir Hıristiyan Kulübü olmadığı imajı rahatlıkla verilebilir. Ancak burada bir farkı da belirtmek gerekir ki belirtilen üç ülkenin ekonomik, siyasal ve kültürel etkililikleri ile Türkiye'nin etkililiği arasında büyük farklar bulunmaktadır. Birincisi Türkiye bu ülkelerin nüfus toplamından daha fazla nüfusa sahiptir. Sadece nüfus çokluğunun sayısal etkisi ile değil, bunun

<sup>175</sup> “A Union of Values,” Hıristiyan Demokratlar 14. Kongre Bildirgesi, Berlin, 13 Ocak 2001, s. 2

beraberinde gelebilecek siyasal ve kültürel etki de Türkiye’de bu ülkelere oranla çok daha yüksektir. İkincisi ise Türkiye’nin tarihsel birikimin de katkısıyla yakın coğrafyasına ekonomik ve kültürel nüfuz etme çabaları bu ülkelere oranla Türkiye’yi farklılaştırmaktadır.<sup>176</sup> Diğer bir deyişle, bu üç ülke veya tümüyle Balkan ülkelerinin AB tarafından içselleştirilebilmesi tarihsel, kültürel ve demografik yapıları göz önünde bulundurulursa Türkiye’ye oranla çok daha kolay görünmektedir. Türkiye ise bu noktada gerek tarihsel gerekse de kültürel yapısı ile AB tarafından kolay hazmedilebilir bir ülke olarak görünmemektedir.

Ardından Türkiye’li bir AB’nin olası modelini incelemek gerekirse burada da artı ve eksi yönler birbirleri ardına sıralanabilmektedir. Öncelikle Müslüman çoğunluğun AB’nin sosyal yapısını bozacağı endişeleri yer almaktadır ki aslında burada AB, hoşgörü ve farklılıklara saygı sınavından geçmektedir. Hoşgörü ve her türlü farklılıklara saygı sloganlarıyla var olmaya çalışan AB, konu İslam ve Müslümanlar olduğunda kültürel farklılıkların sınırlarından bahsedebilmektedir. Diğer yandan, Avrupa’da yaşayan birçok Müslüman ise ayrımcılık ve hoşgörüsüzlükle karşılaşmaktadır.<sup>177</sup>

Türkiye üyeliğe kabul edilmese dahi küreselleşen dünyada Türkiye’li ya da Türkiye’siz AB; Müslüman toplumlarla yaşamaya, Müslüman toplumlar da Hıristiyan ya da diğer toplumlarla birlikte yaşamaya mecburdur. AB ülkelerinde

<sup>176</sup> Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik-Türkiye’nin Uluslararası Konumu*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2010), ss. 122-123.

<sup>177</sup> “Anti-Muslim bias 'spreads' in EU,” *BBC*, 7 Mart 2005, (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4325225.stm>), Erişim: 30 Ocak 2011.

toplam nüfusun 38 milyon ile %5'i<sup>178</sup> gibi oldukça küçük<sup>179</sup> sayılabilecek kısmını oluşturan Müslümanların kabul edilmesinde dahi zorluklar, ayrımcılık ve hoşgörüsüzlükler yaşanırken 75 milyonluk nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan Türkiye'nin nasıl içselleştirilebileceği AB'nin önünde ciddi bir problem olarak durmaktadır. Ayrıca Türkiye üye olduğunda 75 milyonun bir anda AB'ye göç edip, oradaki sosyal yapıyı etkileyeceği endişeleri de çok gerçekçi görünmemektedir.<sup>180</sup> Aslında AB istese de istemese de, farkında olsa da olmasa da Müslümanlar, AB'nin vazgeçemeyeceği, yadsınamaz bir gerçeğidir.

Ancak diğer yandan, farklılıkların artmasıyla zaten var olan entegrasyon ve ortak çıkar alanlarının daralması sonucunda AB'de siyasal anlamda sorunların ve mücadelelerin artacağı da kesindir. Kurumsal işleyiş, temsiliyet ve karar alma mekanizmalarındaki zorluklar Türkiye gibi hazmedilmesi güç bir ülkenin dahil olmasıyla daha da zorlaşacaktır. Zaten oldukça heterojen olan yapının Türkiye'nin katılımıyla daha da karışacağı endişeleri ve bunun Birliğe negatif etkileri de yadsınamaz durumdadır.<sup>181</sup> Böylesine bir durumun ise hem Türkiye hem de AB'ye olası zararları görülebilmektedir.

---

<sup>178</sup> "Mapping the Global Muslim Population-A Report on the Size and Distribution of the World's Muslim Population," *The Pew Forum on Religion & Public Life*, Pew Research Center, (2009), s. 21.

<sup>179</sup> İstatistiki açıdan rakam küçüktür. Ancak belirtmek gerekir ki bu rakam bazı AB ülkelerinin toplam nüfusundan fazladır. Ayrıca rakamın Avrupa genelinde homojen dağılımından bahsedilemediği için ülkelere göre yoğunluk oranların etkililiği farklıdır.

<sup>180</sup> Bu konu ile ilgili tahmini göç rakamları için bakınız: Düzgit, "AB'nin Türkiye...", ss. 11-12.

<sup>181</sup> Katinka Barysch, "What Europeans Think About Turkey and Why," *Centre For European Reform Essays*, (2007), s. 6, ([http://www.cer.org.uk/enlargement\\_new/publications\\_enlargement.html](http://www.cer.org.uk/enlargement_new/publications_enlargement.html)), Erişim: 30 Ocak 2011.

Türkiye’li ya da Türkiye’siz AB’nin nasıl bir yol haritası çizilebileceğini yukarıdaki durumlar neticesinde zaman gösterecektir. Ancak görülmesi gereken diğer bir konu; aslında her iki durumda da felaket senaryolarının çizilmesine gerek olmayışıdır. Olası Türkiye üyeliğiyle her ne kadar zorluklarla karşılaşabileceksen de, bu durum AB’nin dayanıklılık testini gösterecektir. Türkiye’nin üyeliğe kabul edilmemesi durumunda her ne kadar duygusal tepkiler belirecekse de, sonuçta sonrasında komşuluk nedeniyle ilişkiler zaten tekrar iyileştirilmeye çalışılacaktır. Aynı durumlar AB’li ya da AB’siz Türkiye modeli içinde geçerlidir.

Öncelikle AB’siz bir Türkiye’nin olası modeli incelendiğinde; eksen kayması ve ideolojik sapmalardan bahsedilmektedir ki aslında burada AB’nin büyük bir etkisi zaten yoktur. Çünkü Türkiye kendi batılaşmasını aslında bir anlamda kendisi yaratmıştır. AB ise sonrasında bunun tamamlayıcı ayağı olarak görülmüştür. Hatta üçüncü bölümde de belirtilmeye çalışıldığı üzere bazı zamanlarda Türkiye’de tanımlanan Batılı ideoloji, Batının kendisi ile çelişmeye başlamıştır. Dolayısıyla eksen kayması ve ideolojik politikalar aslında AB üyeliğiyle ilgili değil, Türkiye’deki kimlik sorunları ve bunalımları ile doğrudan alakalıdır. Yani Davutoğlu’nun bahsettiği stratejik zihniyetin radikal kırılmasının yarattığı bunalımların bir etkisidir. Diğer bir deyişle, Çiller’in “ya gireceğiz, ya gireceğiz” inadının ardından küsen bir devlet görünümünün bir etkisidir.<sup>182</sup>

---

<sup>182</sup> Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 505.

Diğer yandan ideolojik saplantılarla oldukça geniş yelpazede yer alan komşu ülkelerle işbirliğine gidilmemesi ve uzun yıllar yürütülen bölgeyi görmemezlik politikası Türkiye'ye yarardan çok zarar getirmiştir. Dolayısıyla eksen kaymasından ziyade eksen genişlemesi Türkiye'nin yararına gelişen bir durumdur.<sup>183</sup> Diğer yandan devam eden süreçte zaten üyelik olsa da olmasa da her iki taraf da komşuluk ilişkileri itibariyle zaten devam eden süreçte birbirlerine bağımlı kalacaklardır. Dolayısıyla AB'siz bir Türkiye'nin tek taraflı farklı bir eksene dönüşü zor görünmektedir. Ancak sürekli bir eksen etrafında ısrarcı tutumu da diğer potansiyel işbirliklerini engelleyebilmektedir.

Diğer yandan, Türkiye'de kimilerince çağdaşlaşma projesi olarak görülen AB'nin Türkiye'yi kabul etmemesi Türkiye'nin çağdaşlaşması önünde bir engel yaratmamaktadır. Zaten AB süreci otomatik olarak Türkiye'yi çağdaşlaştırmamaktadır. Eğer Türkiye çağdaşlaşmaya devam etmek istiyorsa bunun yolunun sadece AB'den geçtiğini söylemek çok yüzeysel kalmaktadır. Dolayısıyla AB'siz bir Türkiye'nin çağdaşlaşamayacağını söylemek de dar bir tanıma uymaktadır. Çağdaşlaşma ise zaten göreceli bir kavram olmakla birlikte çağdaşlaşmayı sadece Batı'da aramak tek bir bakış açısıyla dar görüşlülüğü göstermektedir. Bu anlamda Doğu kültürüne de yönelmek farklı bakış açılarının gelişmesinde daha geniş ölçekli bir çağdaşlaşmayı da doğurabilir.

---

<sup>183</sup> Cüneyt Güner, "Dış Politikada Eksen Kayması, Eksen Genişlemesi ve Yeni Bir Eksenin Oluşumu," 1 Temmuz 2010, (<http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1553>), Erişim: 31 Ocak 2011.

Son olarak olası AB’li bir Türkiye modeli incelenirse burada da yine farklı bakış açıları görülebilmektedir. Öncelikle her ne kadar farklı olsalar da bir arada barış içerisinde yaşayabilen toplumlar gerçek medeniyeti temsil etmektedirler. Farklılıklara saygı ve hoşgörü toplumların ne derece gelişmiş olduklarını gösteren örnek değerler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda zaten geniş farklılık yelpazesine sahip Türkiye’nin aynı şekilde farklılıkları bünyesinde barından AB ile birlikte olması çok daha geniş bir kültürü yansıtabilir. Bu anlamda çok kültürlülük manevi zenginlik olarak görülebilir. Ancak çok kültürlü toplumlarda farklılıklarının tehdit olarak algılatılmasının ne denli yıkımlara sahne olduğunu da tarih göstermektedir.

Diğer yandan, ekonomik ve bölgesel kalkınma, işbirliği ve siyasal istikrar AB ile birlikte Türkiye’de daha da gelişebilir. Ancak bunun da aslında üyelikle pek bir ilgisi bulunmamaktadır. Nitekim geliştirilen yakın işbirliği ile ekonomik ve siyasal istikrarın da önü açılabilir. Bu anlamda aslında asıl rol Türkiye’ye düşmektedir. Bu argüman aslında bir anlamda Merkel’in İmtiyazlı Ortaklık önerisine benzer bir yaklaşım sergilese de bu öneriden farklılaşabilmektedir. Çünkü Merkel’in ortaya attığı öneride tek taraflı bir kazanç öne çıkmaktadır. Bu noktada Türkiye amaçtan öte araç olarak kullanılmaktadır. Merkel’in bu politikası ise Habermas’ın İletişimsel Eylem kuramına uymaktadır. Nitekim Merkel dil, iletişim ve ikna kabileyetlerini kullanmaya çalışarak amacını meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Bu anlamda Türkiye’yi amacına ulaşabilmek için araç olarak kullanılmaktadır. Türkiye’ye artan bir şekilde köprü, aracı rollerinin biçilmesi de bu kalıba uymaktadır.



Türkiye’li ya da Türkiye’siz AB’de görüldüğü gibi AB’li ya da AB’siz Türkiye’de de felaket senaryolarının çizilmesi çok da gerçekçi görülmemektedir. Nitekim Türkiye’de de AB’de de her iki durumda da sonuç ne olursa olsun yeni politikalar ve yeni arayışlar devam edebilecektir.

Türkiye-AB ilişkileri ve Türkiye’nin AB’ye üyeliği günümüzde sadece tarafların gündeminde değil, aynı zamanda bölge ülkelerinin ve uluslararası siyasetin de öncelikli gündem maddeleri arasındadır. Günümüzde uluslararası siyasette en çok tartışılan konular arasında Türkiye’nin AB üyeliği ön sıralarda yer almaktadır. Dolayısıyla Türkiye-AB ilişkilerinin düzeyi ve geleceği sadece taraflar düzeyinde değil, aynı zamanda bölgeselden öte küresel düzeyde ilgi uyandırmaktadır.

Konunun küresel düzeydeki önemine atfen bu çalışma, süreçte öncelikle AB ve AB’nin yapısal dinamiklerini incelemiş ve birliğin temellerini, yapı taşlarını ve felsefesini ortaya koymaya çalışmıştır. İnşa edilmeye çalışılan örgütlenmede hangi etmenlerin öne çıktığı, hangi aşamalardan geçilerek sürecin geliştirildiği ve sürece etki eden etmenler irdelenmiştir.

Sonrasında AB’nin genişleyen ve derinleşen yapısına yer verilmiş ve geliştirilen stratejiler, uygulamalar incelenmeye çalışılmıştır. Birliğin genişleyen yüzü kuramlar, yaklaşımlar ve karşılaştırmalı açılardan değerlendirilmiştir.

Süreçte izlenen stratejilere değinilmiş, uygulamalar bazı üye ülkelerle karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir.

Bu analizin ardından belirtmeye çalışılan yapıda Türkiye faktörü üzerine odaklanılmıştır. Öncelikle Türkiye ile resmi ilişkiler anlaşmalar, protokoller ve Zirve Sonuç Bildirgeleri açılarından incelenmiş ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Anlaşmalarda ve Zirve Sonuç Raporlarında Türkiye ile ilgili resmi metinlerdeki kelimeler ve cümleler anlamlandırılmaya ve yorumlanmaya çalışılmış, aynı uygulamalardan geçmiş diğer bazı üye ülkelerle Türkiye karşılaştırılmıştır. AB tarafından çizilen Türkiye tablosunun Türkiye’de dönemlere göre nasıl yankı bulduğu irdelenmiş, izlenen politikalarda siyasal partilerin rolüne yer verilmiştir. Türkiye’nin süreçteki zorlukları, tepkileri ve alternatif yol arayışları incelenmeye çalışılmıştır. Dönemlere göre farklı etmenlerle değişmiş gibi gösterilen ancak aslında özünde değişmeyen ilişkilerin yapısı irdelenmiş, değişim etmenlerinin yapısal süreçteki etkileri incelenmiştir.

Sonlara yaklaşırken nedenler üzerine yoğunlaşmaya çalışılmıştır. AB’nin Türkiye isteksizliğinin altında yatan etmenler irdelenmeye çalışılmış, bu noktada ekonomik ve siyasi resmi kriterlerden ziyade henüz gayri resmi aşamada bulunan sosyal/kültürel nedenler incelenmiştir. Resmi sürecin sonuna gelinebilirse Türkiye için öngörülen halk oylamasının önemine atfen, Avrupa toplumunun Türkiye algılamasında ön plana çıkan etmenlere kısaca değinilmiştir. Avrupa aile inşasında Türkiye’nin konumu ve içselleştirilememesi sosyal/kültürel etmenlere dayandırılarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Sonlarda ise ilişkilerde bulguların değerlendirilmesine ve çizilen ilişki modelleri senaryolarının incelenmesi ve yorumlanmasına yer verilmiştir. Olası durumlardaki öngörülen senaryoların ve resmi ifadelerin tutarlılıkları, geçerlilik payları yorumlanmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak bu tez çalışması inşa edilmeye çalışılan Avrupa ailesinde farklı ve özel bir statüde konumlandırılan Türkiye'nin konumuna dikkat çekmeye çalışmıştır. Çalışma da farklılıkta birleşmeye çalışılan AB'nin Türkiye ile birleşmemesinin nedenleri anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Türkiye'ye farklılıkta birleşilemeyecek kadar farklı yaklaşıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

## KAYNAKÇA

AB Komisyonu, (1989), *Türkiye'nin Topluluğa Tam Üyelik Başvurusu Konusunda Komisyon'un Görüşü*, Brüksel, 18 Aralık.

AB Organları, ([http://europa.eu/institutions/index\\_en.htm](http://europa.eu/institutions/index_en.htm)), Erişim: 15 Aralık 2010.

ABGS, "Katılım Müzakereleri,"

(<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=44466&l=1>), Erişim: 25 Ocak 2011.

ABGS, (2005), "Türkiye için Müzakere Çerçeve belgesi ve ilgili diğer belgeler,"

([http://www.abgs.gov.tr/files/AB\\_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercevesi/Muzakere\\_Cercevesi\\_2005.pdf](http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercevesi/Muzakere_Cercevesi_2005.pdf)), Erişim: 25 Ocak 2011.

ABGS, "Katılım Müzakereleri Tarama Süreci," (<http://www.abgs.gov.tr/tarama/>),

Erişim: 26 Ocak 2011

ABGS, "Müzakere Sürecine ilişkin Sıkça Sorulan Sorular: Katılım müzakereleri süreci hangi aşamaları kapsar?,"

(<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=44460&l=1>), Erişim: 27 Ocak 2011.

AET-Türkiye Ortaklık Anlaşması, “1963-Ankara Anlaşması, madde 28”,  
([http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab\\_ankara.html](http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_ankara.html)), Erişim: 29 Aralık  
2010.

Acun, Fatma, (1999), “Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne: Değişme ve  
Süreklilik,” *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Osmanlı  
Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı, ss. 155-167.

Akçay, Belgin, (2008), “Avrupa Birliği'nin Ekonomik Kriterleri ve Türkiye,”  
*Maliye Dergisi*, 155, ss.11-38.

Akşit, Sait v. d., (2009), *Turkey Watch EU Member States' perception on  
Turkey's Accession to the EU*, (Ankara: Zeplin İletişim),  
([http://sinan.ces.metu.edu.tr/dosya/turkey\\_watch\\_en.pdf](http://sinan.ces.metu.edu.tr/dosya/turkey_watch_en.pdf)), Erişim: 22  
Ocak 2011.

Alasdair, Blair, (2005), *The European Union Since 1945*, (Great Britain: Pearson  
Education).

Antonucci, Daniele ve Manzocchi, Stefano, (2006), “Does Turkey have a special  
trade relation with the EU? A gravity model approach,” *Economic  
Systems*, 30, 2, ss. 157-169.

Arıkan, Harun, (2006), *Turkey and the EU: an awkward candidate for EU  
membership?*, (England: Ashgate Publication).

Aspinwall, Mark, (2009), "NAFTA-ization: Regionalization and Domestic Political Adjustment in the North American Economic Area," *Journal of Common Market Studies*, 47, 1, ss. 1-24.

Atina Antlaşması, "Agreement establishing an association between the European Economic Community and Greece," 9 Haziran 1961, (<http://www.ena.lu/>), Erişim: 30 Aralık 2010.

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS), "Gümrük Birliği, Genel Bilgi ve Dökümanlar," <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=278&l=1>), Erişim: 22 Ocak 2011.

Avrupa Birliği Konseyi, (1993), "Kopenhag Zirvesi Sonuç Raporu," Kopenhag, 21-22 Haziran, ([http://www.europarl.europa.eu/summits/copenhagen/default\\_en.htm](http://www.europarl.europa.eu/summits/copenhagen/default_en.htm)), Erişim: 28 Ocak 2011.

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, (2005), "Avrupa Birliği Nasıl Çalışır? AB kurumları için rehberiniz," (<http://www.avrupa.info.tr/Files/File/HowEUWorks.pdf>), Erişim: 10 Aralık 2010.

Avrupa Komisyonu, "EU citizenship – your rights in the EU," ([http://ec.europa.eu/justice/policies/citizenship/policies\\_citizenship\\_intro\\_en.htm](http://ec.europa.eu/justice/policies/citizenship/policies_citizenship_intro_en.htm)), Erişim: 28 Ocak 2011.

Avrupa Komisyonu, “Türkiye 2010 yılı İlerleme Raporu, Siyasi Kriterler,”  
Brüksel, 9 Kasım 2010.

Avrupa Komisyonu, “Fight against racism and xenophobia,”  
([http://europa.eu/scadplus/glossary/fight\\_against\\_racism\\_xenophobia\\_en.htm](http://europa.eu/scadplus/glossary/fight_against_racism_xenophobia_en.htm)), Erişim: 28 Ocak 2011.

Avrupa Parlamentosu, “Political Group, No. of seats,”  
([http://europa.eu/institutions/inst/parliament/index\\_en.htm](http://europa.eu/institutions/inst/parliament/index_en.htm)), Erişim: 29 Ocak 2011.

Avrupa Tek Senedi,  
([http://ec.europa.eu/economy\\_finance/emu\\_history/documents/treaties/signleuropeanact.pdf](http://ec.europa.eu/economy_finance/emu_history/documents/treaties/signleuropeanact.pdf)), Erişim: 20 Ocak 2011.

Aybey, Ali, (2004), “Turkey and the European Union Relations: A Historical Assesment,” *Ankara Avrupa Çalışmalar Dergisi*, 4, 1, ss. 19-38.

Bac, Meltem Müftüler, (2000), “Through the Looking Glass: Turkey in Europe,”  
*Turkish Studies*, 1, 1, ss. 21-35.

Banque de France, (2006), “Situation of EU Countries Upon Joining the Euro Area,” *Europe-Main EU coordination mechanisms*,  
([http://www.banque-france.fr/gb/eurosys/telechar/europe/04\\_407\\_application\\_criteres\\_convergence.pdf](http://www.banque-france.fr/gb/eurosys/telechar/europe/04_407_application_criteres_convergence.pdf)), Erişim: 18 Ocak 2011.

Barber, Tony, (2009), "Greece admits it is riddled with corruption," *Financial Times*, 11 Aralık, (<http://www.ft.com/cms/s/0/54f4983e-e637-11de-bcbe-00144feab49a.html#axzz19Ve07pcl>), Erişim: 18 Ocak 2011.

Barysch, Katinka, (2007), "What Europeans Think About Turkey and Why," *Centre For European Reform Essays*, ([http://www.cer.org.uk/enlargement\\_new/publications\\_enlargement.html](http://www.cer.org.uk/enlargement_new/publications_enlargement.html)), Erişim: 30 Ocak 2011.

Barysch, Katinka, (2006), "Deepening, widening and prospects for Turkish membership," *Centre for European Reform*, Paper for the 6th Turkey EU Membership Observatory, Istanbul, 25-26 Mayıs, ([http://www.cer.org.uk/enlargement\\_new/publications\\_enlargement.htm](http://www.cer.org.uk/enlargement_new/publications_enlargement.htm)), Erişim: 21 Ocak 2011.

Baydarol, Can, (t.y.), *Avrupa Birliği'nin Genişlemesi: Altılar Avrupası'ndan Onbeşler Avrupası'na, Onbeşler Avrupası'ndan...?*, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Ankara.

BBC, (2005), "Anti-Muslim bias 'spreads' in EU," *BBC*, 7 Mart, (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4325225.stm>), Erişim: 30 Ocak 2011.

Belgenet, (2005), "AB Brüksel Zirvesi", ([http://www.belgenet.com/arsiv/ab/brukselzirve\\_122004-01.html](http://www.belgenet.com/arsiv/ab/brukselzirve_122004-01.html)), Erişim: 25 Ocak 2011.



Belgenet, (2002), “Türkiye Resmi Seçim

Sonuçları,”([http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil\\_id=14](http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=14)), Erişim: 24 Ocak 2011.

Belgenet, “Türkiye’nin Avrupa Topluluğu’na Katılma Başvurusu ile İlgili AT

Komisyonu görüşü,”

([http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab\\_rapor87.html](http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_rapor87.html)), Erişim: 21 Ocak 2011.

Bilici, Nurettin, (1997), *Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye*, (Ankara: Akçağ Yayınları).

Bingöl, Yılmaz ve Akgün, Şener, (2005), “Demokratlıktan Muhafazakar Demokratlığa: Demokrat Parti İle Adalet ve Kalkınma Partisinin Karşılaştırmalı Bir Analizi,” *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 1, ss. 1-33.

Boeri, Tito ve Brücker, Herbert, (2001), “Eastern Enlargement and EU-Labour Markets: Perceptions, Challenges and Opportunities”, *World Economics*, 2, 1, ss. 49-68.

Bomberg, Elizabeth ve Stubb, Alexander, (2005) “Introduction,” *The European Union: How Does it Work?* içinde, derl., Elizabeth Bomberg ve Alexander Stubb, (New York: Oxford University Press).

Booker, Christopher ve North, Richard, (2005), *The Great Deception: The Secret History of the European Union*, (New York: Continuum).

Boş Sandalye Krizi, <http://www.ena.lu/>: “The Empty Chair Crisis (74),” Erişim: 16 Aralık 2010.

Breuss, Fritz, (2001), “Macroeconomic Effects of EU Enlargement for Old and New Members,” *Research Institute for European Affairs*, Viyana, 29 Mart, (<http://fritz.breuss.wifo.ac.at/Breuss.PDF>), Erişim: 27 Ocak 2011.

Bulut, Sedef, (2008), “Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası,” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 41, ss. 35-61.

Burgess, Micheal, (2007), “Federalism and Federation,” *European Union Politics* içinde, derl. Michelle Cini, (New York: Oxford University Press).

Castle, Stephan, (2006), “EU freezes talks on Turkey membership,” *The Independent*, 12 Aralık, (<http://www.independent.co.uk/news/world/europe/eu-freezes-talks-on-turkey-membership-428085.html>), Erişim: 26 Ocak 2011.

Cizre, Ümit, (2004), “Problems of democratic governance of civil-military relations in Turkey and the European Union enlargement zone,” *European Journal of Political Research*, 43, 1, ss. 107-125.

CNN International, (2004), "EU welcomes 10 new members," *CNN International*,

1 Mayıs,

(<http://edition.cnn.com/2004/WORLD/europe/04/30/eu.enlargement/>),

Erişim: 28 Ocak 2011.

Coşkun, Birgül Demirtaş, (2006), "Almanya'da Yeni Hükümet: Dış Politikada

Uzun İnce Yol," *Türksam-Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler*

*Merkezi*, 21 Mart, (<http://www.turksam.org/tr/a835.html>), Erişim: 27

Ocak 2011.

Çalış, Şaban H., (2001), *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Kimlik Arayışı, Politik*

*Aktörler ve Değişim*, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım).

Dahlman, Carl, (2004), "Turkey's Accession to the European Union: The

Geopolitics of Enlargement," *Eurasian Geography and Economics*, 45,

8, ss. 553-574.

Davutoğlu, Ahmet, (2010), *Stratejik Derinlik-Türkiye'nin Uluslararası Konumu*,

(İstanbul: Küre Yayınları).

Demirağ, Yelda, (2003), "Soğuk savaş sonrası Türkiye'nin Orta Asya siyasetinde

gelenen nokta ve gelecekte bölgeye ilişkin izlenmesi gereken dış politika

stratejisi," *Jeopolitik Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2, 5, ss. 76-84.

- Düzgit, Senem Aydın, (2006), “AB’nin Türkiye ile İlişkilerinde Kant’ı Aramak,”  
*Tesev Yayınları*,  
([http://www.tesev.org.tr/UD\\_OBJS/PDF/DPT/AB/Kant%20\(12.06\).pdf](http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DPT/AB/Kant%20(12.06).pdf)),  
Erişim: 25 Ocak 2011.
- Dışişleri Bakanlığı, (<http://www.mfa.gov.tr/the-kardak-dispute.en.mfa>), Erişim:  
23 Ocak 2011.
- Doğan, Selcen, (2000), “Turkey, as ‘Other’ and being ‘Othered’ The ‘Images’ and  
‘representations’ of Turkey in Western Europe and the role they play in  
the othering of Turkey,” Yüksek Lisans Tezi, Essex Üniversitesi-  
Sosyoloji Departmanı.
- Ersel, Hasan, (2006), “AB'nin kapısı Türkiye'ye açık değil, aralık,” *Referans*, 5  
Haziran,  
([http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR\\_KOD=42878](http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=42878)),  
Erişim: 12 Ocak 2011.
- Ertuğrul, Kürşat, (2001), “AB ve Avrupalılık,” *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 4, 14,  
ss. 144-156.
- Esfahani, Hadi Salahi, (2003), “Fatal Attraction: Turkey’s Troubled Relationship  
with the European Union,” *The Quarterly Review of Economics and  
Finance*, 43, 5, ss. 807-826.

Ete, Hatem, (2010), “CHP’deki Değişim. Lider Değişimi mi, Siyaset Değişimi mi?,” *Seta Analiz-Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, (<http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=31985&q=chp-deki-degisim>), Erişim: 24 Ocak 2011.

EU Business, (2010, “EC acts against 12 Member States on implementation of EU rules,” *EU Business*, 18 Mart 2010, (<http://www.eubusiness.com/topics/single-market/rules-implementation/>), Erişim: 28 Ocak 2011.

EU Business, (2007), “Turkey does not belong in Europe: Sarkozy,” *EU Business*, 20 Eylül 2007, (<http://www.eubusiness.com/europe/turkey/1190317621.45>), Erişim: 2 Ocak 2011.

EurActiv, (2010), “Davutoğlu: “Türkiye’nin Avrupalılığı tartışması bitmiştir”,” *EurActiv*, 22 Kasım, (<http://www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/interview/davutolu-trkiyenin-avrupall-tartmas-bitmitir-013445>), Erişim: 26 Ocak 2011.

Faber, Anne, (2006), “Theoretical Approaches to EU Deepening and Widening: A Multi Disciplinary Overview and Some Tentative (Hypo)thesis,” *EU-Consent: Contracting Europe Network*, (<http://www.eu-consent.net/content.asp?contentid=1247>), Erişim: 27 Aralık 2010.

Flam, Harry, (2004), "Turkey and the EU: Politics and Economics of Accession,"

*CEsifo Economic Studies*, 50, 1, ss. 171-210.

Font, Nuria, (2006), "Why the European Union Gave Turkey the Green Light,"

*Journal of Contemporary European Studies*, 14, 2, ss. 197–212.

Fontaine, Pascal, "Europe in 12 Lessons, Chapter 11: The European Union on the

World Stage," ([http://europa.eu/abc/12lessons/lesson\\_11/index\\_en.htm](http://europa.eu/abc/12lessons/lesson_11/index_en.htm))

Erişim: 26 Aralık 2010.

Friis, Lykke, (2005), "EU Enlargement-And Then There Were 28?," *The*

*European Union: How Does it Work?* içinde, derl., Elizabeth Bomberg

ve Alexander Stubb, (New York: Oxford University Press).

Güreşçi, Ertuğrul, (2006), "Türkiye – Avrupa Birliği (AB) İlişkileri Sürecinde

Kamuoyunun Tutumu ve Değerlendirilmesi," *Doğuş Üniversitesi*

*Dergisi*, 7, 1, ss. 72-85.

Habermas, Jürgen, (1996), *İletişimsel Eylem Kuramı*, Çev. Mustafa Tüzel,

(İstanbul: Kabalcı Yayınevi).

Hıristiyan Demokratlar Grup Kongresi, (2001), "A Union of Values," Hıristiyan

Demokratlar 14. Kongre Bildirgesi, Berlin, 13 Ocak 2001.

Işıklı, Alpaslan, (1996), Türkiye Manda ve Vesayet Altına Sokuluyor: Ekonomik

Bağımsızlık, Ulusal Kalkınma ve Sanayileşme için Gümrük Birliğine

Hayır, Ankara.

İdiz, Semih, (2010), “Dire remarks on Europe from men at the helm,” *Hürriyet Daily News & Economic review*, 17 Haziran, (<http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=dire-remarks-on-europe-from-men-at-the-helm-2010-06-17>), Erişim: 28 Ocak 2011.

Gowland, David, Dunphy, Richard ve Lythe Charlotte, (2006), *The European Mosaic: Contemporary Politics, Economics and Culture*, (Edinburgh: Pearson, 2006).

Grabbe, Heather, (2004), “When negotiations begin: the next phase in EU-Turkey relations,” *Centre for European Reform Essays*, ([http://www.cer.org.uk/enlargement\\_new/publications\\_enlargement.html](http://www.cer.org.uk/enlargement_new/publications_enlargement.html)), Erişim: 26 Ocak 2011.

Gropas, Ruby, (2006), “What Role for Human Rights in the European Security Strategy?,” *Human Security on Foreign Policy Agendas, Changes, Concepts and Cases içinde*, derl., Tobias Debiel ve Sascha Werthes, (Duisburg: Institute for Development and Peace), (<http://inef.uni-due.de/cms/files/report80.pdf>), Erişim: 28 Ocak 2011.

Gümrük Müsteşarlığı, “AB / Dış İlişkiler,” (<http://www.gumruk.gov.tr/tr-TR/abdisiliskiler/Sayfalar/GumrukBirligi.aspx>), Erişim: 22 Ocak 2011.

Güney, Aylin, (2004), “On Turkey’s Inclusion in EU Enlargement: An Asset Or A Liability?,” *Perceptions-Journal of International Affairs*, 9, 3, ss. 135-155.

Gürer, Cüneyt, (2010), “Dış Politikada Eksen Kayması, Eksen Genişlemesi ve Yeni Bir Eksenin Oluşumu,” 1 Temmuz, (<http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1553>), Erişim: 31 Ocak 2011.

Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi, (1999), 10-11 Aralık, ([http://www.europarl.europa.eu/summits/hell\\_en.htm](http://www.europarl.europa.eu/summits/hell_en.htm)), Erişim: 24 Ocak 2011.

Hürriyet, (1995), “Manşet haber,” *Hürriyet*, 7 Mayıs, (<http://satis.hurriyet.com.tr/ProductList.aspx>), Erişim: 22 Ocak 2011.

Hürriyet, (1980), “Ordu yönetime el koydu,” *Hürriyet*, 12 Haziran, (<http://satis.hurriyet.com.tr/ProductList.aspx>), Erişim: 17 Ocak 2011.

James, Harold, (2003), *Europe Reborn: A history, 1914-2000*, (Edinburg: Pearson).

Joxe, Pierre, (2008), “Beyond National Sovereignty? The French Republic and Mondialisation,” *Contemporary French and Francophone Studies*, 12, 2, ss. 161-171.

Karakaş, Cemal, (2007), “Türkiye’nin AB Üyeliği Tartışması: AB-Türkiye ilişkilerinde ‘Aşamalı Entegrasyon’,” *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 3, 9, ss. 1-15.

Karlık, Rıdvan, (1994), *Avrupa Birliği ve Türkiye*, (Eskişehir: Birlik Matbaası)



Küçük, Mustafa ve Özkaya, Sefa, (2010), “Erdoğan’dan AB’ye sitem,” *Radikal*,  
29 Eylül,  
(<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&ArticleID=1021290&Date=01.10.2010&CategoryID=78>), Erişim: 3 Ocak 2011.

Küçükkoşum, Sevil, (2010), “Italian envoy warns of shift in Turkey’s axis,”  
*Hürriyet Daily News & Economic Review*, 9 Haziran,  
(<http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=eu-can-lose-turkey-if-full-membership-prospect-not-given-italian-envoy-2010-06-09>), Erişim: 30 Ocak 2011.

Leibfried, Stephan, (2009), “Neither Superpower nor Superdwarf. Expecting Europe to behave like a single nation-state dooms the EU to perpetual crisis,” *The Atlantic Times*, ([http://www.atlantic-times.com/archive\\_detail.php?recordID=1753](http://www.atlantic-times.com/archive_detail.php?recordID=1753)), Erişim: 18 Aralık 2010.

Lüksemburg Zirvesi Sonuç Bildirgesi, “A European Strategy for Turkey,”  
([http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms\\_Data/docs/pressData/en/ec/032a0008.htm](http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/032a0008.htm)), Erişim: 23 Ocak 2011.

Maastricht Antlaşması, (<http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>), Erişim: 25 Aralık 2010.

Milletler Cemiyeti Organları,

([http://www.unog.ch/80256EE60057D930/\(httpPages\)/84C4520213F947DDC1256F32002E23DB?OpenDocument](http://www.unog.ch/80256EE60057D930/(httpPages)/84C4520213F947DDC1256F32002E23DB?OpenDocument)), Erişim: 15 Aralık 2010.

Milliyet, (1980), “AET’ye tam üyelik kararını Sanayiciler olumlu buldu,”  
*Milliyet*, 9 Şubat, (<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1980/02/09>),  
Erişim: 17 Ocak 2011.

New Europe, (2010), “Ashton calls for the EU’s soft power to be smart power  
too,” *New Europe*, 14 Şubat,  
(<http://www.neurope.eu/articles/99120.php#>), Erişim: 27 Ocak 2011.

Nicoll, William ve C. Salmon, Trevor, (2001), *Understanding The European  
Union*, (Edinburgh: Pearson).

Özal, Turgut, (1991), *Turkey in Europe and Europe in Turkey*, (K. Kıbrıs: K.  
Rüstem & Brother).

Pirinççi, Ferhat, (2004), “Annan Planı tarihi bir fırsat mı? Çözüm ve  
Çözumsuzlüğün karşılaştırılmalı Analizi,” Uludağ Üniversitesi I. Ulusal  
Genç Bilim Adamları Sempozyumu: Değişen Dünyada Türkiye'nin  
Önemi, 2, 7, (Bursa: Kültür Sanat Kurulu Yayınları, 6-7 Mayıs), ss. 763-  
794.

Policy Report, “Where Europe Ends: The Eastern Frontier of Europe,”  
(<http://www.whereuropeends.eu/policy-report.html>), Erişim: 29 Aralık  
2010.

Pope, Hugh, (2009), "Privileged Partnership Offers Turkey neither Privilege nor Partnership - The EU-Turkey Cyprus Triangle," *International Crises Group*, 23 Haziran, (<http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/turkey-cyprus/turkey/privileged-partnership-offers-turkey-neither-privilege-nor-partnership.aspx>), Erişim: 4 Ocak 2011.

Roma Antlaşması,

([http://ec.europa.eu/economy\\_finance/emu\\_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf](http://ec.europa.eu/economy_finance/emu_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf)), Erişim: 25 Aralık 2010.

Sabah, (2001), "Prof. İnönü: "Türkiye köprü ancak köprüde yaşanmaz"," *Sabah*, 23 Kasım, (<http://arsiv.sabah.com.tr/2001/11/23/p09.html>), Erişim: 26 Ocak 2011.

SAM, (1997-1998), "Statement by the Turkish Government on 14 December 1997, Concerning the Presidency Conclusions of the European Council Held on 12-13 December 1997 in Luxembourg," *Perceptions-Journal of International Affairs*, 11, 4, (<http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume2/December1997-February1998/STATEMENT2.PDF>), Erişim: 23 Ocak 2011.

Saribasak, Ercan, (2009), "The Relations of European Union with Turkey during the JDP Government," ISA's 50th annual Convention-Exploring the past, anticipating the future, New York, 15 Şubat,

([http://www.allacademic.com/meta/p311557\\_index.html](http://www.allacademic.com/meta/p311557_index.html)), Erişim: 24 Ocak 2011.

Schadlich, Marcus, (2009), “Germany Needs to Abandon the Wait and See Attitude with Turkey,” 18 Aralık, (<http://www.usak.org.tr/EN/makale.asp?id=1222>), Erişim: 29 Ocak 2011.

Scheuer, Angelika ve Schmitt, Hermann, (2009), “Dynamics in European Political Identity,” *Journal of European Integration*, 31, 5, ss. 551-568.

Sjursen, Helena, (2002), “Why Expand? The Question of Legitimacy and Justification in The EU’s Enlargement Policy,” *Journal of Common Market Studies*, 40, 3, ss. 491-513.

Special EuroBarometer 255-EB64.2, “Attitudes towards European Union Enlargement,” Haziran 2006, ([http://ec.europa.eu/public\\_opinion/archives/eb\\_special\\_260\\_240\\_en.htm](http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb_special_260_240_en.htm)), Erişim: 29 Ocak 2011.

Straw, Jack, “Powerful reasons why Turkey should join the EU,” *Profesional Insight*, (<http://pro-insight.com/display.php?fid=issue5&p=js&t=p>), Erişim: 30 Ocak 2011.

TDK Sözlük, “aile tanımları,”

(<http://www.tdk.gov.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAA>

F6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=aile), Erişim: 28 Ocak 2011.

TDK sözlüğü, “Müzakere,”

(<http://www.tdk.gov.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAA>  
F6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=müzakere), Erişim:  
26 Ocak 2011.

The Economist, “David Cameron’s disingenuous defence of Turkey,” *The Economist*, 27 Temmuz 2010,  
([http://www.economist.com/blogs/bagehot/2010/07/turkey\\_and\\_eu](http://www.economist.com/blogs/bagehot/2010/07/turkey_and_eu)),  
Erişim: 3 Ocak 2011.

The Pew, (2009), “Mapping the Global Muslim Population-A Report on the Size and Distribution of the World’s Muslim Population,” *The Pew Forum on Religion & Public Life*, Pew Research Center.

Turkish Weekly, (2009), “Without Turkey, EU Is Christian Club: Turkish Prime Minister,” *Turkish Weekly dergisi*, 15 Mayıs,  
(<http://www.turkishweekly.net/news/76920/-without-turkey-eu-is-christian-club-turkish-prime-minister-.html>), Erişim: 30 Ocak 2011.

Türk Tabipleri Birliği Halk Sağlığı Kolu, (2003), “2001 Ekonomik Krizinin Toplum Sağlığı Üzerine Etkileri,” Ankara, ss. 5-11,  
([http://www.ttb.org.tr/halk\\_sagligi/BELGELER/kriz\\_raporu\\_2.pdf](http://www.ttb.org.tr/halk_sagligi/BELGELER/kriz_raporu_2.pdf)),  
Erişim: 24 Ocak 2011.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık, “Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri, 1970-1979,” (<http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/pCabinetRoot.aspx>), Erişim: 14 Ocak 2011.

Uğur, Mehmet, (2010), “Open-Ended Membership Prospect and Commitment Credibility: Explaining the Deadlock in EU–Turkey Accession Negotiations,” *Journal of Common Market Studies*, 48, 4, ss. 967–991.

Vachudova, Milada Anna, (2005), “Historical Institutionalism and the EU’s Eastward Enlargement”, *European Union Conference*, Princeton, 16 Eylül, (<http://www.princeton.edu/~smeunier/Vachudova%20Memo.pdf>) Erişim: 27 Aralık 2010.

Vaisse, Justin, (2008), “Slamming the Sublime Porte? Challenges in French-Turkish Relations from Chirac to Sarkozy,” *Center on the US and Europe-The Brookings Institution*, 28 Ocak, ([http://www.brookings.edu/papers/2008/0128\\_turkey\\_vaisse.aspx](http://www.brookings.edu/papers/2008/0128_turkey_vaisse.aspx)), Erişim: 29 Ocak 2011.

Welfens, Paul J. J., (2004), “Just Say No, Regarding Turkey’s bid for EU membership, think “neighbor” instead of “family”,” *The Magazine of International Economic Policy*, ss. 72-75, (<http://www.international-economy.com/Fall2004archive.htm>), Erişim: 29 Ocak 2011.

Wise, Elisabeth, "Customs Union on Trial," *EuropeanVoice*, 05 Ekim 1995, (<http://www.europeanvoice.com/article/imported/customs-union-on-trial/29753.aspx>), Erişim: 22 Ocak 2011.

Yıldırım, Hilal, (2010), "Türkiye'nin Tam Üyelik Başvurusu ve Başvuruya AT Komisyonun Görüş Raporu," *Caspian Weekly - Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları*, 14 Aralık, (<http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/tuerkiye/3299-turkiyenin-tam-uyelik-basvurusu-ve-basvuruya-at-komisyonun-gorus-raporu.html>), Erişim: 20 Ocak 2011.

Yılmaz, Hakan, (2008), "Conservatism in Turkey," *Turkish Policy Quarterly*, 7, 1, ss. 57-63.